

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

М.Т. Алиева.

ТУРИЗМДА САРМОЯ СИЁСАТИ

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими
ўқув методик бирлашмалар фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгаш
томонидан 810000 –“Хизмат кўрсатиш” таълим соҳасининг 5810100 –
“Туризм” , 5340200 – “Менежмент” (Туризм) бакалавриат таълим
йўналиши талабалари учун ўқув қўлланма сифатида тавсия этилган

ТОШКЕНТ – 2007

Масъул муҳаррир проф. А.М.Абдувоҳидов

Тақризчилар: проф. А.К. Алиев, А. Темурходжаев

М.Т. Алиева, И.А. Ахмедов Туризмда сармоя сиёсати: Ўқув қўлланма.-Т.: ТДИУ, 2007. -100 б.

Туризм соҳасида етук мутахассисларни тайёрлашда олий ўқув юрти талабаларига «Туризмда сармоя сиёсати» ўқитилиши алоҳида аҳамиятга эга. «Туризмда сармоя сиёсати»ни бошқариш назарияси миллий иқтисодиётимизда амалий жихатдан янги йўналиш ҳисобланади. Ўтиш даври жараёнида сармоя сиёсати ва хорижий сармояларни жалб қилиш ўта муҳимдир.

Ушбу кунда беvosита сармоя сиёсатининг асосий қоидалари ва тартибларини, халқаро туризмнинг замонавий ҳолатини белгилашда, Ўзбекистон туризм мажмуаси, Ўзбекистонда туризм тизимини таҳлил қилиш, меҳнат тақсимоти, соҳа мутахассисларини тайёрлаш, туризмнинг ривожланиш истикболлари ҳамда бошқариш ҳақида назарий ва амалий билим бера оладиган ушбу қўлланмада асосий диққат-эътибор халқаро тажрибалар ва уларнинг модулларини ўрнатишга қаратилган.

Ўқув қўлланма Олий ўқув юрти талабалари ва шу соҳага кизиқувчи мутахассисларга тавсия қилинади.

Ответственный редактор проф. А.Абдувахидов

Рецензентў: проф. А.К. Алиев, А. Темурходжаев

М.Т. Алиева, И.А. Ахмедов. Инвестиционная политика в туризме: Учебное пособие.–Т.:ТДИУ, 2007.-100 с.

Обучение дисциплины «Инвестиционная политика в туризме» студентов ВУЗов имеет особое значение в подготовке профессиональных специалистов в сфере туризма. Теория управления «Инвестиционной политики в туризме» считается практически новым направлением в национальной экономике. Инвестиционная политика и привлечение иностранных инвестиций крайне важны в процессе перехода.

В учебном пособии уделено особое внимание международным опытам и устновлению их моделей, дающих теоретическое и практическое знание о перспективах развития туризма, подготовке специалистов этой сферы, разделении труда, анализ системы туризма в Узбекистане, туристическом комплексе Узбекистана, определении современного положения туризма, основных правил и порядков непосредственной инвестиционной политики и управления в сегодняшнее время.

Учебное пособие рассчитано на студентов ВУЗов экономического направления и специалистам, интересующимся этой сферой.

Responsible editor prof A. Abduvahidov

Reviewers: prof. A.K.Aliev, A.Temurhodjaev

M.T. Alieva, I.A. Akhmedov. Investment a policy in tourism: The manual. –Т.: TSEU, 2007.-100 p.

Training of discipline the “Investment a policy in tourism” students of high schools has special value in preparation of professional exerts in sphere of tourism. The theory of management “The investmebt policy in tourism” is considered the politician practically new direction in to national economy. Investment a policy and attraction of foreign investments are extremely important in transient.

In the it is paid special attention to the international experiences and an establishment of their models, giving theoretical and practical knowledge of prospect development of tourism, preparation of axperts of this sphere, a division of labour, the analysis of system of tourism in Uzbekistan, a tourist complex of Uzbekistan, definiton modern position of international tourism, key rules and Orders to directly investment policy and managements During todays time.

The manual is calculated on students of high schools economic a direction and to the experts, were interested by this sphere.

©Тошкент давлат иқтисодиёт университети, 2007.

©Ташкентский государственный экономический университет, 2007.

©Tashkent state of economical university, 2007.

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	5
1-боб. ТУРИЗМДА САРМОЯ СИЁСАТИ ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ ВА АҲАМИЯТИ.....	7
1.1. Туризмда сармоя сиёсати фанининг мақсади ва вазифаси.....	7
1.2. Халқаро туризмнинг жаҳон ҳўжалиги тизимидаги аҳамияти.....	8
1.3. Халқаро туризмнинг замонавий ҳолати.....	9
2-боб. ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИДА ХАЛҚАРО ТУРИЗМНИНГ РОЛИ.....	12
2.1. Халқаро туризм индустриясининг моҳияти.....	12
2.2. Халқаро туризмнинг хусусиятлари.....	15
2.3.Туристларни Ўзбекистонга жалб қилиш усуллари(фаолиятлар режаси).....	16
3-боб. ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЗАМОНАВИЙ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСИ..	20
3.1. Ўзбекистон туризм индустриясининг:	
а) кучли томонлари	
б) заиф томонлари	
в) келажакдаги қулай имкониятлари	
г) ташвишли жиҳатлари.....	20
3.2.Ўзбекистон учун ҳаракат режаси.....	21
4-боб. ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТИНИ МУСТАҲКАМЛАШДА ХОРИЖИЙ САРМОЯНИНГ АҲАМИЯТИ.....	25
4.1.Халқаро туризмни ривожлантиришда хорижий сармояларнинг роли...	25
4.2. Туризм индустриясида хорижий сармояларнинг усуллари ва шакллари.....	27
4.3. Туризмни ривожлантиришни молиявий таъминлаш ва унинг режаларни бажаришдаги роли. Туризм соҳасидаги сармоя сиёсати ва стратегияси.....	29
4.4. Эҳтиёжлари ва туризмни молиявий таъминлаш йўналишлари тузилиши.....	30
4.5.Туризмни молиявий таъминлаш манбалари.....	32
4.6. Туризм соҳасига инвестицияларни рағбатлантириш.....	33
4.7.Ўзбекистон меҳмонхоналарини ривожлантиришда сармоялар ва уларнинг роли.....	34
5-боб. ТУРИЗМ ҲОЛАТИНИНГ ТАҲЛИЛИ ВА УНИНГ РИВОЖЛАНИШ МУАММОЛАРИ.....	41
5.1. Ўзбекистонда туризмнинг ҳолати таҳлил қилиш.....	41
5.2. Туризм ривожланишининг муаммолари.....	44
6-боб. ТУРИЗМ СОҲАСИНИНГ МУАММОЛАРИ ВА УЛАРНИ ҲАЛ ҚИЛИШ ЙЎЛЛАРИ.....	51
6.1. Туризм соҳаси муаммолари.....	51
6.2. Туризм ривожланиши истикболи.....	52

7-боб. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТУРИЗМ ИНФРАТУЗИЛ МАСИНИНГ БУГУНГИ АҲВОЛИ.....	57
7.1. Туризмнинг замонавий ҳолати.....	57
7.2 Асосий туризм районлари.....	58
8-боб. ХОРИЖИЙ САРМОЯЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШНИНГ ҚОНУНИЙ-ҲУҚУҚИЙ БАЗАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	62
8.1. Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолиятининг асосий йўналишлари.....	62
8.2. Республикада иқтисодий ислохотларни жадаллаштириш.....	65
8.3. Хорижий сармояларнинг ҳуқуқий асослари (жаҳон тажрибаси.....	67
Хулоса.....	74
Атамалар луғати.....	77
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	84
Илова.....	90
Педагогик технология.....	93
Ахборот технологияси.....	98

КИРИШ

"Туризмда сармоя сиёсати" фани туризм йўналишида, менежмент (Туризм) йўналишларида таълим олаётган талабалар учун мўлжалланган. Ушбу фаннинг мақсади Ўзбекистонда "Халқаро туризм"нинг давлатлараро муносабатлар ва ўзаро алоқалар тизимида сармоя сиёсати, ўрни ва резервларини аниқлашдан иборатдир.

Ўзбекистон бозор иқтисодиёти ва фуқаролик жамияти ривожланган ҳуқуқий демократик давлат қуриш, жаҳон ҳамжамиятига тараққий топган давлат сифатида қўшилиш йўлидан бормоқда. Республикада жаҳоннинг барча мамлакатлари билан ҳар томонлама халқаро иқтисодий алоқаларни ривожлантириш ва кенгайтиришга йўналтирилган изчил сиёсат амалга оширилмоқда. Хорижий мамлакатларнинг кўпчилиги билан иқтисодий, сиёсий ва маданий соҳаларда ҳамкорлик ривожланмоқда. Ўз даврида тараққий этган ва ҳозирда юқори ривожланган етакчи давлатлар тажрибаси республикамиз учун ниҳоятда қимматлидир.

Республикада туризм индустриясини ривожлантириш учун янги йилларни интенсив равишда тўплаш ва ўзлаштириш ҳамда шу асосда бутун ҳўжалик механизмини ўзгартиришнинг истиқболли дастурини шакллантириш зарур. Бу жараён кўпроқ даражада мақсадга йўналтирилган ҳолда бориши учун турли-туман усуллар, иш юритиш шакллари таҳлил қилиб чиқилди, чет эл тажрибасидан фойдаланилди.

“Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора –тадбирлари тўғриси”да Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорига асосан сўнгги йилларда хизмат кўрсатиш сервис соҳаларини ривожлантириш бўйича изчил чоралар кўрилмоқда. Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланган хизматлар кўрсатиш соҳасида тадбиркорларнинг фаоллигини янада кучайтириш учун қулай шарт-шароит яратиш, жумладан, бу борадаги расмийлик тўсиқларини бартараф этиш ва шу асосда хизматлар хажмининг юқори суратларда ўсишини таъминлаш ҳамда 2010 йилгача уларнинг ЯИМдаги улушини 49 % етказиш лозим.

Республика Президентининг 2005 йил яқунларига бағишланган йиғилишидаги маърузасида ҳам иккинчи муҳим устувор йўналиш — таркибий ислохотлар ва иқтисодиётни модернизациялашни янада чуқурлаштириш, унинг кўламини кенгайтириш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун зарур шароитларни яратишдан иборатдир деб таъкидлаб ўтган эди¹.

Кўпгина таркибий қисмлардан ташкил топган туризм соҳасининг йўналиши барча жаҳонга эътибор қаратишни талаб қилади. Бу фаолиятда "Буюк Ипак Йўли" туризм йўналишининг имтиёзли равишда моддий-техник

¹Каримов И.А. “Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим”.// Халқ сўзи. 2006 йил 11 февраль.

базасини мустаҳкамлашнинг роли алоҳида аҳамиятга эгадир. Бу йўналишнинг амалга оширилишига кўплаб халқаро ташкилотлар, шу жумладан ЮНЕСКО ҳам қизиқиш билан қарамоқда. Мазкур мақсадларни амалга оширишда қуйидаги вазифалар илгари сурилмоқда, шу жумладан:

- туризмнинг моддий - техника базасини ривожлантириш учун хорижий сармояларни ҳар томонлама жалб қилиш;
- хорижий фирмалар билан тадбиркорлик соҳасидаги ҳамкорликдан фойдаланиш;
- хўжалик фаолиятини юритишнинг илғор шаклларини қўллаш;
- хорижий сармояларни жалб қилиш учун барча зарур шарт-шароитларни яратиш, хусусан, қонунчилик базасини такомиллаштириш;
- туризм бозорини шакллантириш бўйича мақсадли сиёсатни юритиш ва бошқалар.

Туризм корхоналари фаолиятининг барча муҳим жиҳатлари кўзда тутилган ҳолда ҳамкорлик масаласининг кўтарилиши туризмнинг моддий базасини ривожлантириш учун қўшимча маблағлар ишлаб топишга имкон беради.

1-бoб. ТУРИЗМДА САРМОЯ СИЁСАТИ ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ ВА АҲАМИЯТИ

1.1. Туризмда сармоя сиёсати фанининг мақсади ва вазифаси.

1.2. Халқаро туризмнинг жаҳон ҳўжалиги тизимидаги аҳамияти.

1.3. Халқаро туризмнинг замонавий ҳолати.

1.1. Туризмда сармоя сиёсати фанининг мақсади ва вазифаси

Мазкур курснинг мақсади Ўзбекистонда “Халқаро туризм”нинг давлатлараро муносабатлар ва ўзаро алоқалар тизимида сармоя сиёсатининг ўрни, роли ва резервларини аниқлашдан иборатдир.

Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитларида, ташкилий бошқарув шаклларида қатъий назар, туризм соҳасида сармоя сиёсатидан, унинг барча серқирра жиҳатларида фойдаланиш катта аҳамиятга эгадир. Туризм сиёсатининг мақсади хорижий инвесторларга Ўзбекистон туризмига ўзларининг молиявий ва интеллектуал маблағларини сарфлаш “хуқуқ”ларини беришдан иборатдир.

Ўзбекистоннинг ноёб географик ва географик-сиёсий мавқеи фойдаланмай қолиб кетмаслиги керак, доимо ва ҳар жойда қўшма корхоналар ва ҳамкорликдаги ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, туризм комплексларни қуриш йўли билан хорижий сармояларни жалб қилишнинг барча мавжуд имкониятларида фойдаланиш зарур.

Республикада туризм индустриясини ривожлантириш учун янги тамойилларни интенсив равишда тўплаш ва ўзлаштириш ҳамда шу асосда бутун ҳўжалик механизмини ўзгартиришнинг истикболли дастурини шакллантириш зарур. Бу жараён кўпроқ мақсадга йўналтирилган ҳолда бориши учун турли-туман усуллар, иш юритиш шакллари таҳлил қилиб чиқилди, чет эл тажрибасидан фойдаланилди.

Кўплаб таркибий қисмлардан ташкил топган туризм соҳасининг иши унинг беистисно барча йўналишларига эътибор қаратишни талаб қилади. Аммо, бу фаолиятда “Ипак Йўли” туризм маршрутини қуришга имтиёз берган ҳолда моддий-техника базасини мустаҳкамлашнинг роли алоҳида аҳамиятга эгадир, бу маршрутнинг амалга оширилишига кўплаб халқаро ташкилотлар, шу жумладан ЮНЕСКО ҳам қизиқиш билан қарамоқда.

Мазкур мақсадларни амалга ошириш учун барча куч ва воситаларни бирлаштиришни кўзда тутадиган вазифалар илгари сурилмоқда, шу жумладан:

- туризмнинг моддий-техник базасини ривожлантириш учун хорижий сармояларни ҳар томонлама жалб қилиш;
- хорижий фирмалар билан тадбиркорлик соҳасидаги ҳамкорликдан фойдаланиш;
- ҳўжалик фаолиятини юритишнинг илғор шакллари қўллаш;
- хорижий сармояларни жалб қилиш учун барча зарур шарт-шароитларни яратиш, хусусан, қонунчилик базасини такомиллаштириш;

-туризм бозорини шакллантириш бўйича мақсадли сиёсатни юритиш ва бошқалар.

Масаланинг туризм корхоналари фаолиятининг барча муҳим жиҳатлари кўзда тутилган ҳолда бундай қўйилиши туризмнинг моддий базасини ривожлантириш учун қўшимча маблағлар ишлаб топишга имкон беради.

Шуни қайд қилиш лозимки, республикада туризмни ривожлантириш дастурларини кўриб чиқишда ва шу мақсадда хорижий сармояларни жалб қилишда қуйидагиларга эътибор бериш лозим:

-талабалар туризм индустриясига сармояларни, шу жумладан хорижий инвестицияларни қандай қилиб жалб қилиш;

-инвестиция қўйилмаларнинг туризм хизматларига бўлган талаб ва таклифни ҳисобга олган ҳолда қандай режалаштирилиши;

-сарфланган сармояларнинг амал қилаётганлигини таҳлил қила олишни билишлари зарур.

1.2. Халқаро туризмнинг жаҳон ҳўжалиги тизимидаги аҳамияти

Халқаро туризмнинг ўсиб бораётган обрўси, унинг замонавий жамият ҳаётидаги иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий аҳамияти жаҳондаги кўплаб мамлакатларнинг ҳукуматлари томонидан эътироф қилинган. Туристлар билан фаол ўзаро алмашувга иқтисодий интеграция жараёнларининг муҳим таркибий қисми ҳамда халқаро инсонпарварлик ҳамкорлигини ривожлантиришнинг ажралмас қисми сифатида қаралмоқда. Халқаро туризм ҳақиқатдан ҳам улкан истикболга эгадир. 2002 йилда унинг ҳажми 702 млн. чет эл сафарларидан иборат бўлиб, уларга 447млрд. АҚШ доллига яқин маблағ сарфланди. 2002 йилга келиб туризм бир қатор мамлакатларда асосий хизмат кўрсатиш соҳасига айланиб, нефт қазиб олиш, нефтни қайта ишлаш ва автомобилсозлик каби иқтисодиётнинг анъанавий илғор соҳаларидан ўсиб кетиши ҳам мумкин².

Асосий фикр шуки, туризм, айниқса халқаро туризм бу давлатнинг иқтисодий манфаатлари соҳасидир. Ўзбекистонда мустақилликка эришгач иқтисодиётда устувор йўналишларни ўзил-кесил аниқлаб берди. Мамлакатимиз Президентининг, ҳукуматимизнинг меҳнатлари ва уринишлари халқ ҳўжалигининг барча соҳаларини бир текис ва изчил ривожлантиришга қаратилди. Туризмни ривожлантиришга берилаётган эътибор бугунги кунда ўз натижаларини бера бошлади. Чунки халқаро туризм валюта тушумлари манбаи, халқнинг маданий-маърифий даражасини ошириш воситаси ва нихоят, бозор иқтисодиётини минтақавий шароитларда ривожлантириш механизmidир.

Ўзбекистонда халқаро туризм халқ ҳўжалигининг энг истикболли соҳасидир, у ЯММ ва валюта тушумларининг асосий ўсиш манбаига айланиши мумкин. Масалан, ХСТнинг маълумотларига кўра, Самарқанд, Бухоро ва Хивага саёҳат қилишни истовчилар ҳар йили 10 млн. кишидан кам бўлмайди. Бу

² www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация

фақат Европа мамлакатларидаги аҳвол. Агар ҳар бир турист унга республикада кўрсатилган хизматлар учун кунига ҳеч бўлмаганда 100 доллар қолдириб кетса, валюта тушумларининг йиллик ҳажми 5 млрд. доллардан ортиши мумкин. Гап кадрлар тайёрлаш ишига, юқори тоифа меҳмонхоналар, ресторанлар ташкил қилиш, улардаги хизмат кўрсатиш савиясини оширишга бориб тақалади.

Ўзбекистоннинг тарихий мероси бу ерга туристларни жалб қилишнинг энг муҳим омилларидан биридир. Сайёрамизда тарихи бой, аммо кенг оммага маълум бўлмаган, ёдгорлик обидалари кўп бўлган жойлар жуда кам қолди. Ўзбекистон бой маданий меросга ва мусаффо табиий минтақаларга эга бўлган мамлакатдир. Бу ерда Александр Македонский, Чингизхон ва Амир Темур давридан қолган 4000 дан ортиқ тарихий ёдгорликлар бор. Фарғона водийси корли тоғлар билан ўралган, мамлакатдаги энг хушманзара табиий минтақадир. У бу ерда чанги спортини ривожлантириш имконияти мавжуд.

1.3. Халқаро туризмнинг замонавий ҳолати

Аммо республикада туризмнинг бугунги кундаги аҳолининг таҳлили шуни кўрсатадики, унинг ноёб салоҳият ва имкониятларидан ғоятда кам фойдаланилмоқда. Ўзбекистон халқаро туризм бизнесида анча орқада қолиб келмоқда. Бунга сабаб аввало шуки, республика иқтисодиёти ва шу жумладан туризм соҳаси ислохотларнинг дастлабки босқичида қийин аҳволда қолди: илгари етарлича йўлга қўйилган “вертикал” алоқалар бузилган эди, иқтисодий алоқалар янги шароитларда “горизонталлар” бўйича мақсадли ривожланмаётганлиги оқибатида анчагина жиддий қийинчиликлар юзага келди. Ўзбекистон учун бу муаммоларнинг барчасини ечиш ғоятда мушкул. Ҳозирги кунда хорижий ёрдам, катта сармоялар керак бўлмоқда. Ўзбек туризми олдида турган асосий вазифа хорижий инвесторларни мумкин қадар кўпроқ жалб қилишдан иборатдир. Бу инвесторларни Ўзбекистоннинг улар учун айна ўз сармояларини бажонидил ва ишончли сарфлашлари мумкин бўлган жой эканлигига ишонттира олиш, буни исботлай олиш лозим. Бевосита хорижий сармояларни қўшма корхоналар ташкил қилиш, туристик комплексларни ҳамкорликда кўриш ва улардан фойдаланиш мақсадида кенг кўламда жалб қилиш, ишлаётган объектларни қайта таъмирлаш ва замонавийлаштириш туризмни ривожлантириш сиёсатининг энг муҳим йўналишларидан биридир. Хорижий сармоя билан таъминлашнинг устувор йўналишлари қаторига транспорт, телекоммуникациялар - ахборот хизматлари, тадбиркорлик инфратузилмаси ва туризм сервисидан ташкил топган туризм инфратузилмасини шакллантиришни киритиш мумкин. Бу вазифаларни хал қилмай туриб, ҳақиқий бозор муносабатларига ўтиш ва халқаро сармоя фаолиятини кенг миқёсда ривожлантириш мумкин эмас. Ҳар қандай сармоя капиталининг асосий ҳаракатлантирувчи кучи хорижий инвесторнинг максимал фойда олишдан манфаатдорлигидир шунинг учун хорижий капитал тушумини шакллантириш учун фойда меъёрлари, таваккалчилик даражаси, рағбатлантиришлар ва кафолатларнинг

мувозанатлашган мажмуасини таъминлаш зарурдир.

Ўзбекистон катта салоҳият. Серкӯёш осмон ва сержило қорли чўққиларнинг ажойиб уйғунлиги, гўзал манзаралар, қулай табиий шароит, тарихий жойлар ва қадамжоларнинг кўплиги ва ғоятда қулай географик жойлашувга эгадир. Ўзбекистон Марказий Осиёнинг марказида, Европани Яқин Осиё мамлакатлари билан, Осиёни эса Осиё-Тинч океан минтақаси мамлакатлари билан бирлаштирувчи савдо йўлларининг кесишган жойида жойлашган. Аммо бунинг ўзи кам. Дунёда хорижий инвесторлар ўз маблағларини бажонидил сарфлашга тайёр турган туристик комплекслар жуда кўп. Ўзбек туризмнинг вазифаси ана шу сармояларни Ўзбекистон томонига буриб юборишдан иборат. Шубҳасиз, сиёсий барқарорлик ва мавжуд катта иқтисодий салоҳият ҳаммани ҳам ўзига тортади. Мамлакатда хорижий инвесторларни жалб қилиш учун яхши қонуний-ҳуқуқий асос яратилган. Шунга қарамай, бугунги кундаги асосий вазифа Ўзбекистонлик ва чет эллик шерикларнинг ҳамкорлик қилиш дастурини ишлаб чиқишдир. Бунинг учун эса барча мавжуд воситалардан фойдаланиш лозим. Масалан, статистик маълумотлардан фойдаланиш. Бундай маълумот туризм салоҳиятини ёритиш учун муҳим роль ўйнайди. Бундай маълумотлар туризм сиёсатини белгилаб олиш, башоратлар ишлаб чиқиш, туризм инфратузилмасига сармоя эҳтиёжларини таҳлил қилиш ҳамда маркетинг тадқиқотлари ўтказиш учун талаб қилинади. Туризмнинг иқтисодий аҳамиятини мамлакат миқёсида ҳам, алоҳида минтақалар учун ҳам яхши билиш лозим. Маълумки, туристик фирмаларнинг кўпчилиги анча чекланган ресурсларга эгадир ва шунинг учун бошқа фирмалар билан яқиндан ҳамкорлик қилиш зарур.

Мазкур курснинг мақсади Ўзбекистон Республикасида туризм инфратузилмасининг бугунги ҳолатини ўрганиш, соҳада мавжуд бўлган муаммоларни таҳлил қилиш, юзага келган мураккаб ахволдан чиқиш йўлларини кидиришдан иборат бўлиб, бунда асосий эътибор хорижий капитални жалб қилишга қаратилади, шу тариқа туризм соҳаси учун халқаро майдонга чиқиш имконияти яратилади.

Курс давомида Ўзбекистонда туризм инфратузилмасининг ҳозирги ҳолати таҳлил қилинади, давлатнинг туризм соҳасидаги сиёсатининг асосий йўналишлари ва унинг хорижий сармояларни жалб қилишдаги роли ўрганиб чиқилади, Ўзбекистон Республикасининг хорижий инвесторларни жалб қилишда ғоятда муҳим бўлган ташқи иқтисодий фаолият соҳасидаги қонунчилиги шарҳланади ҳамда жаҳон тажрибасини ўрганиш асосида ишлаб чиқилган Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш стратегияси кўрсатиб берилади.

Хулоса

Туризм, айниқса халқаро туризм, бу давлатнинг иқтисодий манфаатлари соҳасидир. Мамлакатимиз Президентининг, ҳукуратимизнинг меҳнатлари ва уринишлари халқ хўжалигининг барча соҳаларини бир текис ва изчил

ривожлантиришга қаратилди. Туризмни ривожлантиришга берилаётган эътибор бугунги кунда ўз натижаларини бера бошлади. Чунки халқаро туризм валюта тушумлари манбаи, халқнинг маданий-маърифий даражасини ошириш воситаси, ва ниҳоят, бозор иқтисодиётини минтақавий шароитларда ривожлантириш механизмидир.

Таянч иборалар

Халқаро туризм, туризм индустрияси, туризм инфратузилмаси, туризмни ривожлантириш сиёсати, туризмга қилинган сармоялар, туризмнинг аҳамияти

Назорат ва мулоҳаза саволлари

1. “Халқаро туризм” тушунчаси нимани англатади?
2. “Туризмда сармоя сиёсати” курсининг предмети ва вазифалари.
3. Туризм индустриясидаги сармояларни сиз қандай тушунасиз ва уларнинг миллий иқтисодиёт учун қандай аҳамияти бор?
4. Халқаро туризмни жаҳон хўжалиги тизимидаги аҳамияти.
5. Халқаро туризмни замонавий ҳолати.
6. Ривожланган давлатлар томонидан ажритилган сармоялар ҳақида тушунча.
7. Миллий иқтисодиётнинг шаклланишида халқаро туризмнинг аҳамияти
8. Халқаро туризмни ривожлантиришда халқаро меъёрий ҳужжатларнинг роли
9. Туризм соҳасининг муаммолари ва уларнинг ҳал қилиш йўллари.
10. Ўзбекистонда туризм аҳолини таҳлил қилиш.

Адабиётлар

1. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма.- М.: Новое знание, 2004.
2. Гуляев В.Г. Правовое регулирование туристической деятельности.-М., 2003.
3. Балабанов И.Т. Экономика туризма. -М.: Финанс и статистика, 2004.
4. Ефремова М.В. Основы технологии туристического бизнеса.-М., 2003.
5. Александрова А.Ю. Международнй туризм: Учебное пособие. – М.: Аспект Пресс, 2004. -220-224 с.
6. Валдайцев С.В., Воробьев П.П. Инвестиции: Учебник. -М.: ТК Венби, издательство Проспект, 2003.
7. Жукова М.А. Индустрия туризма: “Менеджмент организации”, 2004.
8. Stephen J Page, Paul Brunt, Graham Busby and Jo Connell, Tourism: a modern synthesis, Printed in Italy by G. Canale & Co 2001
9. Richard Sharply and David J. Telfer, Tourism and Development, 2002
10. www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация.
11. www.wttc.org – Всемирнй Совет по путешествиям и туризму.
12. www.interunion.ru – туристские ассоциации.

2-боб. ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИДА ХАЛҚАРО ТУРИЗМНИНГ РОЛИ

2.1. Халқаро туризм индустриясининг моҳияти.

2.2. Халқаро туризмни хусусиятлари.

2.3. Туристларни Ўзбекистонга жалб қилиш усуллари (фаолиятлар режаси).

2.1. Халқаро туризм индустриясини моҳияти

Ўзбекистон келажакда муҳим халқаро туризм пунктига айланиши мумкин.

Нима учун? Чунки Ўзбекистонда:

а) Буюк Ипак Йўлининг чорраҳаларида жойлашган Самарқанд, Бухоро ва Хива каби ноёб тарихий шаҳарлар;

б) меҳмондўст халқ бор.

Кўпгина мамлакатлар ўзларининг ноёб жиҳатларини мақтаб, ўзларини кўрсатадилар. Аммо уларнинг кўпчилиги бир хилдир. Ўзбекистон эса ўзининг меҳмондўстлиги, халқининг кўнгли очиклиги билан ажралиб туради, бу туристларнинг мамлакатимизга такрор-такрор келишларига сабаб бўлади, бу эса кучли рақобат кетаётган индустрияда муҳим устунликдир. Аммо, муҳим туризм маркази бўлиш осон кечмайди. Ўзбекистонга саёҳат қилиш учун ҳеч ким навбат кутиб тургани йўқ, саёҳат қилса бўладиган 230 та мамлакат бор.

Турист Ўзбекистонга фақат Самарқандда Регистон майдони, Амир Темур мақбараси ва бошқа тарихий жойлар борлиги, янги меҳмонхоналар, ўзбек ҳаво йўлларида янги ҳаво йўллари бор бўлганлиги учунгина келмайди.

Агар биз:

- уларга Ўзбекистон ҳақида сўзлаб берсак;
- туристик жойларда рекламани кучайтирсак;
- улар учун бу ёққа келишни осон ва арзон қилиб қўйсак;
- уларни хизмат кўрсатишнинг ажойиб воситалари, уларнинг боришни истаётган гўзал дам олиш жойлари билан таъминласак,
- уларга биз уларга кўрсатишни маъқул кўрган нарсаларни эмас, балки ўзлари хоҳлаган нарсани бера олсак, шундагина улар кўплаб бошқа туризм пунктлари орасидан айнан Ўзбекистонни танлайдилар.

Халқаро туризм индустрияси бугунги кунда туризм нефть ёки автомобиль индустриясидан ҳам катта жаҳондаги энг катта индустрияга айланди. Халқаро Туризм Ташкилотининг 2002 йилдаги сўнгги статистик маълумотларига кўра, қуйидаги ахборот халқаро туризм индустриясининг ҳажмларини кўрсатади.

Хажмлар/Харажатлар, 2002

702 млн. киши чет элларга сафар қилиб, у ерда 24 соатдан кўп вақт бўлган. Улар танлаган мамлакатларда 447 млрд. сарфланган.

1-жадвал

Туристларнинг 2002 йилдаги сафарлари

№	Мамлакатлар номи	Сони, млн.	Даромад, млрд.
1.	Европа	400	240
2.	Америка қитъаси	114	114
3.	Шарқий Осиё/ Океания	131,2	94,6
4.	Африка	29	11,7
5.	Яқин Шарқ	27,9	12,9
	Жами	702 млн.	474

Европа энг кўп сафар қилинадиган минтақа бўлиб келмоқда – халқаро саёҳатларнинг 2/3 қисми Европага тўғри келади.

2-жадвал

2002 йилда туристлар кўпроқ келган мамлакатлар

№	Мамлакатлар номи	Сони, млн.	Даромад, млрд.
1.	Франция	77	32
2.	Испания	52	33,6
3.	АҚШ	42	66
4.	Италия	40	27
5.	Хитой	37	20,3
6.	Англия	24,1	17,5

Хукумат томонидан ажратиладиган бюджетлар 2002 йилда, аввалги йиллардагидек, туризм пунктлари томонидан ҳукуматларнинг миллий бюджети ҳисобидан маркетинг учун юзлаб миллион долларлар сарфланди³.

3-жадвал

№	Мамлакатлар номи	Сони, млн.	Даромад, млрд.
1.	Венгрия	15,8	3,2
2.	Россия	8	4,1
3.	Туркия	12,8	9
4.	Испания	52	33,7
5.	Польша	14	4,5
6.	Ҳиндистон	2,3	2,9
7.	Япония	5,2	3,5

² Манба БТТ маълумотларига кўра, 2003, сентябр.

Масалан:

4-жадвал

Маркетинг учун сарфланган маблағлар

№	Мамлакат	Маблағ, млн.
1.	Франция	72
2.	Польша	7
3.	Туркия	20
4.	Испания	78
5.	АҚШ	15
6.	Ирландия	37
7.	Хитой	5

Бу мамлакатлар ҳукуматларининг туризм маркетинги ва рекламасига қандай маблағлар сарфлаётганлиги ҳақидаги кўрсаткичлардан баъзиларидир.

Нима учун ҳукуматлар ўз мамлакатларида маркетинг учун маблағ сарфлайдилар?

Бугунги кунда 210 млн. киши туризм соҳасида ишламоқда (жаҳондаги жами иш билан банд аҳолининг 1/10 қисми):

-Туризм - сервис (хизмат кўрсатиш) индустрияси бўлиб, меҳмонхона ва ҳаво йўллари индустриясидан фаркли равишда, капитал сарфларини келишини талаб қилмайди, ишлаб чиқариш индустрияси эса бунга мухтождир. Тадқиқотлар туризмда иш ташкил қилишнинг учун ишлаб чиқариш индустриясидан 40% камроқ харажат талаб қилишини кўрсатди;

-Туризм маҳаллий аҳолининг фойдасига ишни минтақаларга ва теварак-атрофдаги ҳудудларга тарқатади. У ишлаб чиқариш индустриясига, унинг бефойда марказлашувига ўхшаб марказлашмаган;

-Туризм, шунингдек, инсонларда ўз тили, тарихи, маданияти, мусиқаси ва ҳунармандчилиги учун ифтихор туйғусини уйғотади, туристларни энг қизиқтирувчи жихат ҳам айни шудир.

-Туризм долларлар, фунтлар, йенлар, франклар ва маркалардаги ғоятда муҳим хорижий тушумларни тўплайди, бу эса мамлакат бюджетининг баланс тўловларига қимматли хисса бўлади.

Ҳозирча жаҳондаги туризм пунктлари ичида Франция, Испания ва АҚШ биринчи уч ўринни эгаллаб туришибди, Осиёда Хитой, Шарқий Европада Польша ва Чехия Республикаси каби янги саёҳат масканларининг пайдо бўлиши Ўзбекистонга алоҳида қизиқиш билан қаралмоқда⁴.

Шунингдек, Ипак йўлида жойлашган, Ўзбекистон билан туризм соҳасида рақобатлашадиган мамлакатлар туризмда анча илгарилаб кетган, масалан:

Хитой - 36,8 млн.
Туркия - 12,8 млн.
Ҳиндистон - 2,3 млн.

⁴ www.uzbektourism.uz –Ўзбектуризм МК

2002 йилда кўпроқ саёҳат қилганлар:

1. Германия - 75 млн. сафар
2. Америка қитъаси - 52 млн. сафар
3. Буюк Британия - 45 млн. сафар

Булар туристлар етказиб берувчи энг йирик мамлакатлардир, табиийки, улар барча халқаро туризм масканлари учун мўлжал бўлади, шунинг учун улар бутун дунёдаги саёҳатчиланинг 30%ни таъминлайдилар. Албатта, Япония (энг кўп харажат қилувчи), Франция ва бошқа Ғарбий Европа мамлакатлари каби мамлакатлар ҳам бунда ўз улушига эгадир, аммо кўпчилик саёҳат масканлари юқорида кўрсатилган учта сабабда жамланган.

2.2. Халқаро туризмнинг хусусиятлари

Халқаро туризм индустрияси жаҳондаги энг катта индустриядир ва бошқа жиҳатларни ҳисобга олмаганда ва маҳсулотга эмас, маркетингга асосланади. Бу эса истеъмолчиларни биз улар учун зарур деб ҳисоблаган нарса билан эмас, улар истаётган маҳсулот ва хизматлар билан таъминлашни англатади.

Бунинг барчаси маркетинг тадқиқотлари билан яқин алоқада иш олиб боришни тақозо қилади. Бир нечта мисол келтирамиз:

1. Агар туристларнинг фақат меҳмон уйларида жойлашишгагина қурби етса, уларни 5-юлдузли меҳмонхоналарга жойлаштиришга уринишнинг ҳожати йўқ.
2. Агар Хитой, Туркия ва Ҳиндистон дам олиш пэкиджлари маркетинги билан шуғуллана бошлаган бўлса ва бунинг таркибида қуйидагилар бўлса:

- авиачипта харажатлари;
- меҳмонхона харажатлари;
- ички транспорт харажатлари;

У ҳолда, Ўзбекистон ҳам айнан шу нархларда айнан шу иш билан шуғулланиши лозим. Маҳсулотга асосланган бундай ёндашув Ўзбекистондаги туроператорлар учун қандай нархлар ва маҳсулотлар тўғри келишини хал қилади.

Маркетингга асосланган бундай ёндашув истеъмолчи қандай маблағ тўлаши ва қандай маҳсулотлардан фойдаланиши ҳақидаги маълумотларни излайди ва топади. Туризмнинг жаҳондаги энг катта индустрия эканлигини ҳисобга оладиган бўлсак, у ғоятда рақобатбардошдир. Польша, Венгрия ва Чехия Республикаси каби Шарқий Европа мамлакатлари ҳозирги кунда бу ишда илгарилаб кетди, чунки уларнинг нархлари Франция, Австрия ёки Швейцариядагидан кўра анча арзон бўлиб, эътиборни ўзига тортади.

Шунингдек, туристларга 230 дан ортиқ мамлакат ичидан танлаш зерикарли эканлигини ҳисобга олсак, бошқа мамлакатлардаги хизматларни такрорламай, балки ноёб тажриба йўли билан саёҳатчиларни қизиқтирган мамлакатлар жаҳон бозоридан жой топа олишлари мумкин. Бу нуқтаи назардан Ўзбекистон ҳеч қачон Италия, Франция, Испания ва ҳоказолар каби оммавий туризм масканига айлана олмайди, аммо унда “маҳсус” туризм

масканларининг муҳим марказига айланиш имконияти бор.

Саёҳат қилаётган туристларнинг бугунги талаблари қандай?

Туристнинг ўнта асосий талаби, халқаро туристларнинг 10 та талабини тушуниш жуда муҳимдир:

1. Қурби етган нархни тўлаб, шинам каравотларда ухлаш.
2. Покиза ваннахоналарда ювиниш.
3. Мамлакатнинг арзон, лекин яхши таёрланган таомлари билан овқатланиш.
4. Манзаралар ва диққатга сазовор жойларни томоша қилиш.
5. Мамлакатнинг тарихий жойларига бориб, унинг тарихи ва маданиятини ўрганиш.
6. Фаол дам олиш (пиёда сафарлар, балиқ ови, велосипедда сайр қилиш, чанғи учиш, от миниш ва ҳоказо).
7. Мамлакатнинг халқ санъати, ҳунармандчилиги буюмлари эсдаликларини сотиб олиш ва умуман бошқа харидлар қилиш.
8. Мамлакатнинг мусиқасини тинглаш, рақсларини, театрини томоша қилиш.
9. Ўз хавфсизлиги ҳақида ташвиш чекмай, чеклашларсиз, эркин саёҳат қилиш.
10. Туризмда ишлаётган кишилардан “табассумли ва очиқ юзли” муомала кўриш.

халқаро туризмнинг бу талабларига жавоб бера оладиган мамлакатлар ўз ишларида муваффақиятларга эришмоқдалар. Туристлар қаерда тўхтайдилар. Жойлаштириш туризм индустриясининг жуда муҳим сектори эканлигини маълумдир, ва туристларнинг қаерда тўхташни ёқтиришларини билиш кизиқарли.

2.3 Туристларни Ўзбекистонга жалб қилиш усуллари (фаолиятлар режаси)

Англияда ўтказилган тадқиқотлар қуйидаги натижаларни кўрсатди:

Дўстларникида/Қариндошларникида тўхташ	35%
Меҳмон уйлари/Тунаб қолиш + Нонушта/Қишлоқ уйи	17%
Турар жойни ижарага олиш	14%
Меҳмонхоналар	12%
Карвонсаройлар/Кемпинглар	3%
Ётоқхоналар	4%
Бошқалар	15%

Бу статистика турли мамлакатларда, унчалик кучли фарқ қилмаса-да, турлича бўлади, бу ерда туристларнинг меҳмонхоналарда тўхташни истамаслиги тенденциясига эътибор бериш лозим. Агар улар меҳмонхоналардан фойдалансалар ҳам, бу одатда 2-3 юлдузли меҳмонхоналар бўлади (уларда яшашни якка туристлар ёқтиришади), туристлар гуруҳи эса одатда 4 юлдузли меҳмонхоналарга жойлашадилар.

5 юлдузли меҳмонхоналардан бунга маблағи етадиган бизнес-тоифа туристлари фойдаланадилар.

Кўплаб мамлакатларда асосан 4-5 юлдузли меҳмонхоналар қурилган бўлиб, бу меҳмонхоналарнинг керак бўлган тури ёки тарификацияси эмас, улар туристлар шу меҳмонхоналардан фойдаланади, деб ўйлашган, аммо натижа бундай бўлмаган. Бу мамлакатлар Меҳмон уйлари ва турар жой ижарасининг оммавийлигига эътибор беришмаган.

1. Инфратузилманинг ривожланишида ҳукуматнинг роли. Маҳсулотни ривожлантириш. Ҳар қандай индустрияда ҳам (қишлоқ хўжалиги, ишлаб чиқариш индустрияси, тоғ-кон индустрия, нефть казиб олиш индустрияси, газ казиб олиш индустрияси) мамлакат ҳукумати хусусий секторни бу индустриянинг ривожланиши масалаларида рағбатлантириши лозим. Маҳсулот ривожланишининг дастлабки босқичида машҳур туризм масканлари ҳукуматдан ўз меҳмонхоналари мулкига, транспорт ва ҳоказолар каби инфратузилманинг бошқа элементларига эгалик ҳуқуқи шаклида имтиёзлар олардилар ва айти пайтда туризм инфратузилмасини ривожлантириш мақсадида хусусий секторга имтиёзлар берар эдилар. Бу керакли даражадаги инфратузилмани ташкил қилиш учун муҳимдир. Яхши ривожланган туризм масканлари бугунги кунда хусусий секторнинг қандайдир имтиёзлар билан таъминланишига муҳтож эмас, чунки индустрия оёққа туриб олди ва ўз фаолиятини хусусий сектор сифатида аъло даражада олиб бормокда.

Маркетинг⁵. Туризм индустриясининг юқори даражада рақобатбардошлилигини ҳисобга олган ҳолда, яхши маркетинг муваффақиятнинг асоси эканлигини қайд қилиш мумкин.

Туризм масканлари туристларни маркетингсиз жалб қила олмайди. Ҳукумат томонидан молия билан таъминланмай туриб, туризм маскани “жаҳон туристик супермаркети пештахталаридан ўрин олмайди”.

Шунинг учун мамлакат маркетинг масалаларида ҳукуматлар ўз мамлакатини реклама қилиш мақсадида Туризм Вазирликлари ёки Миллий Туризм Ташкилотларини фондлар билан таъминлаб, улар орқали асосий роль ўйнайди.

Биз юқорида ҳозирги кунда ўз мамлакатларини туризм масканлари сифатида ривожлантириш учун маълум миқдордаги маблағларни сарфлаётган мамлакатлар ҳукуматлари ҳақида мисоллар келтирдик.

2. Инфратузилмани ривожлантиришда хусусий секторнинг роли. Хусусий сектор бугунги кунда жаҳон туризм инфратузилмасининг 90%дан кўпини назорат қилиб турибди:

1. Меҳмонхоналар.
2. Меҳмон уйлари .
3. Қишлоқ уйлари.
4. Турар жой ижараси.
5. Карвонсаройлар/Кемпинглар.

⁵ Юрьев А.П. Планирование туризма. Учебное пособие. – Донецк, 2004.- 136 с.

6. Ётоқхоналарда жойлашиш.
7. Ресторанлар.
8. Автомобиллар ижарасини ташкил қилиш.
9. Гаражлар.

Бундан факат ҳаво йўллари мустаснодир, уларни Европа, Осиё, Африка ва бошқа ривожланаётган мамлакатлардаги ҳукуматлар бевосита бошқарадилар ва бу ҳаво йўллари давлат назорати остига олинган. АҚШдаги ҳаво йўллари хусусийдир. Ҳозирги кунда АҚШда 3та ҳаво линиялари мавжуд. Улар жаҳонда энг йирик авиакомпаниялардир. Туристларни ташиш билан шуғулланадиган темир йўллар ҳам, табиийки, кўпчилик ҳолларда давлатга тегишли бўлади.

Бугунги кундаги ютуқларнинг барчаси энг кичик тараққиётдан бошланган. Аввал туризм масканлари ривожланган, ҳукуматлар бу ерларга туризм инфратузилмаси учун ҳам бевосита воситачилар орқали, ҳам хусусий секторга бевосита молиявий ёрдам кўрсатиш орқали фондлар ажрата бошлаган, натижада хусусий сектор шунчалик ривожланиб кетдики, давлатнинг аралашувисиз ҳам авиакомпаниялар каби йирик масалаларни бошқара оладиган бўлди.

3. Туризм маскани маркетингида хусусий секторнинг роли.

Мамлакатда туризм маркетинги хусусий сектор учун харажатлар нуктаи назаридан ҳам, амалга ошириш нуктаи назаридан ҳам жуда катта вазифадир. Хусусий сектор асосан меҳмонхоналар, меҳмон уйлари, транспорт операторлари, ресторанлар ва бошқалар билан боғланганлиги билан характерланади. Ҳозирги пайтда амалда шундай вазият юзага келдики, кўпчилик мамлакатларда хусусий сектор асосан ҳукумат томонидан молия билан таъминланадиган давлат маркетинги бюджетига молиявий тўловларни амалга оширади. Молиявий тўловлар туризм масканининг ҳолатига қараб 20-30% оралиғида ўзгариб туради, масалан:

Буюк Британия	хусусий сектор	тўловларнинг 50% и
Голландия	хусусий сектор	тўловларнинг 50% и
Ирландия	хусусий сектор	тўловларнинг 20% и

Бунга қўшимча равишда, энг йирик туризм масканларида (Испания, АҚШ, Франция, Буюк Британия) хусусий сектор ўз авиакомпаниялари, денгиз йўллари, сайёҳлар учун меҳмонхоналари ва курортларига Миллий бюджетга қараганда 400% кўпроқ маблағ сарфлаган. Бу даражада туризм масканлари имиджининг тикланишига янада кўпроқ имконият беради⁶.

Хулоса

Туризм индустриясининг муваффақиятли ривожланиши ҳукумат ва хусусий сектор ўртасида ўрнатилган яқиндан ҳамкорлик қилиш

⁶ www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация

муносабатларига кучли даражада боғлиқдир, улар улкан халқаро туризм индустрияси томонидан режалаштирилаётган тадбиркорлик салоҳиятини максимал даражада ошириш учун биргаликда иш олиб борадилар.

Таянч иборалар

Халқаро туризм индустрияси, инфратузилманинг ривожланишидаги ҳукуматнинг роли, хусусий секторнинг инфратузилма тараққиётидаги роли, туристнинг ўнта асосий талаби, маҳсулотни ривожлантириш, туризм маркетинги.

Назорат ва мулоҳаза саволлари

1. Халқаро туризм индустрияси нималардан ташкил топган?
2. Нима учун халқаро туризм индустрияси маҳсулотга эмас, маркетингга асосланади? Бу нимани англатади? Қисқача тушунтиринг.
3. Халқаро туристнинг қандай талабларини билиш ва қондириш орқали туризм соҳасида муваффақиятга эришиш мумкин? Уларнинг ҳар бирини таърифлаб беринг
4. Туризмда маркетинг ва маҳсулотни ривожлантиришнинг роли ва функцияларини қисқача таърифлаб беринг
5. Инфратузилмани, туризм маскани маркетингини ривожлантиришда хусусий секторнинг роли нимадан иборат?
6. Халқаро туризмнинг хусусиятлари ҳақида сўзланг.
7. Нима учун ҳукуматлар ўз мамлакатларига маркетинг учун маблағ сарфлайдилар?
8. Саёҳат қилаётган туристларнинг бугунги талаблари қандай?
9. Туристларни Ўзбекистонга жалб қилиш учун нималар қилиш керак?

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида хавфсизликка таҳдид ва барқарорлик шартлари, тараққиёт кафолатлари. –Т., 2000.
2. Чудновский А.Д. Жукова М. А. Сенин В. С. Управление индустрией туризма: Учебное пособие, 2004. -437 с.
3. Биржаков М.Б. Введение в туризм. -М.- С. П., 2004. глава 7.
4. Дурович А.П. Реклама в туризме: Учебное пособие. –М.: Новое знание, 2003.
5. S. Medlik, Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality. Printed and bound in Great Britain by Biddles Ltd - 3rd ed, 2003.
6. Stephen J Page, Paul Brunt, Graham Busby and Jo Connell, Tourism: a modern synthesis, Printed in Italy by G. Canale & Co 2001
7. www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация.
8. www.wttc.org – Всемирный Совет по путешествиям и туризму.
9. www.interunion.ru – туристские ассоциации.

3-боб. ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЗАМОНАВИЙ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСИ

3.1. Ўзбекистон туризм индустриясининг:

- а) кучли томонлари;**
- б) заиф томонлари;**
- в) келажакдаги қулай имкониятлари;**
- г) ташвишлик жиҳатлари;**

3.2 Ўзбекистон учун ҳаракат режаси;

3.1. Ўзбекистон туризм индустрияси

а) кучли томонлари

Самарқанд, Бухоро ва Хива шаҳарлари туристларнинг алоҳида қизиқишига сабаб бўлади, чунки у ерда кўплаб тарихий меъморчилик обидалари бўлиб, улар Ипак йўли билан боғлиқ Ўзбекистон халқи жуда меҳмондўст бўлиб, бу эса туризм инфратузилмасини ривожлантиришнинг муҳим элементиدير.

“Ўзбектуризм” Миллий Компанияси туризмнинг келгусидаги тараққиёти учун махсулдор замин яратиб берди. Ўзбекистон ҳукумати келгусида мустаҳкам ва мослашувчан туризм инфратузилмасини ривожлантиришни мўлжалламоқда. Тошкент, Самарқанд ва Бухородаги янги меҳмонхоналар чет эллик меҳмонлар учун комфорт ва хизмат кўрсатиш воситалари жиҳатидан тўла мақбулдир. Самарқанд ва Бухородаги бир нечта меҳмон уйлари яхши халқаро туризм стандартлари даражасигача ривожлантирилди⁷.

Ўзбекистоннинг анъанавий таомлари мазали бўлиб, чет эллик меҳмонларга жуда маъқул келмоқда.

Ўзбек миллий авиалиниялари Лондон, Нью-Йорк, Франкфурт, Шаржа, Пекин ва Сеулдан халқаро тоифадаги турбовинтли ҳаво лайнерларида яхши хизмат кўрсатилишини таъминламоқда.

б) заиф томонлари

Ўзбекистоннинг халқаро туризм индустрияси учун янги туризм маскани эканлигини ҳисобга олганда, унинг баъзи заиф томонлари ҳам бўлиши мумкинлиги табиийдир. Ўзбекистон муҳим халқаро туризм масканига айланиб бораётганлиги сабабли, туристлар унинг барча томонларига синчиклаб эътибор берадилар.

Жойлаштириши

Яқинда фойдаланишга топширилган янги меҳмонхоналардан ташқари, умуман олганда жойлашув халқаро стандартларга ҳали тўлиқ мос келмайди.

Нархлар

Меҳмонхоналарда белгиланган нархлар халқаро стандартлар нуқтаи назаридан қараганда рақобатбардош эмас.

Ваннахоналар

Ваннахона ва хожатхоналар халқаро стандартлар нуқтаи назаридан

⁷ www.uzbektourism.uz – Ўзбектуризм МК

қараганда тоза эмас ва гигиена талабларига жавоб бермайди

Маркетинг

Интурист Ўзбекистондан ажралиб чиққандан бери, Ўзбекистонда Интуристда сайёҳлик турлари билан шуғулланган туризм операторининг ўрнини босувчи ягона туризм оператори ҳалигача йўқ.

Самарқанд, Бухоро ва Хива шаҳарлари машҳур бўлса-да, чет эллик туристлар Ўзбекистонни ҳали билмайдилар.

Кириш визаси

Мавжуд виза сиёсати чет эллик турист учун ортиқча чекланган бўлиб, бу Ўзбекистонни рақобатчилар олдида ноқулай аҳволга солмоқда.

Тошкент аэропорти

Тошкентга учиб келган чет эллик меҳмонлар нуктаи назаридан хизмат кўрсатиш воситалари халқаро стандартлардан анча паст даражада.

Хусусий сектор

Хусусий сектор давлатнинг туризмни ривожлантириш тизимига тўла боғлиқ бўлмаган ҳолда ривожланган. Бу халқаро туризм амалиётига тўғри келмайди

в) қулай имкониятлар

Ўзбекистон учун энг асосий қулай имконият унинг “Ер қуррасидаги Ипак йўлининг чоррахаси” сифатида режалаштирилиши ва тан олинишидир.

Жаҳондаги туристларнинг 40% тарихий мамлакатларга саёҳат қилишга қизиқади. Ўзбекистон - туристларнинг тасаввурини эгаллаб олувчи ноёб ҳикоядир.

г) ташвишли жиҳатлар

Хусусан Хитой ва Ипак йўлида жойлашган бошқа мамлакатларнинг Ўзбекистондан илгари ўзларини “Ипак йўли” туризм масканлари сифатида танитиб, “Ер қуррасидаги Ипак йўлининг чоррахаси” деган номни эгаллаб олишлари фикри мавжуд.

Бу ҳол Ўзбекистонга зарар етказди, аммо агар бу масала унинг учун ижобий ҳал бўлса, узоқ муддатли устунликка эга бўлиш мумкин.

3.2. Ўзбекистон учун ҳаракат режаси

Ҳукумат сиёсати

Ҳаракатлар режаси Ўзбекистон ҳукумати фаолиятининг сиёсий курсини тавсия қилиши лозим, бу халқаро туризмнинг Ўзбекистондаги ҳаракатини рағбатлантиради ва осонлаштиради. Бу сиёсий курс қуйидаги соҳаларда марказлашади: Хусусий секторнинг ривожланишига имкон берадиган ва маркетинг бўйича ҳамкорлик масалаларини осонлаштирадиган туризмни ташкил қилиш; туристларга улар Ўзбекистонни яхши дам олса бўладиган туризм маскани, деб ҳисоблай бошлайдиган даражада таъсир қилувчи виза тартибини ташкил қилиш; Ўзбекистон маркетингини ҳукумат томонидан бошқа рақобатчи туризм масканлари билан мутаносибликда молиялаштириш ҳаракатлар режаси маркетинг режасини амалга ошириш асосидаги туристларни қабул қилиш ва туризмдан келадиган тушумларнинг 10 йиллик муддатга мўлжалланган реал мақсадларини лойиҳалаштириши керак.

Инфратузилмани ривожлантириш режаси. Ҳаракатлар режаси Ўзбекистон туризм индустриясини ривожлантириш учун инфратузилма режасини тайёрлашни ўз ичига олади, бу режа лойиҳалаштирилган чет эллик туристларни қабул қилиш режасининг талаб ва эҳтиёжларни қондиради. Режада қуйидаги тоифаларни ривожлантириш таклиф қилинади:

- меҳмонхоналар (уларнинг тоифаларига мос равишда)
- меҳмон уйлари
- хушманзара жойлардаги дам олиш уйлари
- ер усти транспорти
- аэропортларда учиб келиш ва учиб кетишда хизмат кўрсатиш воситалари

Мазкур режа талаб эҳтиёжларига жавоб беради ва таклифга қаратилган режалардан қуйидагиларни кафолатлаш учун фарқ қилади:

- таклиф нуктаи назаридан жойлаштириш ва инфратузилма масалалари ортқча ҳам, кам ҳам бўлмайди;
- жойлаштиришнинг тоифаларга ажратилиши мижознинг талабларига мос келади.

Шунингдек, ҳаракатлар режаси хусусий секторнинг ҳамда операторларнинг фаолиятини рағбатлантириш ва ривожлантиришга катта аҳамият беради ва уларни Ўзбекистонда Халқаро Туризм Операторлари Дастури билан боғлайди ҳамда тараққиёт шароитларини осонлаштиради.

Маркетинг режаси. Ўзбекистондаги туризм компанияларининг Маркетингга ёндашувини атрофлича таҳлил қилиб чиқиб, ҳамда Ўзбекистоннинг ҳозирги ҳолатини, шунингдек, асосий бозорлардаги туризм операторларининг аҳволини аниқлаш мақсадида маркетинг тадқиқотларини ўтказиб, батафсил маркетинг режаси тайёрланади. Режа маркетинг-миксинг қуйидаги соҳаларини ўз ичига олади:

- реклама;
- туризм операторларини қўллаб-қувватлаш
- ривожланиш;
- ижтимоий алоқалар/матбуот билан муносабатлар/таништириш турлари;
- брошюралар тақдироти.

Кўплаб кичик мамлакатлар йирикроқ туризм масканлари билан ҳамкорликдаги маркетинг ёндашувидан фойда оладилар. Масалан, АҚШ туристларининг 50% Ирландияга Буюк Британия орқали, Англияда ва бошқа Европа мамлакатларида меҳмон бўлгандан кейин ташриф буюрадилар.

Ўқитиш режаси. Ҳаракатлар дастурининг муҳим элементи бўлган ўқитиш режаси нафақат Миллий Туризм Ташкилотларининг расмий вакиллари, балки хусусий сектор индустрияси операторлари ва ходимларини ҳам ўқитишни ўз ичига олади. Бу жихатдан олганда, биз индустриядан бўлажак ўқитувчилар сифатида ўқитувчи ходимларнинг салоҳият танлаб оламиз ҳамда ўқитувчиларнинг бу жараёндаги фаолиятини назорат қилиб борамиз.

Халқаро Туризмга ўқитиш Ўзбекистон учун жуда муҳим масаладир.

Туризм индустрияси серкирра соҳадир, у бутун дунёга машхур минглаб хусусий сектор операторларидан, фаолият кўрсатаётган меҳмонхоналардан, меҳмон уйларида, транспорт шохобчаларидан, ресторанлар, туризм агентликларидан, ер усти туризм хизматларининг ташкилотчиларидан, туризм операторларидан, гидлардан ва бошқалардан ташкил топгандир. Бу кишилар мамлакат ҳукумати ёрдамида Халқаро Туризм индустриясини ташкил қиладилар ва инсоний ресурслар билан таъминлайдилар. Уларни энг намунали равишда ва кунт билан ўқитиш ҳамда қўллаб-қувватлаш зарур. Биз Ўзбекистонда доим бу кишиларга эҳтиёж сезамиз ва шунинг учун Ўқитиш Дастурини амалга ошириш энг муҳим вазифадир. Индустрия учун ўқув курслари асосий тайёргарликни ва тўлиқ ўқитиш дастурига ўтишни таъминлаш учун мўлжалланган масалаларнинг кенг доирасини ўз ичига олади. Ўқитиш дастури кейинчалик алоҳида лойиҳа сифатида келтирилади.

Хулоса

Ўзбекистонда халқаро туризм индустрияси учун янги қулай имконият бор. Аммо, бу қулай имкониятни кенгайтириш учун улкан ва қийин иш олдинда турибди. Чет эллик туристлар қуйидаги талаблар бажарилмагунча Ўзбекистонга келмайдилар:

- Улар Ўзбекистоннинг “Ер қуррасидаги Ипак йўли чорраҳаси” сифатда Халқаро Маркетинг Туризм Маскани нуқтаи назаридан қаерда жойлашганлигини билишлари лозим.
- Сиз уларнинг келишини осонлаштиришингиз лозим.
- Сиз уларга ўзлари истаган нарсани келишлари билан, уларнинг қурби етадиган нархларда таклиф қилишингиз лозим.
- Сиз улар келганда очиқ юз ва табассум билан кутиб олишингиз лозим.

Туристларнинг ўзларига келсак, улар ўз навбатида ўз дўстларига Ўзбекистон ҳақида сўзлаб берадилар ва бу ерларга яна келадилар.

Таянч иборалар

Туризм менежменти, туризм маркетинги, туризм индустриясининг таҳлили (swot), туризмни ривожлантириш бўйича ҳаракатлар режаси, индустрияни ривожлантириш режаси, маркетинг режаси, ўқитиш режаси.

Назорат ва мулоҳаза саволлар

1. Ўзбекистонда туризм индустриясининг кучли томонлари нимада?
2. Ўзбекистонда туризм индустриясининг заиф томонлари нимада?
3. Республикада туризмни ривожлантиришда қулай имкониятлардан максимал даражада самарали фойдаланиш ва ташвишли ҳолатларнинг олдини олишга қандай эришиш мумкин?
4. Туризм соҳасида инфратузилма, маркетинг, ўқитишни ривожлантириш бўйича ҳукумат ва тадбиркорлик доиралари томонидан амалга ошириладиган чора-тадбирлар режасини тавсифлаб беринг.
5. Ўзбекистонда халқаро туризм индустрияси соҳасида қандай янги қулай имкониятлар пайдо бўлди?

6. Ўзбекистонда халқаро туризм индустриясидан тўғри фойдаланиш учун биз нима қилишимиз лозим?
7. Туроператорларнинг вазифалари нималардан иборат?
8. Туризм индустриясининг таҳлили.
9. Маркетинг режаси ҳақида тушунча.
10. Туризмни ривожлантириш истиқболлари.

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интиломда.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
2. Биржаков М.Б Введение в туризм. –М.- С. П., 2004.
3. Юрьев А. П. Планирование туризма.- Донецк, 2001. -114-118 с.
4. S. Medlik, Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality. Printed and bound in Great Britain by Biddles Ltd -3rd Ed, 2003.
5. Stephen J Page, Paul Brunt, Graham Busby and Jo Connell, Tourism: a modern synthesis, Printed in Italy by G. Canale & Co 2001.
6. www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация.
7. www.wttc.org – Всемирный Совет по путешествиям и туризму.
8. www.interunion.ru – туристские ассоциации.

4-боб. ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТИНИ МУСТАҲКАМЛАШДА ХОРИЖИЙ САРМОЯНИНГ АҲАМИЯТИ

4.1 Халқаро туризмни ривожлантиришда хорижий сармояларнинг роли.

4.2. Туризм индустриясида хорижий сармояларнинг усуллари ва шакллари.

4.3. Туризмни ривожлантиришни молиявий таъминлаш ва унинг режаларни бажаришдаги роли. Туризм соҳасидаги сармоя сиёсати ва стратегияси.

4.4. Эҳтиёжлари ва туризмни молиявий таъминлаш йўналишлари тузилиши.

4.5. Туризмни молиявий таъминлаш манбалари.

4.6. Туризм соҳасига инвестицияларни рағбатлантириш.

4.7. Ўзбекистон меҳмонхоналарини ривожлантиришда сармоялар ва уларнинг роли.

4.1. Халқаро туризмни ривожлантиришда хорижий сармоялар роли

Туризмга сарфланадиган сармоялар ҳақида ва умуман сармоялар ҳақида сўзлаш учун аввало хорижий сармояларнинг нима эканлиги тўғрисида аниқ тасаввурга эга бўлиш керак. Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 5 майда қабул қилинган “Хорижий сармоялар ва хорижий инвесторлар фаолиятининг кафолатлари тўғрисида”ги қонунига кўра Ўзбекистон Республикасида қуйидагилар хорижий инвестор бўлиши мумкин⁸:

- чет эл давлатлари;
- хорижий ҳуқуқий шахслар;
- халқаро ташкилотлар;
- чет эл фуқаролари, бирлашмалари;
- Ўзбекистон Республикасининг чет элда доимий яшовчи фуқаролари.

Мазкур қонуннинг 2-моддасига кўра мулкӣ қийматларнинг барча турлари ва уларга бўлган эгалик ҳуқуқлари ҳамда чет эл мулкига бўлган ҳуқуқлар, хорижий инвесторлар томонидан объектларга эгалик ҳуқуқи ва хорижий сармоя бўлиши мумкин 1995 йилда мамлакатга 2017 млн. АҚШ долл. миқдорида, яъни ўтган йиллардагидан икки марта кўп жалб қилинган⁹. ЮНКТАД экспертлари ўсиш суръатларидаги 3%лик пасайишга қарамай, бу “сакраш”нинг “иқтисодиётдаги барқарорликнинг ўсганлиги” сабабли ҳам юз берганлигини таъкидламоқдалар. Бу кўрсаткич шунингдек, уларнинг фикрича, миллий корпорацияларнинг келгусида бу устунликлардан янада қулайроқ келажакни кутишда фойдаланиш мақсадида Россияга сармоя сарфлашга интилаётганликларини ҳам акс эттиради.

⁸ www.uzbektourism.uz – Ўзбектуризм МК

⁹ www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация

Хорижий сармояларнинг асосий қисми Европа иттифоқида тўғри келадиган бошқа Шарқий ва Марказий Европа мамлакатларидан фарқли равишдуртасияда биринчи ўринни Швейцария ва АҚШ эгаллайди - бу мамлакатларга жами капитал қўйилмаларнинг 51% тўғри келади.

1995 йилдаги муваффақиятларга қарамай, РФ ҳозирча бозор муносабатларига ўтишда айниқса кучли илгарилаб кетган бир қатор Шарқий ва Марказий Европа давлатларидан орқада қолмоқда. Венгрия 1995 йилда 3500 млн., Польша - 1510 млн., Чехия - 2500 млн. АҚШ долл. миқдорида сармояларни жалб қила олди.

Хорижий капиталлар минтақага “хусусийлаштириш тўлқинлари” ва “иқтисодий соғломлаштириш” туфайли оқиб келаётган бўлади.

МДХ мамлакатларининг деярли барчаси сезиларли силжишларга эришдилар. Арманистон 1995 йилда 10 млн. бевосита хорижий сармояларни жалб қилди; Озарбайжон - 110 млн.; Белоруссия - 20 млн.; Қозоғистон - 284 млн.; Қирғизистон - 515 млн. долл.; Молдова - 32 млн. долл.; Тожикистон - 15 млн. долл.; Украина - 200 млн. долл.; Ўзбекистон - 115 млн. долл.

Жами йил давомида жаҳондаги бевосита хорижий сармоялар 40%га ўсиб, 35 млрд. долл.га етди. Бу соҳада Хитой олдинда бормоқда, хорижий инвесторлар бу мамлакатга 1995 йилда 38 млрд. долл. маблағ сарфладилар.

Яқин ўн йиллар давомида Хитой инфратузилмасини ривожлантиришга 700 млрд долл. сарфланади, бу Шарқий Осиё ва Тинч океани минтақаси мамлакатлари иқтисодиётига сарфлаш режалаштирилган мақсадли сармояларнинг ярмидан кўпроғини ташкил қилади. ХХРга сарфланадиган маблағлар барча Шарқий Осиё мамлакатлари инфратузилмаларини ривожлантиришга сарфланадиган жами 1,3 - 1,5 трлн. долл. сармояларнинг тахминан 51%ни ташкил қилади¹⁰.

Ўзбекистон, энди ривожлана бошлаётган бозорга эга бўлган ҳолда, йирик сармоя лойиҳалари учун зарур бўлган капитал ҳажмини таъминлай олмайди, қаттиқ валютага эга бўлиш қийиндир. Аммо бу муаммоларнинг барчасини хорижий инвесторлар ёрдамида ҳал қилиш мумкин. Шунингдек, илғор техника ва технологияларга, бошқарувнинг илғор усуллари (қўшма корхоналар тузиш орқали ва ҳоказо) эга бўлиш ва жаҳон бозорига чиқиш ҳам осонлашади.

Президентимиз Олий Мажлис сессиясида сўзлаган ўз нутқида республикага биринчи навбатда қуйидагилар зарурлигини қайд этиб ўтди:

1) ишлаб чиқариш тармоқларини энг янги технологиялар ва асбоб-ускуналар билан жиҳозлаш, ишчиларнинг малакасини ошириш, жаҳон бозорида ишлаш усуллари тақомиллаштириш, бизнинг маҳсулотларимизни сотиш бозорларини қидириб топиш;

2) мамлакатни хомашё етказиб берувчиликдан юқори даражада тараққий этган давлат даражасига олиб чиқиш.

¹⁰ www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация

Республикада қулай инвестиция муҳитини таъминлаш учун барқарор ҳуқуқий база мавжуддир. Хусусан, “Хорижий сармоялар тўғрисида”ги, “Сармоялар ва хорижий инвесторлар фаолиятининг кафолатлари тўғрисида”ги қонунлар, “Ташқи иқтисодий фаолиятни рағбатлантириш чоралари тўғрисида”ги, “Иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш, хусусий мулкни ҳимоялашни таъминлаш ва тадбиркорликни ривожлантириш чоралари тўғрисида”ги Фармонлар қабул қилинган.

Иқтисодий ислохотлаштириш ва сармоялар бўйича маҳкамалараро қўмита ташкил қилинган. 1995 йил 21 августда қабул қилинган “Хорижий сармоялар бўйича Агентлик ташкил этиш тўғрисида”ги Фармонга мувофиқ Агентлик ташкил этилди, унинг мақсади иқтисодиётга хорижий сармояларни жалб қилиш жараёнини қўллаб-қувватлаш, Ўзбекистонда инвестиция таклифларни тайёрлаш ва амалга оширишда потенциал инвесторларга ва маҳаллий ҳамкорларга амалий ёрдам кўрсатишдан иборат. Хорижий ҳамкорларни танлашда масаланинг ҳамма томонини ҳисобга олиш лозим.

4.2. Туризм индустриясида хорижий сармояларнинг усуллари ва шакллари

Катта миқдорда хорижий ёрдам олаётган мамлакатлар индустриал-саноат тараққиётида исталган суръатларга тезда эришмоқдалар (урушдан кейинги Европа ва Япония). Аммо инвесторлар (асосан - АҚШ, Европа иттифоқи, Япония) бу мамлакатлар ичидан улар эгаллаб турган ҳарбий-сиёсий ёки энергетик-хонашў жиҳатдан муҳим ва ҳал қилувчи позицияларга қараб алоҳида стратегик мавқега эга бўлган давлатларни танлаб оладилар. Бундай давлатларга молиялаштириш ўта саҳийлик билан, узоқ муддатга ва фоизлар нуқтаи назаридан имтиёзли шартларда амалга оширилади. Аммо бунинг салбий томони ҳам борки, бу инвесторларнинг ўз шартларини қўйишлари ва уларнинг бажарилишини талаб қилишларидан, уларга қарамлик юзага келишидан ва ҳоказолардан иборат. Сармоялашнинг усул ва шакллари турлича бўлиши мумкин. Масалан:

1. Туркия ва махсус консорциум (АҚШ 12 Ғарбий Европа мамлакатлари 3 та халқаро молиявий ташкилот). Ҳамкорлар (инвесторлар) сони кўпайганда биринчидан, мамлакатнинг ҳар бир инвесторга шахсан қарамлиги камаяди, иккинчидан, керакли миқдорда хорижий ёрдам тушуми (инкирозлар даврида иқтисодий ёрдамнинг динамик ва барқарор бўлиши) кафолатланади.

2. Япония, ўзаро ёрдам ва ҳамкорлик мақсадларида фаолият кўрсатган ҳолда, сармоялашни акцияларни сотиб олиш ва узоқ муддатли қарзлар бериш орқали амалга оширади. Бу йўл билан у ўзини мамлакатнинг бозори ва иқтисодини эгаллаб олувчи эмас, балки интеграция тарафдори қилиб кўрсатади. Аммо айни пайтда у кўплаб компаниялар акцияларининг назорат пакетига эгадир ва уларнинг фаолиятини назорат қилиб боради.

3. Ғарбий Европа инвесторларининг анаъанавий усуллари хорижий компанияларнинг мутлақ соҳиблари бўлиб олишга қаратилган.

Иқтисодий тараққиётни энг самарали ташқи молиялаштириш

давлатлараро асосда халқаро молиявий ташкилотларни жалб қилган ҳолда амалга оширилади.

Сармоялар:

- беғараз ёрдам;
- кредитлар;
- субсидиялар;
- қўшма корхоналар;
- акцияларни сотиб олиш ва ҳоказо.

Инвесторлар учун асосий шартлар:

- 1) Эркин конвертланадиган валютадаги фойда;
- 2) Ички ва ташқи сиёсий вазиятнинг барқарорлиги.

Сармоялашни секинлаштирувчи омиллар қуйидагилардир:

- хомашё захираларининг чекланганлиги;
- ишчи кучи сифатининг пастлиги;
- меҳнат унумдорлигининг пастлиги;
- валютанинг конвертацикланмаслиги;
- ички бозорнинг торлиги ва аҳоли тўлов қобилиятининг пастлиги.

Ҳозирги пайтда хорижий инвесторлар тоғ-кон саноати ва тижорат мақсадидаги транспорт воситаларини ишлаб чиқаришга катта қизиқиш билан қарамқдалар. Жаҳон банкининг берган баҳосига қўра, 1994-96 йилларда молиялаштириш эҳтиёжларининг 600-700 млн. АҚШ долл. миқдорида бўлиши мўлжалланмоқда. Бундай сармоялар учун асос кучайтирилиб, ислохотлар жадаллаштирилса, бевосита хорижий сармояларнинг кириб келиши 1997 йилга келиб йилига 200-250 млн. АҚШ долл. даражасида бўлиши мумкин¹¹.

Демак, шундан кўриниб турибдики, Ўзбекистон хорижий инвесторларни ўзининг табиий ресурслари ва иқтисодий салоҳияти билан ўзига жалб қилмоқда.

Аммо сармоялашнинг ҳуқуқий базасини таъминлаш ва қулай муҳит яратиш учун мумкин бўлган барча шарт-шароитларни яратиш лозим. Барча тўсиқларни, шу жумладан катта аҳамиятга эга бўлган бюрократик тўсиқларни охиригача бартараф қилиш зарур. Шунингдек, ахборот базаси билан боғлиқ катта муаммо мавжуд. Ўзбекистон узоқ вақтгача ахборот вакумида қолиб келди. Бугун ҳам аҳвол деярли ўзгармаган. Узоқ вақтгача статистик кузатишлар ўтказилмаган ва табиий ва меҳнат ресурсларининг, иқтисодиётнинг турли соҳаларининг ҳолати таҳлил қилинмаган ва ҳоказо.

Бугунги кунда жаҳон ахборот асри бўсағасида турган бир пайтда, Ўзбекистонга маълумотлар банклар, турли компьютер ва телекоммуникация тармоқлари сув билан ҳаводек зарурдир, чунки биз ривожланган коммуникация тармоғининг хорижий инвесторларни қизиқтирувчи асосий омил эканлигига ишонч ҳосил қилиб улгурдик.

¹¹ www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация

4.3. Туризмни ривожлантиришни молиявий таъминлаш ва унинг режаларни бажаришдаги роли. Туризм соҳасидаги сармоя ва стратегия

Ўзбекистон Республикасининг Туризм тўғрисидаги қонунига мувофиқ, ушбу соҳадаги иқтисодий фаолият туризмнинг мавжуд моддий-техника базасидан самарали фойдаланиш ва янғисини яратиш, давлат бюджетига валюта тушумларини ошириш, аҳолининг бандлигини таъминлашга ва унинг турли эҳтиёжларини қондиришдан иборат. Шундан келиб чиққан ҳолда тадбиркорлик фаолиятининг ҳар бир субъекти тақдим этаётган лойиҳаларни маблағ билан таъминлашнинг потенциал манбаларини ва конкрет эҳтиёжларини аниқ белгилаб олиши зарур. Бунда улар конкрет шарт-шароитлар билан асосланиб беришлари керак.

Туризмни ривожлантириш ёки янги туристик маҳсулотлар ишлаб чиқишни молиявий таъминлашни режалаштираётганда биринчи навбатда қуйидагиларга кетадиган харажатлар е, Paul олинади:

-туристик хизматларни ривожлантириш ва такомиллаштириш бўйича конкрет (фирма) лойиҳалар режаларини техник - иқтисодини асослаб бериш. ТИАни, батафсил режалар ва лойиҳаларни тайёрлаш бўйича харажатларни қуйидагилар ўз зиммасига олишлари мумкин ҳукумат, вилоят, шаҳар ва туман маъмурияти, бевосита фирма ва туристик йўналишдаги муассаса.

-умуммиллий ва минтақавий миқёсларда, шунингдек, конкрет зоналар ва районларда туризмни ривожлантириш режаларини амалга ошириш.

Молиявий режалаштириш тегишли тадбиркорлик лойиҳасида назарда тутилаётган хизматлар ва эҳтиёжлар турларига харажатларнинг амалдан давлат, минтақавий ва маҳаллий меъёрлари асосида амалга оширилади. Шунинг учун лойиҳада охир-оқибатда фойдалилик режалаштирилаётган тадбирларнинг ҳажми, сифати, тузилиши ва графикасига боғлиқ эканлигини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқариш чиқимларини аниқ ва асосланиб ҳисоблаб чиқиш керак.

Сармоялар ва ишлаб чиқариш чиқимларнинг асосий элементлари молиявий режага киритилади. Бу сармоялар ва харажатларнинг умумий суммасини ҳисоблаб чиқиш, режалаштирилган тадбирларнинг молиявий ва иқтисодий рентабеллигини аниқлашга имкон беради.

Эҳтимол тутилган сармоялар (ўз сармоялари ва ташқи сармоялар) ва ўйлаб қўйилган режаларни амалга оширишга кетадиган ишлаб чиқариш чиқимларнинг суммасини чиқаришда уларни ўзлаштириш жадвали ва муддатларига алоҳида эътибор қаратиш лозим, чунки режани амалга ошириш даврида нақд пуллар ҳаракати ва фойдаларнинг режалаштирилган меъёрига катта таъсир кўрсатади. Сармоялар ишлаб чиқариш харажатлари ҳажмлари, қоида тариқасида, нақд пуллар ҳаракатини таҳлил қилиш натижаларини ҳисобга олган ҳолда йиллик асосда режалаштириш зарур.

Туризмни ривожлантириш дастурлари ва режаларида тегишли сармоялар стратегиялари ҳар томонлама асослаб берилади. Улар реал, ният қилинган чоралари амалга оширишга мўлжалланган бўлиши керак.

Туристтик фаолиятни сармоялаш жараёнида қуйидагиларни амалга ошириш зарур:

- миллий, минтақавий, маҳаллий ва фирма дастурлари ва режаларида назарда тутилган тадбирларни амалга оширишга сармояларни йўналтириш.
- уларни биринчи навбатда ҳар томонлама техник - иқтисодий асослашга эга бўлган режалар ва дастурларга қўйиш;
- хорижий валютадаги режаларни амалга оширишга кетадиган харажатларни иложи борица камайтиришни назарда тутиш.
- ички ҳамкорликдаги ва хорижий сармояларнинг манбаларни топиш.
- ички ва ташқи туризмни ривожлантириш дастурлари ва режаларини бажаришда ҳуқуқий, солиқ ва маъмурий тузилмалар томонидан кўрсатиладиган қўллаб-қувватлашлардан максимал фойдаланиш.
- энг қисқа муддатларда энг катта даромад олишга имкон берадиган истиқболли лойиҳаларга сармоялар қўйиш.
- тадбиркорлик лойиҳаларининг дастурлари, режалари ва тадбирлари бажарилишнинг муддатлари ва сифатини назорат қилиш.
- туризм соҳасидаги инвестициялашнинг энг асосланган стратегияси энг кам сарф қилиб, энг кўп фойда олишни таъминлаши керак.

4.4. Эҳтиёжлари ва туризмни молиявий таъминлаш йўналишлари тузилиши

Бирор тадбиркорлик лойиҳасини амалга оширишга харажатларнинг умумий суммаси қуйидаги харажатларни ўз ичига олади: асосий ва айланма капитал (сармоялар) ни шакллантиришга кетадиган сарфлар, ишлаб чиқариш сарфлар ва маҳсулот ўтказиш сарфлари.

Асосий капитал – туристик корхона қуриш, қайта таъмирлаш ва кенгайтиришга, шунингдек унга зарур жиҳозлар ва инфраструктура билан жиҳозлашга кетадиган маблағлардир¹².

Асосий капитал шунингдек ишлаб чиқариш, янги маҳсулотларни тайёрлашга кетадиган дастлабки ва капитал харажатларни ҳам ўз ичига олади.

Дастлабки харажат қуйидагиларга кетадиган маблағлардир:

- ер участкаси ва туризм объектларини режалаштириш учун режада назарда тутилган майдончаларини тайёрлаш.
- зарур бинолар ва иншоотларни қуриш (сотиб олиш) га, жумладан ижарага олинган бинолар ва хоналарни таъмирлаш ёки қайта қуришга;
- материаллар ва асбоб – ускуналарга;
- асосий капиталнинг баъзи сотиб олинган қисми (ер участкаси, саноат мулки ва бошқалар).

Капитал харажатлар асосий фаолиятдан олдинги босқичда шаклланадиган харажатлар бўлиб, қуйидагиларга кетган сарфларни ўз ичига

¹² Здоров А.Б. Экономика туризма. - М.: Финансы и статистика, 2004. –171бс.

олади:

- туристик фирма ёки туристик объектни қайддан ўтказиш ва тузиш;
- қимматли қоғозлар эмиссияси (проспекторлар, рекламалар, оммавий ахборот воситалари орқали эълонлар, камиссион ва брокерлик операциялари, акциялар чиқариш ва жойлаштириш ва б.) ;
- дастлабки тадқиқотларга (инвестициядан олдинги, конъюнктуравий, муҳандислик ва бошқа тадқиқотлар лойиҳа конструкторлик ҳужжатлари);
- маслаҳатчиларга мукофотлар, қурилиш-монтаж ишларини лойиҳалаштириш ва унга раҳбарлик қилишга;
- бошқа дастлабки харажатлар;
- фирманинг фаолиятига тайёргарлик кўриш;
- ойлик ва ижтимоий суғуртага пул ўтказишлар;
- бориб келиш харажатлари вақтинчалик хоналар ижарасига ва бошқа воситаларга бўлажак фаолиятини реклама қилиш ва маҳсулот ўтказиш тармоғини яратишга;
- кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, заёмлари бўйича фоизлар тўлашга кетган сарфлар;
- Объектларни эксплуатацияга топширишга (объектни фаолиятга дастлабки таёргарлаганлиги учун ходимлар иш ҳақи, ишлаб чиқариш ва ёрдамчи материалларининг қиймати, ёрдамчи ва бошқа воситаларга кетган сарфлар) .

Айланма капитал-туристик соҳа объектининг ўз дастурига мувофиқ равишда хўжалик фаолиятини амалга ошириши учун зарур бўлган молиявий воситалардир. Капиталнинг ушбу турига эҳтиёжини белгилашда биринчи навбатда фирманинг жорий активлари ва пасивлари билан таъминланган кунларининг минимал миқдори аниқланади. Кейин қуйидагилар ҳисоблаб чиқилади: туристик маҳсулотининг йиллик таннархи, ўзгарувчан ишлаб чиқариш сарфлари ва қайтиш коэффиценти (бир йилдаги кунлар сонини минимал таъминлаш кунлари сонига бўлиш орқали аниқланади). Сўнгра жорий активлар ва пасивларнинг ҳар бир моддаси бўйича чиқимлар тегишли қайтиш коэффицентига тақсимланади. Жорий активлар суммасидан жорий пасивлар суммасини чиқариб ташлаш йўли билан соф айланма капитал суммаси олинади. У ўз ичига қуйидагиларни олади:

- бегона ташкилотларнинг туристик маҳсулоти ишлаб чиқаришда фойдаланилаётган хизматларига (жойлаштириш, яшаш, озиқ-овқат, транспорт, тиббий суғурта ва ш.к.ларга) бўлган ҳуқуқни сотиб олишга кетадиган сарфлар.

- ишлаб чиқариш ходимларининг фаолияти билан боғлиқ сарфлар (иш ҳақи иштимой эҳтиёжларга чекинмаларга ва б.).

- накладной харажатлар.

ТИА босқичда айланма маблағларга бўлган эҳтиёжни аниқлаш жуда муҳим, чунки бу тадбиркорни ўз фаолияти маблағ билан таъминлашнинг

қўшимча воситалари ҳақида ўйлашга мажбур қилади.

Жадвалда молиявий ресурсларга бўлган умумий эҳтиёж жамланган.
Сармоялаш тоифалаш бўйича молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёж.

5-жадвал

1.	Сармоялаш тоифаси	Сумма (млн. пул бирлигида.)
2.	Дастлабки харажатлар	170
3.	Фирма фаолиятига (янги туристик маҳсулот яратишга) тайёргарлик давридаги капитал харажатлар.	59
4.	Туристтик объектнинг тўла фаолият кўрсатишида айланма капитал	200
5.	Сармояларнинг умумий суммаси	429

4.5. Туризмни молиявий таъминлаш манбалари

Дастлабки сармоялар ва капитал харажатларни таъминлаш фирма маблағлари, узоқ муддатли заёмлари ва кредитлар ҳисобидан амалга оширилиши мумкин. Айланма капитал тижорат банклари, юридик ва жисмоний шахслар томонидан бериладиган қисқа ёки ўрта муддатли маблағлар ҳисобидан шаклланади.

Шу билан бирга туристик корхоналар ёки улар бирлашмаларининг капитали фақат дастлабки сарфларнигина эмас, балки айланма маблағларга бўлган эҳтиёжларининг бир қисмини ҳам қоплаш учун ишлатилиши мумкин (юқори дивидендлар кутиладиган шароитларда). Бошқа томондан, агар нисбатан арзон бўлган қисқа муддатли ёки узоқ муддатли кредит бор бўлса, лойиҳалардаги тадбирларни ана шундай заёмлар ҳисобидан маблағ билан таъминлаган маъқулроқ.

Барча ҳолатларда узоқ муддатли қарздорлик ва акционерлик капиталининг салмоғи қанчалик юқори бўлса, алоҳида акцияга даромад шунчалик кам бўлади, чунки дивидентлар акцияларнинг катта миқдорлари ўртасида тақсимланади. Бошқа томондан, заём маблағларининг улуши қанчалик юқори бўлса, тўланадиган кредит фоизларининг суммаси шунча юқори бўлади. Шунинг учун молиявий режани ишлаб чиқишда маблағ билан таъминлашнинг муқобил шакллари ва схемалари синчиклаб баҳоланади. Молиявий режа зарур маблағларни ва режалаштирилаётган фойдани олиш талабларига жавоб бериши лозим.

Тадбиркорлик лойиҳаси амалга ошириш учун қуйидагилар жалб қилиниши мумкин:

-табиий зоналар ва умумдават аҳамиятидаги инфраструктура объектларини режалаштириш;

-тарихий-маданий ёдгорликлар ва бошқа муҳим диққатга сазоворликларни янгилашга давлат атистациялари;

-молиявий таъминлашнинг бошқа манбалари — лизинг (қайтадиган

маблағлар),

-маҳаллий бюджет, бюджетдан ташқари фондлар ва бошқалар.

4.6. Туризм соҳасига инвестицияларни рағбатлантириш

Ички ва ташқи туризм соҳаси туристларни оммавий жалб қилиш ва тармоқни самарали ривожлантириш бўйича вазифаларни ҳал қилиш кўпинча унга йўналтирилаётган сармояларни рағбатлантиришга боғлиқ.

Туризмни ривожлантириш бўйича жаҳон ва мамлакатимиз амалиёти шуни кўрсатмоқдаки, иқтисодиётнинг шу соҳасига қилинадиган сармояларни рағбатлантириш асосий турларидан бири давлатнинг асослашган солиқ сиёсати, шунингдек, давлатнинг юқори маҳсулдор туристик инфратузилма объектларини яратишни молиявий таъминлашдаги фаол иштироки ҳисобланади.

Солиқ тизимининг самарадорлиги кўп жиҳатдан солиқ базасини ҳисоблаш, солиқ ставкаларни ҳисоблаш бўйича амал қилаётган усуликаси ва асосан туризмни ҳар томонлама ривожлантиришни рағбатлантиришга йўналтираётган солиқ имтиёзлари ҳисобланади.

Солиқ механизмини қўллар экан, давлат туристик товарлар ва хизматлар ишлаб чиқаришни молиявий таъминлаш учун қулай шароит яратишга кўмаклашади. Бундан ташқари, туристик корхоналарнинг фойдасига солиқ солиш ҳам турли солиқ имтиёзлари тизими билан боғлиқ бўлиши лозим. Масалан, миллий туристик манфаатлар доирасида жойлашган объектлар маблағ билан таъминловчи инвесторларга солиқ имтиёзлари берилади. 3-5 йил давомида янги яратилаётган объектлар, олинаётган фойда солиққа тортилмайди.

Солиқ имтиёзлари ва чегирмаларнинг рўйхати анча узун. Масалан, бевосита ишлаб чиқариш харажатларидан ташқари, солиққа тортиладиган сумма ҳисобидан турли фондларга пул ўтказишлар, илмий тадқиқотларга қилинган харажатлар, дивидендлар, қарздорлик бўйича фоизларни чиқариб ташлашга рухсат берилди. амортизация харажатлари ҳам чиқимларнинг бир қисми сифатида солиққа тортилмайди.

Амортизация билан бирга солиққа тортишдан турли резерв фондлари озод қилинади (хайрия, нафақа фондлари ва б.). Катта бўлмаган корхоналарга махсус хат ва имтиёзлар берилади. Масалан, АҚШда йиллик даромади 75 минг доллгача бўлган компанияларга бир йил давомида қиймати 10 минг долларгача бўлган янги жиҳозларни тўлалигича ҳисобдан чиқариб ташлашга (списать қилишга) рухсат берилади.

Ички ва хорижий туризмни ривожлантириш соҳасида Туркия, Тунис, Швейцария, Исроил каби давлатларда катта имтиёзлар берилади.

Ўзбекистон туризмни ривожлантириш ва замонавийлаштиришни маблағ билан таъминлашга бериладиган имтиёзларнинг асосий турлари қуйидагилардир:

-сармояларга солиққа тортиш борасидаги имтиёзлар фирмаларни қурилиш, қайта қуриш ва жиҳозлар сотиб олишдаги корпаратив солиқдан

озод қилиш;

-божхона итиёзлари-имтиёзли молиявий таъминлаш сертификатларига мос келадиган ҳолда мамлакатга олиб кириладиган машиналар ва асбоб-ускуналар, жиҳозларни солиқ тўлашдан озод қилиш, шунингдек туристларнинг кириши ва чиқишини расмийлаштиришда пасайтирилган ставкалар;

-валюта имтиёзлари- лицензион фаолиятига эга компаниялар ва фирмаларни йиллик валюта солиғидан озод қилиш;

-объектларни давлат томонидан имтиёзли тарзда маблағ билан таъминлаш, шунингдек маълум вақт давомида улардан имтиёзли фойдаланиш;

-бошқа имтиёзлар – зарур инфратузилмаси ривожлантиришга, 49 йил давомида ерга ижара ҳақини тўлашга, сув таъминоти тўловлари ва электр энергияси харажатларига ва ҳ.к.

Бундай солиқ сиёсати туризмнинг ривожланишига, хорижий ва ички сармояларнинг ўсишига, туристик саноати кенгайтиришга ва такомиллаштиришга хизмат қилади.

Таъкидлаш жоизки, чуқур ўйланган молиявий ва солиқ сиёсати бошқа мамлакатлардан туристлардан туристларга оммавий жалб қилиш, ички туризмни ривожлантириш ва унинг самарадорлигини ошириш бўйича вазифаларни ҳал қилишнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади.

4.7. Ўзбекистон меҳмонхоналарини ривожлантиришда сармоялар ва уларнинг роли

Иқтисодийни бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтказиш ва тармоқлар иқтисодини жадал ривожлантириш сармоялардан фойдаланиш самарадорлигини оширишга бевосита боғлиқдир. Бугунги кунда сармояларни бозор иқтисодиётига мослаштириш ва инвестиция фаолиятини бошқариш ўзгача ёндоқишларни талаб этмоқда. Чунки хўжалик юритишнинг замонавий йўлини танлаш инвестиция сиёсатни ҳам тубдан ўзгартиришни талаб қилади. Инвестиция сиёсатни амалга оширишда бозор муносабатларига мос дастаклардан фойдаланиш, яъни инвестиция жара топширишгаиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаб бериш, мамлакатда инвесторлар учун тўлақонли рақобатни таъминлаш, молиявий, моддий ва ақлий бойликларни бошқаришда батамом эркин ҳаракат қилиш ва шунга тенглаштирилган тадбирларни амалга оширишни талаб қилади.

Бугунги кунда сармоя ва инвестиция жараёнига турли олим ва амалиётчилар ҳар хил нуқтаи назардан қарайдилар, айрим олимлар сармояни ҳали «капитал қуюлмалар», «капитал қурилиш», категорияларига тенглаштириб келадилар. Аслини олганда, сармоя ҳажми жиҳатидан ҳам ҳозир айтилган категориялардан устун туради. Бозор иқтисодиётида ушбу катигориялар сармояларнинг таркибий қисмидир.

Сармоянинг меҳмонхона менежментини ривожлантиришдаги иқтисодий аҳамияти тўғрисида фикр юритиладиган бўлса, бу ўринда сармоя тушунчасининг молиявий, мулкый ва интеллектуал қадриятларини

такрор ишлаб чиқаришни унутмаслик керак. Кўпгина меҳмонхона менежментидаги иқтисодчи олимлар ва амалиётчиларнинг асарларида меҳмонхона менежментига қўйилган сармоялар ва улар билан боғлиқ бўлган бошқа муаммолар тўғрисида фикрлар мавжуд. Масалан Америкалик Н.Р.Тейлорнинг фикрича «меҳмонхона менежментига қўйилган сармоялар бу- субъект ихтиёридаги барча молиявий, моддий ва бошқа бойликларни келажакда иқтисодий самара олиш учун бирор-бир меҳмонхона объекти қурилишидаги ёки реконструкция қилишга сарфлашдир». Бу ўринда сармоянинг моҳияти билан мазмунини бозор иқтисодиётига мослаштириб очиб беришга ҳаракат қилинган.

Иқтисодиётимизда сармоя хусусида қонуний ҳужжатлар 1991 йилдан бошлаб қабул қилинган ва ўтган вақт ичида улар анча такомиллаштирилади. Сармоя тўғрисида Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган қонунда кўрсатилишича, сармоя бу:

- иқтисодий самара (фойда, даромад) олиш ёки ижобий ижтимоий натижага эришиш учун сарфланадиган пул маблағлари, банкларга қўйилган омонатлар, пайлар, қимматли қоғозлар (акция, облигация), машиналар;

-асбоб-ускуналар, меҳмонхоналар учун ички жиҳозлар, янги технологиялар ва самара берадиган бошқа ҳар қандай сармоянинг бозор иқтисодиёти шароитида тўлалигича фаолият кўрсатишни аниқ тасдиқлайди.

Жумладан, унда, биринчидан сармоянинг ўзига ва сармоя фаолиятининг объектларига кенг таъриф берилган. Иккинчидан, меҳмонхонага қўйилган сармоянинг бевосита ижтимоий ва иқтисодий самара олишга боғлиқлиги таъкидлаб ўтилган. Агар инвестор даромад олмайдиган бўлса, инвестиция жараёни амалга оширишнинг мантиғи қолмайди.

Демак, сармояга бозор муносабатларидан келиб чиққан ҳолда берилган таърифнинг ўзидаёқ инвестиция жараёнининг ҳажми, асосий босқичлари, яъни жамғармалар (ресурслар), қўйилма маблағлари (сарф-харажатлар), самара (даромад, фойда) аниқ ва равшан кўрсатиб ўтилган. Худди шундай ёндашув инвестиция фаолиятининг бозор муносабатларига ўтиши учун замин яратади, бу эса, молиявий, моддий ва ақлий бойликларни қайта тақсимлашнинг вертикал ва горизантал усулларида бир хилда фойдаланишни таъминлаб беради.

Хорижий мамлакатларнинг меҳмонхона менежментини бошқариш тажрибаси ва инвестисия тўғрисида республикамызда қабул қилинган қонуннинг таҳлилидан келиб чиқиш, сармояни шартли равишда 3га ажратиш мумкин:

1. Молиявий сармоялар.
2. Моддий сармоялар.
3. Ақлий (интеллектуал) сармоялар.

Бозор иқтисодиёти шароитида ҳар бир сармоя турининг ўзига хос ўрни бўлади. Молиявий сармоялар таркибига маҳаллий ва хорижий

мамлакатларнинг пул birlikлари, банклардаги омонатлари, депозит сертификатлар, акциялар, облигациялар ва бошқа турдаги қимматли қоғозлар ҳамда уларга тенлаштирилган бойликлар киради¹³. Масалан, бирор-бир меҳмонхонани қуриш ёки реконструкция қилиш учун сарфланадиган хорижий инвесторларнинг пул маблағлари. Моддий сармоялар таркибига асосий фондлар, яъни бинолар, меҳмонхонанинг ички жиҳозлари, яъни технологиялар ва бошқа турдаги асосий ишлаб чиқариш фондларнинг актив ва пассив қисмлари киради.

Интеллектуал сармоялар миқдори жуда ранг барангдир, яъни улар мулкрий ҳуқуқлар шаклидаги сармоялар, ақлий меҳнатга оид шаклдаги сармоялар хусусида қонунларимизда келтирилган кўрсатмаларни умумлаштириб, сармояга қуйидагича сармоя деб, ҳар бир инвесторнинг ихтиёридаги молиявий, моддий ва ақлий бойликларни бирламчи иқтисодий самара олиш мақсадида бирор-бир янги меҳмонхона қуриш ёки таъминлаш учун сарфланадиган маблағга айтилади.

Республикаимизда туризм индустриясини мустаҳкамлаш ва халқаро туризмни янада ривожлантиришни таъминлаш мақсадида ҳиссадорлик жамиятларини чет эл инвесторларга тегишли улушларини потенциал инвесторлар орасида тендер асосида жойлаштириш шунингдек қимматли қоғозлар бозорини жонлантириш мақсадида, ҳиссадорлик жамиятларини очиқ савдодаги акцияларни фонд биржаси орқали сотилишини амалга ошириш юзасидан «Ўзбектуризм» миллий компанияси вазирликлар, идоралар, тижорат банклари, инвестиция жамғармалари ва қўшма корхоналари жалб қилиш ва акция пакетларини сотишни ташкил этиш ишларини амалга ошира бориб янги пайдо бўлган ресурсларни жами -83,98 млн. сўмлик, улардан 58,43 млн. сўм чет эл инвесторларга ва 25,89 млн. сўм эркин сотувга мўлжалланган акция пакетларини жорий йилда 98,3 млн. сўмлик қилиб сотилади, шу жумладан чет эл инвесторларига 60,4 млн. сўмлик акциялар сотилади¹⁴.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 19 декабрь 557 сонли «Ўзбекистон Республикасида 1998 йил сармоя дастури ва капитал қурилишда келажакдаги бозор муносабатларини чуқурлаштириш чоратadbирлари» қарорини бажариш борасида «Ўзбектуризм» миллий компанияси томонидан капитал маблағни ўзлаштириш бўйича жорий йилда маълум даражада ишлар олиб борилди. Жумладан «Отель Ўзбекистон» қўшма корхонаси меҳмонхонани таъмирлаш ишлари бўйича ишлари 3,млн. доллар капитал маблағ ўзлаштирилади. Тармоқдаги корхоналар автотранспорт воситаларни таъмирлаш ва янглаш учун 1,7 млн. доллар, 29,6 млн. сўм сарфланади.

Ҳозирда тармоқ корхоналари томондан 110 млн. сўм капитал маблағ ўзлаштирилди. Чет эл туристларга юқори савияда хизмат кўрсатиш, жаҳон

¹³ Валдайцев С.В., Воробьев П.П. Инвестиции. Учебник. - М.: ТК Венби, издательство Проспект, 2003.- 30 с.

¹⁴ www.uzbektourism.uz –Ўзбектуризм МК

андозалари талабига жавоб берадиган сервисни ошириш мақсадида Тошкент, Самарқанд, Бухор ва Хоразм вилоятларининг тизим ташкилотларида замонавий 5-та 45 ўринли «Хьюндай Аэро Спейс» автобуслари, 2-та Тойота русумли «Джип», 2-та 24 ўринли «Костёр» автобуси, 2-та «Грейс» ва «Старекс» микроавтобуслари ва 6-та Нексия енгил автомобиллари сотиб олинди¹⁵. Республикамизда меҳмонхона бизнесини ривожлантиришда хорижий сармояларнинг роли катта бўлмоқда. Ўзбекистон Республикасининг жумладан И.А.Каримовнинг сармоя сиёсатини жуда тўғри олиб боришни натижасида йирик чет эл компания ва фирмалари Ўзбекистонга туризм соҳасига жумладан меҳмонхоналар қуришга ва реконструкция қилишга сармоя ажратишларни билдирмоқда.

Йилдан-йилга Ўзбекистонга айниқса узоқ хориждан келаётган туристлар сони тобора ошиб бормоқда. Ҳозирда Ўзбектуризм миллий компаниясига қарашли меҳмонхоналар ва кемпингларда атиги 8,334 ўрин мавжуд, агар ўртача йиллик бандликни (67%) олсак, жойлар сони 5452та ташкил қилади. Шулардан фақатгина 2579та ўрин халқаро стандартларга жавоб беради. Лекин социалогик тадқиқотларнинг кўрсаткичларига қараганда Ўзбекистонга келаётган 50%ни бошқа вазирликлар ва идораларга қарашли меҳмонхоналар жой билан таъминлаш экан.

Бу вазирликлар ва идоралар қарашли жойларнинг умумий сони 9 минг атрофида. Шулардан фақатгина 1100та ўрин халқаро стандартларга жавоб беради. Республикамизга келаётган чет эл эллик туристлар талабларини қондириш учун мавжуд бўлган меҳмонхоналарни (7500 ўрин) чет эл сармоялари ёрдамида реконструкция қилиш лозим. Бу боради сезиларли даражада иш олиб борилмоқда. Масалан, Германиянинг «Инпро» фирмаси билан ҳамкорликда “Ёшлик” меҳмонхонаси тўла таъминлаб, 1997 йилнинг 1- сентябрида ишга туширилди. Меҳмонхонада 107 та хона мавжуд бўлиб, 178 ўриндан иборат. Меҳмонхона халқаро стандартларга тўла жавоб беради. Меҳмонхонани таъмирлашга 15 млн. сўм сарфланади. Бу меҳмонхонага ҳозирда «Домина Шодлик Палас Отель» деб ном берилди ва бу меҳмонхона 4- юлдузли меҳмонхона категорияси берилган. «Домина Шодлик Палас» меҳмонхонасининг менежменти Германиянинг «Фон Кортен Хотлез энд Консалтинг» фирмасига шартнома асосида берилган. Маълумки, бу фирма меҳмонхона менежменти соҳасида жаҳонда етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Ҳинд қурувчилари томонидан Тошкентда қурилган “ТАТА” меҳмонхонаси Малайзиянинг Бакро Инвестидо фирмасига 39 млн. АҚШ доллга сотиб юборилди. Тушган пулларнинг барчаси мавжуд бўлган меҳмонхоналарни таъмирлашга сафланмоқда. Ҳозирда “ТАТА” меҳмонхонасига “Ле-Меридиан” номи қўйилди ва меҳмонхона менежменти Франциянинг “Ле-Меридиан” отеллар занжири бошқарувига берилди¹⁶. Бу меҳмонхона чет эл эллик туристлар янада ўзига жалб қилади. Чунки

¹⁵ www.uzbektourism.uz –Ўзбектуризм МК

¹⁶ www.uzbektourism.uz –Ўзбектуризм МК

меҳмонхона ҳамма қулайликларга эга. Ле - Меридиан номи бутун жаҳонга маълум ва машҳур номлардандир. Чет эллик инвесторлар ёрдамида Тошкентдаги Ўзбекистон меҳмонхонаси асосида янги қўшма корхона тузилади. Бу лойиҳа асосан ЎзбЁшлик” меҳмонхонаси босқичма-босқич таъмирланади. ОТЕЛЬ Ўзбекистон га 4 юлдузли меҳмонхона катигорияси берилган. Лойиҳа баҳоси 32 млн. долл. Ҳозирда меҳмонхонанинг деярли ярмидан кўпи таъмирдан чиқарилди ва чет эллик меҳмонларни қабул қилмоқда. Хива шаҳрида 60 ўринли Хоразм меҳмонхонаси тўла таъмирланди ва Хива шаҳрининг 2500 йиллик тўйига бағишлаб очилди. Хоразм меҳмонхонасини таъмирлашга 31 млн. сўм пул сарфланди. Бу меҳмонхонага 3 юлдузли категория берилди. Бундан ташқари Бухоро шаҳридаги Бухоро меҳмонхона мажмуаси тўла таъмирланди. Бухоро меҳмонхона мажмуасини таъмирлашга 2,5 млн. АҚШ долл. сарфланди ва бу меҳмонхонага 4 юлдузли категория берилди. Чорсу туркомплексини таъмирлаш учун Туркиянинг Айсел қурилиш корхонаси билан шартнома имзоланди. Бу туркомплексни таъмирлашга, 19 млн. АҚШ долл. миқдорида сармоя сарфлаш мўлжалланмоқда. Булардан ташқари Самарқанд шаҳрида ОТЕЛЬ Афросиёб тўла таъмирланиб чет эл туристларини, қабул қилмоқда. Меҳмонхона халқаро стандартларга жавоб берадиган 500 ўриндан иборат. ОТЕЛЬ Афросиёб 4 юлдузли меҳмонхона категориясига киради. Булардан ташқари хорижий инвестор ва Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий алоқалар вазирликлги томонидан қурилган. Тошкентдаги 5 юлдузли меҳмонхона 1996 йилда ишга туширилди. Меҳмонхона менежменти жаҳонга машҳур Интер-континенталь отеллар занжир бошқармасига топширилди ва бу меҳмонхонага “ОТЕЛЬ Интер – континенталь” деб ном қўйилди.

Тошкентда яна битта 4 юлдузли, ҳашаматли меҳмонхона ишга тушурилди. Бу меҳмонхона Франциянинг Буиг фирмаси томонидан қурилиб, битказилди. Меҳмонхона менежменти Шератон бошқарувида бўлиб, унга меҳмонхонага “Шератон - Тошкент” номи берилди.

Шу билан бирга яқинда республикамизда ўтказилган Европа тикланиш ва тараққиёт банкининг саммити қатнашчиларини қабул қилиш учун аввалги Дўстлик, Тошкент, Россия меҳмонхоналари қайта таъмирланиб, Туркиянинг туристик меҳмонхоналари бошқарувида берилди. Улар ҳозирги кунда 3-юлдузли меҳмонхоналар сафига киради. Улар Га киради. Улар Гт Силкруд-Тошкент ва ҳ.к. номлар билан юритилмоқда. Уларни таъмирлаш учун Туркиялик инвесторлар томонидан ҳар бирига 14-16 млн. АҚШ долл. миқдорида валюта сарфланди. Республикамизда 1999-2005 йиллар ичида халқаро туризмни ривожлантириш инвестиция режалари ишлаб чиқилган. Бу инвестиция режаси қуйидаги 6-жадвалда берилган.

1.	Режадаги қилинадиган ишлар	Сармоя қўйилмалари	Молиялаш масалалари	Амалга ошириш вақти
2.	Самарқанд шаҳрида Президент Отелини қуриш.	19.	Ўз РМБ кредитлар Окан Холдинг	1999-2000
	Хива шаҳрида янги меҳмонхона қуриш	19.	Чет эл инвестор Франция Бунг	1999-2000
4.	Урганч шаҳридаги Хоразм меҳмонхонасини таъмир.	7, 5	Ҳиндистон кредити	1999-2001
5.	Андижон шаҳридаги Олтин водий меҳмонхонасини таъмирлаш.	8	Хорижи ва маҳаллий инвесторлар	2001-2002
	Жиззах шаҳридаги Ўзбекистон меҳмонхонасини таъмирлаш	10	Хорижий ва маҳаллий инвесторлар	2001-2002
	Термиз шаҳридаги меҳмонхонасини таъмирлаш	6	Хорижий ва маҳаллий инвесторлар	2003-2005
7.	Самарқанд шаҳридаги Самарқанд меҳмонхонасини таъмирлаш.	8	Хорижий ва маҳаллий инвесторлар	1999-2001
8.	Бухоро шаҳридаги Бухоро меҳмонхонасини таъмирлаш	8	Хорижий инвесторлар	2000-2001
9.	Автобус автомобил паркларини янгилаш.	12	Хорижий ва маҳаллий инвесторлар	1999-2005

Манба: www.uzbek.turizm.uz

Хулоса

Туризмни ривожлантириш дастурлари ва режаларида тегишли сармоялар стратегиялари ҳар томонлама асослаб берилди. Улар реал, ният қилинган чоралари амалга оширишга мўлжалланган бўлиши лозим. Туристлик фаолиятини сармоялаш жараёнида қуйидагиларни амалга ошириш зарур:

- миллий, минтақавий, маҳаллий ва фирма дастурлари ва режаларида назарда тутилган тадбирларни амалга оширишга сармояларни йўналтириш;

- уларни биринчи навбатда ҳар томонлама техник-иқтисодий асослашга эга бўлган режалар ва дастурларга қўйиш;

- хорижий валютадаги режаларни амалга оширишга кетадиган харажатларни иложи борица камайтиришни назарда тутиш;

- ички, ҳамкорликдаги ва хорижий сармояларнинг манбаларини топиш;

- ички ва ташқи туризмни ривожлантириш дастурлари ва режаларини бажаришда ҳуқуқий, солиқ ва маъмурий тузилмалар томонидан кўрсатиладиган қўллаб-қувватлашлардан максимал фойдаланиш;

- энг қисқа муддатларда энг катта даромад олишга имкон берадиган истиқболли лойиҳаларга сармоялар қўйиш;

- тадбиркорлик лойиҳаларининг дастурлари, режалари ва тадбирлари бажарилишининг муддатлари ва сифатини назорат қилиш;

-туризм соҳасидаги инвестициялашнинг энг асосланган стратегияси энг кам сарф қилиб, энг кўп фойда олишни таъминлаши керак.

Таянч иборалар

Туризм индустриясига сармоялар, инвесторларнинг турлари, сармояларнинг турлари, хорижий сармоялар, хорижий сармояларнинг аҳамияти ва уларни жалб қилиш усуллари.

Назорат ва мулоҳаза саволлари

1. Туризмни ривожлантиришни молиявий таъминлаш зарурияти унинг режадаги тадбирларни бажаришдаги роли.
2. Туризм соҳасидаги сармоя сиёсати ва стратегиясининг тавсифини беринг.
3. Туризмда тадбиркорлик лойиҳасини амалга оширишга кетадиган капитал харажатларнинг таркиби нималарга боғлиқ?
4. Туризмдаги айланма капиталнинг тузилишини тавсифлаб беринг.
5. Туризмни ривожлантириш ва замонавийлаштиришни молиявий таъминлаш манбалари.
6. Туризмни ривожлантиришни молиявий таъминлашнинг объектив зарурати нимада?
7. Солиқ имтиёзларининг турлари.
8. Туризм соҳасида давлат рағбатларининг асосий турлари ва уларнинг аҳамияти.
9. Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш ва маблағ билан таъминлашга бериладиган имтиёзларнинг турлари.
10. Бозор иқтисодиёти шароитида сармоя турларининг ўрни.

Адабиётлар

1. Ўзбекистонда туризмни ривожлантиришнинг 2005 йилгача бўлган давлат дастури Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 15.04.1999 йилдаги УП-№2286 фармони.
2. Юрьев А.П. Планирование туризма: Учебное пособие. –Донецк, 2001.
3. Валдайцев С.В., Воробьев П.П. Инвестиции: Учебное пособие. -М.: ТК Венби, издательство Проспект, 2003.
4. Richard Sharpley and David J. Telfer, Tourism and Development: Concepts and Issues, Printed and bound in Great Britain by Cambrain Printers Ltd, 2002.
5. www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация.
6. www.wttc.org – Всемирный Совет по путешествиям и туризму.

5-боб. ТУРИЗМ ҲОЛАТИНИНГ ТАҲЛИЛИ ВА УНИНГ РИВОЖЛАНИШ МУАММОЛАРИ

5.1. Ўзбекистонда туризмнинг ҳолатини таҳлил қилиш.

5.2. Туризм ривожланишининг муаммолари.

5.1. Ўзбекистонда туризмнинг ҳолатини таҳлил қилиш

Иқтисодий фаолият турларининг халқаро стандарт тоифа классификациясига кўра туризм муайян фаолият тури сифатида “Хизматлар” бўлимида туради. Ўзбекистон Республикасида туризм бозор муносабатларига ўтиш шароитида амалда юзага келган ноишлаб чиқариш соҳасидан иқтисодий фаолиятнинг мустақил соҳасига айланди ва қуйидагилар билан характерланади:

- 300 дан ортиқ туризм ва экскурсия муассасаларига, умумий овқатланиш корхоналари, ижара пунктлари, йўллар, автобазалар ва гаражларга эга бўлган етарлича ривожланган моддий-техник базалар;

- туризм-экскурсия фаолияти объектлари бўлган ўзига хос табиий ва ижтимоий-маданий ресурслар;

- кўрсатилаётган хизматларнинг туризм-экскурсия муассасаларида аҳолига хизмат кўрсатиш жараёнининг ўзига хос хусусиятлари билан белгиланадиган спецификаси;

- республика, вилоят ва шаҳар бошқарувларининг бозор бошқаруви ва идорасининг замонавий тамойилларига ўтаётган шаклланган тузилмаси.

Юзага келиш минтақаларининг асосий белгиларини ҳамда Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги маъмурий чегараларни ҳисобга олган ҳолда, фаолият кўрсатаётган тўртта: Фарғона, Тошкент, Самарқанд-Бухоро, Хоразм ва келажакда режалаштирилаётган учта - Жиззах, Қарши-Термиз, Ўрта-Қорақалпоқ туризм районини ажратиб кўрсатиш мумкин.

Фарғона туризм райони республиканинг Наманган, Андижон ва Фарғона вилоятларини қамраб олувчи шарқий қисмида жойлашган. Табиий-иқлимий шароитларнинг турли-туманлиги кўплаб туризм объектлари билан биргаликда бу минтақадан ўқув-соғломлаштириш туризмини ривожлантириш мақсадида фойдаланиш имкониятини белгилаб беради. Археологик ва меъморчилик ёдгорликлар, саноат комплекслари ва халқ ҳунармандчилиги Фарғона ҳудудида туризм комплексини шакллантирувчи асосий туризм объектларидир. Туманда Сўх дарёси ёқасидаги Сарикўрғонда, Ойдинкўл кўлида, Андижоннинг жанубий-шарқида “Боғишамол”, Каркидон сув омборида табиий дам олиш ҳудудлари ташкил қилинган. Ҳолатда қулай табиий имкониятлар, дарёлар, кўллар ва сув омборларининг кўплиги тоғ-иқлим шароитлари билан биргаликда туманни катта майдондаги ягона туризм ҳудудига айлантиради.

Фарғона туманидан туризм мақсадларида фойдаланишга темир ва автомобил йўлларининг кенг тармоғи мавжудлиги яна бир қулайлик

туғдиради ва бу туманнинг ҳамма жойида туризм ва дам олиш базаларини жойлаштиришга имкон беради.

Тошкент туризм райони Тошкент вилоятини қамраб олади. Бу туман туризмнинг барча турлари учун универсал имкониятларга эгадир. Тошкент туризм районининг диққатга сазовор бўлишидаги муҳим омил унинг бой ландшафтли табиати, ранг-баранг ўсимликлар ва ҳайвонот дунёсидир. Тумандаги Туябўғиз ва Чорвоқ сув омборларида дам олиш ҳудудлари ташкил этилган. “Чимён” комплекси базасида тоғ - пиёда ва тоғ-чанги туризми етарлича ривожланган. Яхши тармоқланган автомобил ва темир йўллари Тошкент туризм районининг туризм марказларини бир-бири билан боғлайди ва шаҳар атрофидаги темир йўл ва автомобил туризмнинг ривожланишига имкон яратади.

Самарқанд-Бухоро туризм райони Самарқанд, Бухоро ва қисман Навоий вилоятлари ҳудудини ўз ичига олади. Бу туманда туризмнинг ривожланиши Самарқанд ва Бухоронинг бутун дунёга машҳур меъморчилик обидаларига асосланган. Чўлнинг иссиқ иқлимини ҳисобга олган ҳолда ягона бош режа асосида бунёд этилган Навоий шаҳри ҳам таълимий аҳамиятга эга. Туманнинг географик жойлашуви туризмни ривожлантириш учун жуда қулайдир. Зарафшон дарёси бўйлаб ўтказилган темир йўл, кенг ривожланган шоссе йўллари тармоғи, Зарафшон орқали унчалик баланд бўлмаган довонлар ва яхши сўқмоқларнинг мавжудлиги тумандан туризм мақсадларида фойдаланишни ғоятда осонлаштиради.

2005-2007 йиллар давомида Бухоро вилоятида 226 лойиҳалар амалга оширилиши кўзда тутилган бўлиб, 293,7 млн.АҚШ доллари миқдорида хорижий сармоя жалб этиш мўлжалланмоқда.

2005-2007 йиллар мобайнида туризм соҳасига 26 млн. АҚШ доллари миқдорида сармоя киритилади. 2005-2007 йилларда лойиҳа доирасида 6 та йирик лойиҳа ва 22 та кичик лойиҳалар амалга ошириш режалаштирилган. Меҳмонхоналар сони 28 тадан 37 гача етади ва ўринлар сони 1400 тадан 1700 гача етади. 2007 йилга 3 млн. АҚШ доллари миқдорида хизмат кўрсатилади. Шундан 5 млн. АҚШ доллари (Польша кредит линияси бўйича) “Бухоротурист” меҳмонхонасини қайта таъмирланиши ва замонавий жихозланиши учун жалб қилинади. Ўзбекистон-Германия ҳамкорлигида 2005 йилда Шахристон-Вояж меҳмонхонаси ўз фаолиятини бошлайди. Ушбу меҳмонхона 50 ўринга мўлжалланган бўлиб, 480 минг доллари миқдорида сармоя киритилган.

Шунингдек Бухоро шаҳрида соатига 300 кишига хизмат кўрсатиш қувватига эга бўлган халқаро аэропорт қурилишига 11 млн. АҚШ доллари миқдорида инвестиция киритиш режалаштирилган. Натижада туризм соҳасида 1195 га яқин қўшимча иш ўринлари яратилади¹⁷.

Хорижий сармояларни киритиш асоси:

Бухоро вилояти туризмни ривожлантириш имкониятлари жиҳатидан республикамизнинг муҳим ҳудудларидан бири ҳисобланади. Вилоятда 924 га

¹⁷ www.mfa.uz/mfadocs/invest/buhara/bh_vijimka.doc

яқин тарихий аҳамиятга эга бўлган обида, зиёратгоҳ, масжид ва бошқа туристик мажмуалар мавжуд бўлиб, улар қаторига Сомонийлар макбараси, Фатхобод тарихий мажмуаси, А.Гиждувоний зиёратгоҳи, Б.Нақшбандий зиёратгоҳи тарихий мажмуаси, Арк тарихий мажмуаси, Пойи Калон масжиди тарихий мажмуаси, Лаби Ховуз тарихий мажмуаси, Чор-бақр тарихий мажмуаси, Минораи Калон тарихий мажмуалари кабиларни киритиш мумкин. Вилоятга 2003 йилда 96 мингга яқин сайёҳлар ташриф буюрган бўлиб, уларга 2 млн. АҚШ доллари миқдорида хизмат кўрсатилган. Бухоро вилоятига келувчи туристларнинг асосан хонадон ва кичик меҳмонхоналарда ўрнашишда талаби юқорилигини инобатга олиб, дастурда асосан кичик меҳмонхоналарнинг сонини оширишга алоҳида эътибор берилган. Дастур доирасида вилоятда туристлар оқимини ошириш учун тур оператор агентликларини кўпайтириш, туризм соҳасида ов туризминини ҳам ривожлантиришга эътибор қаратилмоқда.

Хоразм туризм райони Ўзбекистоннинг шимолий-ғарбий қисмида, Амударёнинг чап қирғоғида жойлашган бўлиб, Хоразм вилоятининг ҳудудини эгаллаган. Тумандан туризм мақсадларида фойдаланиш асосан Ичанқалъа меъморчилик кўриқхонасида жойлашган Хива тарихий-меъморчилик ёдгорликларига асосланади. Кўплаб тарихий маданият ёдгорликлари бутун район бўйлаб жойлашган. Хивадан жануби-шарқ томонда Шўркўл кўли бор. Райондаги тараққий этган алоқа йўллари тизими келажакда бу ерда район ва районлараро аҳамиятга эга бўлган турли туризм маршрутларини ўрнатишга имкон беради.

Жиззах туризм райони Сирдарё ва Жиззах вилоятлари ҳудудларини ўз ичига олади. Мазкур районнинг транспорт билан яхши таъминганлиги ва унда табиий ресурсларнинг мавжудлиги ундан туризм мақсадларида фойдаланиш истиқболларини белгилаб беради. Бу ерда шу ерлик ва яқинда жойлашган туризм районлари аҳолиси учун мўлжалланган дам олиш кунлари маршрутларини ва қисқа муддатли дам олишни ташкил қилиш мумкин.

Қарши-Термиз туризм райони Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари ҳудудларидан иборат. Шахрисабз, Қарши ва Термиз шаҳарларидаги археологик ва тарихий-археологик ёдгорликлар, Китобдаги астрономик кенглик, Дендропарк районда туризмни ривожлантиришнинг асосини ташкил қилади. Қашқадарё, Сурхондарё, Амударё қирғоқларида, Чимқўрғон, Пачкамар ва Жанубий Сурхондарё сув омборларида туризм ва дам олиш масканларини яратишнинг истиқболлари бор. Ҳисор тоғ тизмаси ёнбағирларида тоғ туризми базаларини жойлаштириш мумкин.

Келгусида Ўзбекистоннинг яна бир райони - Қорақалпоқ ҳудудини ҳам ўзлаштириш мумкин. Бу ҳудудни ўзлаштириш коммуникациялар қуриш учун катта капитал маблағларни, катта ҳажмдаги ободонлаштириш ишларини талаб қилади. Бу ерда Тупроққалъа, Бургутқалъа, Гилдурсун қалъалари, Қиёт шаҳри каби экскурсия объектлари жойлашган. Бу археологик ёдгорликлар қадимги Хоразм цивилизациясига оид бўлиб, таълимий туризм ресурслари сифатида тарихий-меъморчилик аҳамиятига эга бўлган Хоразм туризм райони билан чамбарчас боғлиқдир. Ушбу ёдгорликлар гуруҳига бориш учун

бу ҳудудда яхши транспорт йўллари мавжудлиги уларнинг Хоразм районининг туризм ресурсларига киритилишини тақозо қилади.

5.2. Туризм ривожланишининг муаммолари

Республикада туризмни муваффақиятли ривожлантириш учун ЮНЕСКОнинг узоқ муддатли “Ипак йўли” халқаро лойиҳасини амалга ошириш катта аҳамиятга эгадир. Бу лойиҳанинг вазифаси Хитойдан Марказий Осиё орқали Ўрта Ер денгизидаги портларга бориб, Ғарб мамлакатларида тамом бўладиган бу йўлдаги кўп асрлик тарихга эга бўлган алоқаларни, маданий-тарихий меросни қайта тиклашдан иборатдир. Мазкур дастур мамлакатимиз, бутун Марказий Осиё ва бошқа қўшни давлатларга қадимий савдо қарвонлари босиб ўтган йўл бўйлаб ягона халқаро туризм алоқаларининг ягона тизимига бирлаштирилаётган туризм марказларининг бутун бир комплексини яратишга имкон беради.

Иқтисодиётнинг бозор муносабатларига туфайли хизматларнинг сифати ва номенклатурасига, туризм-экскурсия хизмати кўрсатишнинг турли-туман шакл ва усуллари янги талаблар илгари сурилмоқда.

Республика туризмидаги иқтисодий аҳволни таҳлил қилиш учун унинг ривожланишидаги икки босқични ажратиб кўрсатиш мумкин:

1 босқич 1986 йилдан 1991 йилгача бўлган давр ва 2-босқич 1992 йилдан кейинги даврни ўз ичига олади. Бундай даврларга бўлиш республика туризм таракқиётидаги икки энг муҳим даврни ажратиб олишга имкон беради.

1-босқичда туризм республика қасаба уюшмасига бўйсунар, унинг бош органи СТРЕУ - Ўзбекистон Республикаси туризм ва экскурсиялар бўйича Кенгаши эди. Бу давр туризм чора-тадбирларини тўлиқ хўжалик ҳисоби, ўз-ўзини қоплаш ва ўз-ўзини молия билан таъминлашга ўтказиш билан боғлиқ бўлди.

2 босқич эса Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришиши, “Ўзбектуризм” Миллий Компаниясининг ташкил қилиниши ва бозор муносабатларига ўтиш билан 1991 йилда Республикада туризм соҳасида 87 корхона, муассаса ва ташкилотлар мавжуд бўлиб, 4234 ўринлик 11 туризм комплекси, 2928 ўринлик 12 туризм базаси ва 599 ўринлик 2 кемпинг фаолият кўрсатар эди (иловадаги 1 жадвалга қаранг).

Республикада туризмни ривожлантиришда моддий-техник база алоҳида аҳамиятга эга, у ташкилий туризмни ривожлантириш ва комплекс туризм-экскурсия хизмати кўрсатиш: жойлаштириш, озиқ-овқат билан таъминлаш, қўнгил очиш, даволаш, экскурсиялар ўтказиш ва ҳоказолар учун шароит яратиш беради. Ўзбекистон Республикаси туризмида моддий-техник базанинг ривожлантирилиши бир неча босқичдан иборат. Ҳар бир босқичнинг муддати ва унинг сифат таркиби собиқ Иттифоқнинг объектив тарихий ва иқтисодий шарт-шароитларига боғлиқ бўлди.

Республика туризм салоҳиятини баҳоловчи яна бир муҳим кўрсаткич - асосий фондларнинг моддий элементларини ташкил қилиш ва харид қилишга кетган пул харажатларининг йиғиндисидан иборат бўлган капитал

қўйилмалар ҳажмидир. Республика туризм тизимининг ўз моддий-техник базасини ривожлантиришга сарфланган капитал қўйилмаларнинг 1986-90 йиллардаги умумий ҳажми 17345 минг сўмни ташкил қилди. СТРЭУ моддий-техник базасини ривожлантиришга сарфланган капитал қўйилмаларнинг 1986-90 йиллардаги динамикаси 2 жадвалда келтирилган (иловага қаранг).

Бозор муносабатларига ўтиш бутун республика туризм тизими олдида анчагина кескин шартлар қўйди. Туризм тизимининг жами ташкилий-иқтисодий тузимасини тубдан қайта ташкил қилиш, туризмни бошқаришнинг марказлаштирилган механизмдан фарқ қилувчи амалий иқтисодий механизмни ишлаб чиқиш зарур эди. Шу мақсадда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1992 йил 28 июлдаги Фармонида биноан “Ўзбектуризм” Миллий Компанияси ташкил қилинди. Бу компания Ўзбекистон Республикаси қасаба уюшмалари федерацияси Кенгаши, “Интуртаж” қўшма корхонаси, “Сайёҳ - Интур” республика хўжалик ҳисобидаги бирлашмаси ва собиқ “Госкоминтурист” корхоналари асосида ташкил қилинди.

“Ўзбектуризм” Миллий Компанияси бир неча йиллик фаолияти давомида миллий ва халқаро туризмни қайта тиклаш, моддий-техник ва меъёрий базани мустаҳкамлаш ва кенгайтириш, янги туризм маршрутларини ишлаб чиқиш, экскурсия мавзуларини янгилаш, мавжуд туризм база ва кемпингларини такомиллаштириш ва янгиларини ташкил қилиш, қўшимча хизматлар кўрсатиш ҳажмини ошириш бўйича маълум миқдордаги ишларни амалга оширди.

1992 йилдаёқ “Ўзбектуризм” Миллий Компанияси тизимида 135 корхона бор бўлиб, улар ичида жами 10 минг ўринлик 34 меҳмонхона, турбазалар, кемпинглар, мотеллар бор эди. Қиймати асосий фондларнинг 1,6 млрд. сўмни ташкил қилар эди, уларнинг 79%и қурилганига 15-20 йил бўлган бино ва иншоотлар эди. Амалда барча меҳмонхоналар, турбаза ва кемпинглар капитал таъмирлашга ва реконструкциялашга муҳтож эди, уларнинг 40% камрентабелли ва зарар кўраётган корхоналар эди.

1992 йил давомида республикада 408 минг кишига хизмат кўрсатилди, улардан 40 минг киши Ҳиндистон, Покистон, Туркия, Жанубий-Шарқий Осиёдан, 30%и Европадан ва 10% Шимолий ва Лотин Америкасидан келган туристлар эди. Чет элларга 60 минг киши юборилди. Кўрсатилган хизматлар ҳажми шу йили 1,2 млрд. сўмни, валюта тушумлари 3,7 млн. долларни, фойда 180 млн. сўмни ташкил қилди.

1993 йил охирига келиб, республика туризм тизимида ҳуқуқий шахс мақомига ва мустақил балансга эга бўлган 123 ташкилот бор эди. Ўтган 1993 йилга нисбатан бу кўрсаткичларнинг турбазалардаги ўринлардан бошқа барчаси камайди. Ўринлар сони 256 тага кўпайди.

Тармоқнинг ривожланиш кўрсаткичлари энг юқори бўлган 1988 йилга нисбатанР. АҚШ дда туризм-экскурсия корхоналари сони 1,5 баравар, турбазалардаги ўринлар сони 105 тага ортди.

Республика ҳудудидаги туризмнинг моддий-техник базаси ҳолатида нотекис тақсимланган. Республикадаги барча ишлаб чиқариш салоҳиятининг

40% қисми Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятига, 37%дан ортиқ қисми Самарқанд, Бухоро, Хива ва Урганчга, тахминан 16%и Фарғона водийсига тўғри келади. Қолган 7% республиканинг бошқа минтақалари ўртасида тақсимланади.

1993 йил давомида республикада 457 минг туристга, шу жумладан 40 минг чет эллик туристларга ва 530 минг экскурсантларга хизмат кўрсатилди. Бу кўрсаткичлар 1992 йилга нисбатан бирмунча кўп бўлса-да, 1988 йилга қараганда анчагина камдир. Умуман олганда, 1993 йилда туризм соҳасининг рентабеллиги 1992 йилги кўрсаткичдан анчагина баланд эди, аммо бу асосан туризм хизматлари ва туризм соҳасидаги бошқа ишлар нархининг бир неча баравар ортганлиги ҳамда моддий базани қуриш, реконструкциялаш ва мустаҳкамлаш харажатларининг ортганлиги ҳисобига юз берди. Сўнгги йилларда туризм фуқаролар учун “қимматга тушувчи роҳат” бўлиб бормокда, хизмат кўрсатиш сифати эса пасайиб бормокда. Шу сабабдан республикадаги саёҳатлар ва экскурсия бюроларининг кўпчилиги туристларга хизмат кўрсатишнинг белгиланган кўрсаткичларига эриша олмаяпти.

1993 йилда меҳмонхона хўжаликларининг бандлиги режалаштирилган кўрсаткичнинг 64,5%ни, тўлиқ меҳмон қабул қилиш қобилиятининг 30,5%ни ташкил қилди.

1994-1995 йиллар республика туризми ривожланишида мураккаб ва зиддиятли давр бўлди. Улар республикада юз бераётган иқтисодий жараёнларнинг барча муаммоларини, ўтиш даврining барча қийинчиликларини ўз ичига олди. Бу йилларда туризм тараққиётининг асосий кўрсаткичлари кўйидагичадир: туризм-экскурсия хизматлари ҳажми бирмунча ортиб, икки йил учун ўртача 237,6 млн. сўмни ташкил қилди, асосий ишлаб чиқариш фондларининг қиймати 39 млн. сўмдан ортди, автотранспорт ҳажми кўпайиб, 14,5 минг сўмни ташкил қилди, туризм корхоналарининг рентабеллиги 34,6%га етди ва 1992 йилга нисбатан 2 баравардан кўпроққа ўсди.

Рентабеллик асосан барча турдаги туризм хизматларига белгиланган нархларнинг бир неча баравар ошганлиги ҳисобига ўсди, бу эса фаровонликни ва туризмни ривожлантиришнинг самарадорлигини кўрсатмайди.

1993 йилга нисбатан чет эллик туристлар сони бирмунча кўпайди: республикага 1993 йилда 43 минг киши, 1994 йилда 44,8 минг киши ва 1995 йилда 46,3 минг киши меҳмон бўлиб келди, аммо 1989 йилга нисбатан бу кўрсаткич барибир анча камдир.

1996 йилда республикада қабул қилинган туристлар сони 550 минг кишига етди, улардан 165 минг киши чет эллик туристлардир. Туризм хизматлари кўрсатишнинг валютадаги (АҚШ долларларида) ҳажми 101,2 млн. доллдан 198 млн. доллга ортди. Валюта тушумларини миллий валютада ҳисоблаганда туризмнинг барча хизмат кўрсатиш соҳаларининг ялпи ички маҳсулотигаги улуши 1996 йилга келиб тахминан 9%ни, валюта тушумлари эса 67,5%ни ташкил қилди. Аммо барибир, олинаётган даромад нуктаи назаридан қараганда, туризмнинг республика миллий даромадидаги ҳиссаси

анчагина кичиклигича қолиб келмоқда. Бунга ишонч ҳосил қилиш учун дунёдаги етакчи мамлакатлардан олинган маълумотларни таққослаб қуриш етарли: Испания, Франция, Канада, АҚШ ва Италия мамлакатларида бир йилда (1995 йил) мос равишда 54 млн., 43 млн., 39 млн., 37 млн. ва 27 млн. киши меҳмон бўлади. Валюта тушумлари мос равишда 16,2; 16,5; 4,8; 34,5; 11,5 млрд. долларни ташкил қилади.

Бу мамлакатларда бир туристдан олинадиган даромад мос равишда 300, 384, 123, 932 ва 426 доллни ташкил қилади. Ҳатто Туркия, Мексика ва Гонконг каби мамлакатларда ҳам бу кўрсаткич 533 долл., 683, 768 долларни ташкил қилади.

Ўзбекистон Республикаси эса 0,004 млн. турист қабул қилган, валюта тушумлари 0,002 млрд. долларни, бир туристдан олинадиган даромад 36 доллни ташкил қилади.

Бундай жараёнлар асосида объектив ва субъектив омиллар ётади.

Объектив омиллар ҳаммага яхши маълумдир. Улар асосий сабаби собиқ Иттифокнинг тарқалиб кетиши, қўшни республикалардаги сиёсий ва иқтисодий бекарорликдан иборатдир. Ягона туризм тизими ва унинг барча алоқалари йўқолиб кетди. Туристлар оқимининг сезиларли қисқариб кетишига шу сабаб бўлди.

Субъектив омиллар қуйидагилардан иборат:

1. Туризм моддий-техник базасининг республика ҳудудида ғоятда нотекис тақсимланганлиги. Масалан, Жиззах, Навоий, Сирдарё, Сурхондарё, Қашқадарё вилоятлари ва Қорақалпоғистонда туризмнинг таълимий салоҳиятига оид объектларнинг 26% жойлашган бўлиб, улар меҳмонхона номерлари фондининг атиги 7-8%га эгадир.

2. Ишлаб чиқариш ва хизматлар соҳасининг етарлича тараққий этмаганлиги, зарур инфратузилманинг йўқлиги.

3. Мавжуд туристларга хизмат кўрсатиш объектларининг кўпчилигида комфорт даражасининг жаҳон стандартларига жавоб бера олмайдиган даражада пастлиги.

4. Туризм моддий-техник базасининг заифлиги, туризм индустриясини ташкил қилиш учун керакли моддий маблағларнинг йўқлиги.

5. Қонуний базанинг заифлиги, туризм ҳақидаги қонуннинг йўқлиги.

Туризм ва экскурсияларнинг яна бир хусусияти шуки, улар мамлакатдаги минтақаларнинг иқтисодиёти ва маданиятига катта таъсир кўрсатади. Туризм хўжаликларини ташкил қилиш ва уларнинг фаолият кўрсатиши туристларга ва аҳолига йўл транспорти, савдо, коммунал-маиший, маданий, тиббий хизматлар кўрсатишнинг ривожлантирилиши билан чамбарчас боғлиқдир.

Туризмда, Ўзбекистон Республикасининг бутун халқ хўжалиги тизимидагидек, инқироз ҳолатлари ва инфляция жараёнларини чуқурлаштирувчи қарама-қарши омиллар амал қилишда давом этмоқда. Афсуски, нархларнинг харажатлар механизмига етарлича тўлиқ баҳо берилмаган ҳолда оширилиши ҳалигача ҳам республика туризмда режалаштирилган вазифаларни ҳал қилишнинг ва ундан келадиган

даромадларнинг ягона манбаи бўлиб келмоқда. Республиканинг туризм салоҳияти ихтиёрида бўлган резервлари ҳозирча жаҳон стандартларига жавоб бера оладиган туризм салоҳиятини барпо қилиш учун сарфланадиган зарур маблағлар ва сармоялар йўқлиги сабабли фойдаланилмай ётибди. Туристлар оқими жиддий чеклаб қўйётган омиллардан яна бири шуки, туристлар Ўзбекистондаги энг машҳур ёдгорликлар ва бутун шаҳар қурилиши ансамбллари томоша қилиш учун келадилар, аммо бу объектларнинг ўтказиш қобилияти ғоятда пастдир.

Иқтисодиётнинг бозор муносабатларига ўтиши муносабати билан хизматларнинг сифати ва номенклатурасига, туризм-экскурсия хизматлари кўрсатишнинг турли шакл ва усулларига қўйиладиган янги талаблар илгари сурилмоқда. Бу жиҳатдан туризмнинг моддий-техник базасини ташкил қилиш ва ривожлантириш катта аҳамиятга эга бўлади.

Бу жараёни сармоя салоҳиятидан икки йўналишда фойдаланилганда амалга ошириш мумкин бўлади:

Биринчи йўналиш туризм - экскурсия хизматларининг сифати ва ҳажмини ҳозирда мавжуд бўлган моддий-техник база асосида оширишни кўзда тутати.

Иккинчи йўналиш моддий базани янада ривожлантиришни, туризм муассасалари тармоғини кенгайтиришни ва қўшимча туризм ресурсларини ўзлаштиришни кўзда тутати.

Мақсадга йўналтирилган ва етарлича кенг миқёсли сармоя сиёсати туризм индустриясини молиялаштириш ва барпо қилишнинг асосий манбаи бўлиши лозим.

Республикада туризмни муваффақиятли ривожлантириш тизими бу соҳада бозор муносабатларини йўлга қўйишнинг биринчи босқичларида унда рўй бераётган жараёнларни мувофиқлаштиришнинг муҳим воситаси бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Бугунги кунда хорижий капиталсиз сармоя фаолиятининг кучайиши ва сармоя ресурсларининг қўпайиши амалда мумкин эмас. Иқтисодиётнинг юксалишида хорижий капиталнинг анча муҳим ўрин тутиши нафақат АҚШ, Германия, Франция ва бошқа ривожланган мамлакатларда, балки Осиёнинг янги мамлакатларида - Жанубий Корея, Тайвань, Сингапур, Гонконгда, Жанубий-Шарқий Осиё мамлакатлари - Малайзия, Индонемаси ва собиқ Мисолидан ҳам яққол кўриниб турибди. Бутун дунёдан қўшма корхоналар тузиш, туристик комплексларни ҳамкорликда ишлаб чиқиш ва қуриш, ишлаб турган объектларни янгилаш мақсадларида бевосита хорижий сармояларни жалб қилиш давлатнинг туризмни ривожлантириш сиёсатидаги энг муҳим йўналишлардан биридир.

Республикада америкалик, туркиялик, покистонлик, германиялик, ҳиндистонлик, италиялик ва бошқа мамлакатлардан келган тадбиркорлар тенг ҳуқуқли ҳамкорлар сифатида фаолият кўрсатаётган қўшма корхоналар тобора кўпроқ ташкил қилинмоқда.

Хорижий сармоялашнинг имтиёзли йўналишлари қаторига туризмнинг замонавий инфратузилмасини, шу жумладан транспорт,

телекоммуникациялар, ахборот хизматлари, тадбиркорлик инфратузилмасини (офислар, тадбиркорлик марказлари, банклар ва бошқа объектлар) ташкил қилиш ҳам киради. Бусиз ҳақиқий бозор муносабатларига ўтиш ва халқаро сармоя фаолиятини кенг ривожлантириш амалда мумкин эмас. Чет эллик инвесторнинг максимал фойда олишга интилиши ҳамда бу лойиҳани келгусида амалга ошириш учун қулай шарт-шароитлар хорижий капитал иштирок этган ҳар қандай сармоя жараёнининг асосий ҳаракатлантирувчи кучидир.

Шу сабабдан, республикага хорижий капитал кириб келиши учун даромадлар меъёри, хавфлар даражаси, рағбатлантиришлар ва хорижий ҳамкорлар учун керакли кафолатларнинг мувозанатлашган ҳолда уйғунлашишини таъминлаш зарур.

Ғарбнинг тадбиркорлик маданиятига ўтишда асосий ролни бозор иқтисодиётидаги сармоя соҳаларида жаҳонда қабул қилинган ишбилармон ҳамкорларнинг ўзаро муносабатлари қоидаларига риоя қилган ҳолда яхши иш олиб бора оладиган ходимларнинг профессионал тайёргарлиги ўйнаши лозим. Иқтисодий таҳлил ва ҳисоб-китобларнинг барча усулологиясини ҳамда бутун статистик ҳисоботлар тизимини халқаро стандартлар даражасига келтириш лозим. Аммо нафақат республикага хорижий капитални жалб қилиш, балки уни моҳирлик билан тасарруф қилиш, уни ишнинг қўзини билган ҳолда, республиканинг эртанги кунини, унинг келажагини ўйдаган ҳолда, бу қарзларни биз ўзимиз ёки болаларимиз тўлаши кераклигини тушунган ҳолда сарфлаш муҳимдир.

Ҳар қандай тармоқдаги таркибий ўзгаришлар сармоя оқимларига бевосита боғлиқдир, аммо Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг таъкидлашича, “жамғармаларнинг ички манбаларини сафарбар қилмасак, корхоналарни мустақил сармоя фаолиятига жалб қилмасак, иқтисодиётдаги радикал таркибий ўзгаришлар вазифасини ҳал қилиш биз учун ғоятда қийин бўлади”.

Хулоса

Иқтисодиётнинг бозор муносабатларига ўтиши муносабати билан хизматларнинг сифати ва номенклатурасига, туризм-экскурсия хизматлари кўрсатишнинг турли шакл ва усулларига қўйиладиган янги талаблар илгари сурилмоқда. Бу жиҳатдан туризмнинг моддий-техник базасини ташкил қилиш ва ривожлантириш катта аҳамиятга эга бўлади.

Ғарбнинг тадбиркорлик маданиятига ўтишда асосий ролни бозор иқтисодиётидаги сармоя соҳаларида жаҳонда қабул қилинган ишбилармон ҳамкорларнинг ўзаро муносабатлари қоидаларига риоя қилган ҳолда яхши иш олиб бора оладиган ходимларнинг профессионал тайёргарлиги ўйнаши лозим. Иқтисодий таҳлил ва ҳисоб-китобларнинг барча усулологиясини ҳамда бутун статистик ҳисоботлар тизимини халқаро стандартлар даражасига келтириш лозим.

Таянч иборалар

Туризм райони, туристик маршрут, туризм тараққиётининг объектив ва субъектив омиллари, туризм индустрияси сармоя салоҳиятининг икки йўналиши, Ўзбекистон туризми соҳасига сармоялашни рағбатлантириш.

Назорат ва мулоҳаза саволлари

1. Ўзбекистонда бозор муносабатларига ўтиш шароитида туризм тараққиётидаги ҳолатини ижобий таҳлил қилинг.
2. Ўзбекистонда бозор муносабатларига ўтиш шароитида туризм тараққиётидаги ҳолатини салбий жиҳатларини таҳлил қилинг.
3. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият кўрсатаётган тўртта туризм районини санаб беринг ва уларни қисқача таърифланг
4. Истиқболли учта туризм районини айтиб беринг ва уларнинг имкониятларини қисқача баён қилиб беринг
5. Ўзбекистонда туризм тараққиётининг икки босқичига таъриф беринг. Жавобни батафсил тушунтириб беринг.
6. Туризм соҳасидаги сармоя салоҳиятидан қандай энг самарали йўл билан фойдаланиш лозим?
7. Туризмда объектив ва субъектив омилларни бошқариш принципларини аниқланг.
8. Республикамиздаги туристик хизматларни рентабеллик ўсиш даражасини аниқланг.
9. Ўзбекистонда илмий туризмни ривожлантириш самарадорлиги кўрсаткичларини аниқланг.
10. Республикада туризмни муваффақиятли ривожлантириш йўллари.

Адабиётлар

1. Каримов. И.А. Биз танлаган йўл демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли.- Т.: Ўзбекистон, 2003. -320 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Буюк Ипак йўли” ини қайта тиклашда Ўзбекистон Республикасининг иштирокини авж олдириш ва республикада халқаро туризмни ривожлантириш борасидаги чора –тадбирлар тўғрисидаги” фармони.
3. Кабушкин. Н. И. Менеджмент туризма.- М., 2004.

6-БОБ. ТУРИЗМ СОҲАСИНИНГ МУАММОЛАРИ ВА УЛАРНИ ҲАЛ ҚИЛИШ ЙЎЛЛАРИ

6.1. Туризм соҳаси муаммолари.

6.2. Туризм ривожланиши истикболи.

6.1. Туризм соҳаси муаммолари

Ўзбекистон Республикасида туризм индустриясининг самарали ривожланиши янги ғояларни интенсив равишда тўплаб, ўзлаштириш ва шу асосда бутун хўжалик механизмини ўзгартиришнинг истикболли дастурини шакллантиришдан иборатдир. Бу жараён мақсадли равишда амалга ошириш учун барча усулларни, иш шакллари таҳлил қилиб чиқиш, манфаатдор ташкилотларни жалб қилиш, чет эл тажрибасидан фойдаланиш зарур. Бу ишнинг асосий йўналишлари бошқарув функциялари харажатларининг қисқартирилиши, такрорлашларни бартараф этиш, бандлик даражасини идора қилиш ва бўлинмалар раҳбарларининг хатти-ҳаракатларини марказлаштиришдан иборатдир. Ташкилий янгиликлар туризмнинг замон талабига ва шу соҳада ишловчиларнинг манфаатларига жавоб бера олувчи сифатларини аниқлашга имкон берди.

Ўзбек туризмида тараққиётнинг янги йўналиши топилди: ислохотларнинг босқичма-босқич амалга оширилиши ва бўлинмаларнинг тажриба тўпланган сари бозор муносабатлари талабларини ҳисобга олган ҳолда ўзгариб бориши.

Аввало ижтимоий-иқтисодий, услубий ва меъёрий асослар ташкил этилмоқда, янги кадрлар тайёрланмоқда, янги бўлинмалар шакллантирилмоқда, режалаштириш ва бошқаришнинг бозор талабларига мос келадиган янги усуллари жорий қилинмоқда.

Бошқарув усулларидаги кескин ўзгаришлар хўжалик манверларидан қўшимча куч-ғайрат сарфлашни талаб қилади. Бу ўзгаришларни амалга ошириш учун соҳада ижобий натижаларга эришишга энг кўп таъсир қиладиган омилларни белгилаб олиш лозим. Бу, аввало, туризм корхоналарида мавжуд бўлган асосий фондлар ва айланма воситалар резервлари ҳамда ишчи кучларининг ички резервлари, унинг потенциал имкониятларидир. Бу жараёнларнинг боришини секинлаштирувчи сабаблар эса соҳа тараққиётидаги номутаносибликлар бўлиб, бундаги ишловчилар сони билан мавжуд иш жойлари сони ўртасида мувозанат йўқлиги, асосий фондлардан ва ишлаб чиқариш қувватларидан нотекис фойдаланиш салбий оқибатларга олиб келмоқда. Ишнинг боришига зарар етказмаган ҳолда ортиқча иш жойларини йўқотиш ва самарасиз соҳаларни ёпиш имконияти меҳнат ва бошқа ресурсларини туризм фаолияти тараққиётининг самаралироқ йўналишларига қайта тақсимлашга имкон беради.

Бевосита алоқа ёки хўжалик юритишнинг хўжалик шартномаларига асосланган шакллари туризм тараққиётининг истикболли шакллари билан бириктирилади. Улар хўжалик асосида, юқори ташкилотлар ва маҳкамаларнинг

аралашувисиз ривожланиб, ўз-ўзини маблағ билан таъминлаш ва ўз-ўзини қоплашга асосланади, бу эса туризм тизмида учрайдиган секинлашиш ҳолларининг барча вариант ва усуллари билан курашишга имкон беради.

6.2. Туризм ривожланиши истиқболи

Туризмда бозор муносабатларини шакллантиришнинг энг муҳим шарти бозор муносабатларининг асосий объекти бўлган тадбиркорнинг ривожланиши учун керакли шарт-шароитларни яратишдир. Чет эл тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, бозор муносабатларига ўтишда таяниш мумкин бўлган ресурслардан бири - инсон фаолияти салоҳияти бўлиб, у кишиларнинг ўзлари учун иш шароитларини таъминлашга уринишларига асосланади.

Туризм самарадорлиги асосан ишчиларнинг сифат характеристикаларига, шу жумладан уларнинг тадбиркорлик қобилиятлари боғлиқ бўлган соҳадир. Ҳозирги кунда иктисодиётнинг нодавлат секторида ҳам сиёсий ва тадбиркорликни ривожлантиришнинг иктисодий шарт-шароитлари кенг қўламда шаклланиб бормоқда. Туристларни саёҳатларга жўнатиш билан шуғулланувчи нодавлат фирмалар сони 300 дан ошди. Бу жараён кучайиб бормоқда, аммо бунинг учун муайян қонунчилик ҳужжатларини қабул қилиш, қатъий монополияга қарши сиёсатни илгари суриш, бошқарув тузилмаларини ўзгартириш зарурдир.

Туризмда тадбиркорлик фаолиятини қўшимча хизматлар бўйича тадбиркорлик олиб боришдаги чеклашларни аста-секин бекор қилиш, туризм объектларини қуриш учун имтиёзли кредитлаш ва чет эл фирмалари билан қўшма корхоналар ташкил қилиш йўли билан рағбатлантириш зарур. Барча хорижий мамлакатларда туризмда тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлашнинг бундай шакллари аҳолини иш билан таъминлашга ижобий таъсир қилади. Бу Ўзбекистоннинг баъзи минтақалари учун жуда муҳимдир.

Тадбиркорлик бизнесининг асосий мақсади - фойда олиш ва битимларнинг юқори рентабеллигини таъминлашдир. Демак, кўзланаётган битимни режалаштирганда аввало ундан қанча миқдордаги фойда олиш мумкинлигини ва умуман лойиҳанинг кўзланаётган даромад келтириши эҳтимолини аниқлаб олиш лозим. Аммо туризмда фақатгина фойда муҳим эмас. Ижтимоий ва илмий-техник самарадорликка ҳам эътибор бериш лозим, яъни ижтимоий ва маданий эҳтиёжларнинг қондирилиши шаклидаги самарага эришиш муҳимдир. Шунингдек, туризм соҳасидаги илғор тенденцияларнинг ривожланишига имкон берадиган янги илмий натижаларга эришиш ҳам муҳим аҳамиятга эгадир.

Туризмнинг бозор шароитларидаги бугунги тараққиёти ва тадбиркорлик фаолиятининг жонланишини барча фаолият соҳаларини ва айниқса бошқарув функцияларини кенг миқёсда демократлаштирмай туриб тасаввур қилиб бўлмайди. Бошқарувни демократлаштириш ёки ўз-ўзини бошқариш туризм корхоналари ижтимоий ва хўжалик фаолиятининг барча соҳаларидаги ҳамма ишчиларнинг бевосита иштирок этишини кўзда тутади. Бу қоидаларни

бошқарув қарорларини ишлаб чиқиш ва қабул қилишда қўллаш учун аввало қуйидаги талабларни аниқлаб олиш зарур: кишиларнинг иқтисодий ва ҳуқуқий саводхонлиги, жамоанинг ҳар бир аъзосида замонавий иқтисодий фикрлашнинг мавжудлиги, уларнинг мавжуд ҳолати ҳақида кенг хабардорлиги. Иқтисодий тафаккур, ахборот билан таъминланганлик ва ошкоралик турли хил қўшиб ёзишлар, тенглаштирувчи тақсимо т муносабатлари, протекционизм, хизмат лавозимидан ғаразли мақсадларда фойдаланиш, меҳнатсиз даромад олиш ва имтиёзларга эга бўлиш ва ҳоказолар йўлида тўсиқ бўлмоқда. Республикадаги туб сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар иқтисодиётнинг бозор муносабатларига ўтиши билан боғлиқдир. Бу жараён мураккаб иқтисодий инқироз, ҳўжалик алоқаларининг узилиши, бажарилаётган ишлар ҳажмининг қисқариши шароитларида бормоқда. Республиканинг барча туризм-экскурсия тизими ҳам шунга ўхшаш шароитни бошидан кечирмоқда.

Бозор иқтисодиётига кириб келиш жараёни мумкин қадар кам талафотлар билан юз бериши учун мулкчилик, нархларнинг шаклланиши, акционерлик жамиятларининг, туризм бўйича уюшмалар, қўшма корхоналар ва ҳоказоларнинг ташкил қилиниши масалаларини иложи борида тезроқ ҳал қилиш зарурдир. Туризмнинг бозор шароитларида ривожланишида икки йўналишни - тижорат ва ижтимоий туризмни кўрсатиш мумкин.

Тижорат туризми асосан бозор сегментацияси ва истеъмолчиларнинг талабларидаги олдиндан ўрганилган маълум фарқларни ҳисобга олган ҳолда ҳаридорларнинг муайян гуруҳига мўлжалланган. Тижорат туризмида нархлар стратегияси харажатларга, талабга ва рақобатга асосланади.

Нарх - қўпчилик истеъмолчиларнинг асосий танлаш мезонидир ва шу сабабдан бу кўрсаткич биринчи навбатда савдо ҳажмига таъсир кўрсатади. Потенциал турист маҳсулотнинг ўзидаги ўзгаришларга қараганда унинг нархидаги ўзгаришларга сезгирроқ бўлади.

Сўнгги пайтларда аҳолига хизмат кўрсатиш таннархига харажатларнинг тиббий суғурта ва мулкнинг мажбурий суғуртаси каби янги турлари киритилган; озиқ-овқат маҳсулотларининг барча турлари, ёқилғи, ташишлар ва бошқа хизматларнинг нархлари, ва солиқлар ошиб бормоқда, бўларнинг ҳаммаси, шубҳасиз, туристик хизмат кўрсатишнинг таннархида акс этади.

Ижтимоий туризм инсонпарварлик мақсадларини акс эттиради, бу мақсадлар эса инсонларни соғломлаштиришга, уларнинг маданий ва ўқув-таълим манфаатларини қондиришга қаратилган.

Шунинг учун бозор шароитларида тижорат туризмни туризм ташкилотларининг тадбиркорлик фаолиятини тараққий эттириш асосида ривожланиришда туризмнинг асл ролини эсдан чиқармаслик зарур - бу инсонга хизмат қилиш, уни маънавий бойитиш, унинг тафаккурини ошириш ва соғлиғини мустаҳкамлашдир.

Иқтисодий ислохотнинг муваффақияти, ишлаб чиқариш ва халқ турмуш фаровонлигининг юксалиши ташқи иқтисодий алоқаларнинг ривожланиши билан, уларнинг амал қилиш механизмнинг сифат жиҳатдан ўзгариши билан чамбарчас боғлиқдир.

Ташқи иқтисодий фаолият деганда давлат органларининг, республикадаги ҳуқуқий ва жисмоний шахсларнинг хорижий давлатлар билан, уларнинг ҳуқуқий ва жисмоний шахслари билан ҳамда халқаро ташкилотлар билан ташқи иқтисодий ҳамкорлик алоқаларини ўрнатиш ва ривожлантиришга қаратилган амалий ҳаракатларининг барча мажмуасини тушуниш лозим.

1991 йилнинг июн ойида Ўзбекистон Республикасининг “Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинди, бу қонунда республиканинг ташқи иқтисодий фалоятидаги асосий тамойиллари баён қилинган. У ташқи иқтисодий алоқалар иштирокчиларининг умумий тан олинган халқаро ҳуқуқ меъёрларига мос равишда мулкчилик шаклларида қатъий назар ҳуқуқлари, манфаатлари ва мулкнинг муҳофаза қилинишини таъминлайди. Ушбу қонун республика иқтисодиётини жаҳон ҳамжамиятига интеграцияланиши учун имконият ва асос яратади

Жаҳон ҳамжамияти Ўзбекистонни тан олди, бу республиканинг нуфузи ва мақомининг сезиларли даражада кўтарилишига сабаб бўлди. Аммо, жаҳон цивилизациясига кириб келиш жиддий, радикал ислохотлар ўтказишни, хўжалик тузилмасини такомиллаштириш, янги ташқи иқтисодий алоқаларни соғломлаштириш ва ривожлантириш ҳамда эскиларини мустаҳкамлашни талаб қилади. Бу жиҳатдан республикада халқаро туризм катта аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. Бу валюта тушумлари манбаи, халқаро алоқаларининг мустаҳкамланиши ва халқнинг маданий-маърифий савиясини ошириш воситасидир.

Халқаро туризм халқаро иқтисодий алоқа шаклларида бири сифатида бугунги кундаги шароитларда улкан микёсларга эга бўлмоқда ва давлатлар ўртасидаги сиёсий, иқтисодий ва маданий алоқаларга жиддий таъсир қила бошлади. Халқаро туризм туризмнинг етакчи соҳасидир ва сервиснинг ички инфратузилмаси ривожланиши ва кўрсатилаётган хизматларнинг сифатига боғлиқдир.

Халқаро туризм ташкилотининг 1996 йилги маълумотларига кўра Самарқанд, Бухоро ва Хивага сафар қилишни истаётганлар 10 млн. кишини ташкил қилади. Агар ҳар бир турист республикада кўрсатилган хизматлар учун қунига ҳеч бўлмаганда 100 долл. қолдириб кетганда ҳам, бошқа харажатларни ҳисобга олмаганда, валюта тушумларининг йиллик ҳажми 5 млрд. АҚШ долл.дан ортиб кетади. 1996 йилнинг бошида республикадан чет элга сафар қилишни истовчилар сони 5 млн. га яқин бўлди.

Халқаро туризмни ривожлантиришнинг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат:

1. Иқтисодий ўсиш - таъминлаш кўпроқ микдорда товарлар ва аъло сифатли хизматлар ишлаб чиқариш ҳамда аҳоли турмушининг юқорироқ даражасини таъминлаш.

2. Халқаро туризмнинг энг кам харажатлар сарфлаб, максимал даромад олиш ҳисобига иқтисодий жиҳатдан самарадорлиги.

3. Мамлакатнинг турли минтақаларида яшовчи аҳолининг маърифий-маданий савиясини ошириш - жаҳон цивилизациясини, маданияти

ва санъатини таниш.

4. Юқори сифатли қўшимча хизматлар кўрсатиш.

5. Чет эллик туристларнинг туризм хизматларига бўлган талабини ривожлантириш ва ошириш йўли билан давлат бюджетига валюта тушумларини таъминлаш, бу аҳолининг халқ хўжалигида бандлик соҳасини кенгайтиришга имкон беради.

Кўплаб таркибий қисмлардан ташкил топадиган туризм соҳаси фаолияти беистисно барча йўналишларга алоҳида диққат қаратишни талаб қилади. Аммо, бу фаолиятда “Ипак йўли” туризм маршрутини барпо этиш асосида моддий-техник базани мустаҳкамлашнинг алоҳида ўрни бор, кўплаб халқаро ташкилотлар, шу жумладан, ЮНЕСКО бу лойиҳанинг амалга ошишига катта қизиқиш билан қарамоқда.

Мазкур мақсадларни рўёбга чиқариш учун туризмнинг моддий базасини ривожлантиришда барча куч ва воситаларни бирлаштиришни, мамлакатда ва чет элда тадбиркорлик соҳасидаги ҳамкорликдан фойдаланишни, хорижий капитални жалб қилиш учун шароитларни яратишни, туризм бозорини шакллантириш бўйича мақсадли сиёсатни амалга оширишни кўзда тутувчи вазифалар илгари сурилмоқда.

Республика туризмнинг янги иқтисодий моделини шакллантириш жараёнида давлат-ташкилий бошқарув тузилмаси етакчи роль ўйнайди, аммо цивилизациялашган бозор ва ўз-ўзини бошқаришга ўтиш давомида бу тизим давлат туризми тизими билан - мослаштирилган бошқарув шакли билан алмаштирилади.

Туризмнинг мослаштирилиши акциялар ва бошқа қимматбаҳо қоғозларни сотиш ҳисобига пул маблағларини ишлаш ва уларни туризмнинг моддий-техник базасини шакллантиришга йўналтиришга, туризм индустриясини янги сифат даражасида шакллантиришга имкон беради.

Юқорида айтилганларнинг барчаси стратегик йўналишларни ишлаб чиқишда тизимли ёндашувни, бозор муносабатларига мос келадиган янги усул ва моделлардан фойдаланишни, истиқболларни белгилашнинг математик-статистик усулидан кенг фойдаланиш асосида маркетинг ва менежмент тамойилларига мос келадиган режалаштириш ва бошқарув усулларини такомиллаштиришни талаб қилади.

Хулоса

Халқаро туризмни ривожлантиришнинг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат:

-иқтисодий ўсиш - таъминлаш кўпроқ миқдорда товарлар ва аъло сифатли хизматлар ишлаб чиқариш ҳамда аҳоли турмушининг юқорироқ даражасини таъминлаш;

-халқаро туризмнинг энг кам харажатлар сарфлаб максимал даромад олиш ҳисобига иқтисодий жиҳатдан самарадорлиги;

-мамлакатнинг турли минтақаларида яшовчи аҳолининг

маърифий-маданий савиясини ошириш - жаҳон цивилизациясини, маданияти ва санъатини таниш;

-юқори сифатли қўшимча хизматлар кўрсатиш;

-чет эллик туристларнинг туризм хизматларига бўлган талабини ривожлантириш ва ошириш йўли билан давлат бюджетига валюта тушумларини таъминлаш, бу аҳолининг халқ хўжалигида бандлик соҳасини кенгайтиришга имкон беради.

Таянч иборалар

Тижорат туризми, ижтимоий туризм, системали ёндашув, республика туризми.

Назорат ва мулоҳаза саволлари

1. Сиз туризм соҳасини ривожлантиришдаги қандай асосий муаммолар ва уларни ҳал қилиш усуллари биласиз?
2. Тижорий туризм нима билан характерланади?
3. Ижтимоий туризм тижорий туризмдан қандай фарқ қилади?
4. Халқаро туризм тараққиётининг асосий мақсадларини айтиб беринг
5. Республика туризмидаги янги иқтисодий моделнинг алоҳида хусусияти нимадан иборат?
6. Республикада туризм индустрияси самарадорлигини ошириш.
7. Туризмда ривожланиш тараққиётининг янги йўналишларини топинг.
8. Туризмда табиркорлик фаолиятини қўллаб-қуватлашнинг янги чора-тадбирлари.
9. Туризмда табиркорлик бизнесининг асосий мақсадлари нимадан иборат.
10. Тижорат туризмда нархлар стратегиясини харажатларга нисбати.

Адабиётлар

1. И.А. Каримов. Биз танлаган йўл демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли.- Т.: Ўзбекистон, 2003. -172 - 177б.
2. Александров А.Ю. Международнўй туризм: Учебное пособие.- М.: Аспект Пресс, 2003. - 25 – 30 б.
3. Richard Sharply and David J. Telfer, Tourism and Development: Concepts and Issues, Printed and bound in Great Britain by Cambrian Printers Ltd, 2002.

7-бoб. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТУРИЗМ ИНФРАТУЗИЛМАСИНИНГ БУГУНГИ ҲОЛАТИ

7.1. Туризмнинг замонавий ҳолати.

7.2. Асосий туризм районлари.

7.1. Туризмнинг замонавий ҳолати

Туризмнинг халқ хўжалигидаги самарадорлиги юқоридир, унинг тараққиёти учун маблағлар сарфлаш натижасида катта ижтимоий ва иқтисодий самарага эришиш мумкин бўлиб, бу меҳнат унумдорлигининг ўсишига, миллий даромаднинг ортиши ва республика мустақиллигининг мустаҳкамланишига бевосита таъсир кўрсатади. Бу нуқтаи назардан қараганда, Ўзбекистон Республикасининг юқори тараққий этган туризми - жаҳон ҳамжамиятига чиқиш, бошқа мамлакатлар билан алоқалар, республиканинг иқтисодий мустақилликка эришиши ҳам эканлигини ҳам ҳисобга оладиган бўлсак, туризмнинг тараққиёти учун маблағлар сарфлаш мақсадга мувофиқ ва зарурдир.

Туризмнинг моддий-техник базасини ривожлантиришга қаратилган капитал қўйилмаларнинг самарадорлиги иқлим шароитлари, тарих ва маданият ёдгорликлари, меъморчилик ансамбллари ва шу каби табиий ва маданий-тарихий омиллардан иборат ресурсларнинг спецификаси билан ҳам белгиланади. Улар фойдаланиш жараёнида ўз кийматларини амалда йўқотмайдилар.

“Туризм индустрияси” корхоналарини ташкил этиш, халқ хўжалигининг бошқа ҳар қандай соҳасидаги каби, туризм соҳасининг моддий-техник базасини шакллантириш учун бир марталик йирик капитал харажатларни талаб қилади. Капитал қўйилмалар барча даражалардаги экскурсия хизмати кўрсатишнинг пировард мақсадини амалга оширишда муҳим аҳамиятга эгадир. Туризм хизматларига бўлган талаб ва таклифнинг мутаносиблиги амалда сармоя сиёсати орқали ҳал қилиниши лозим.

Туризм соҳасидаги капитал қўйилмалар маълум мақсадга қаратилган бўлиб, улар туризм базалари, меҳмонхоналар, кемпингларни ташкил қилишга, йўллар, кўприklar, электр узатиш линияларини қуриш ҳамда табиат, тарих ва маданият ёдгорликларини яхши ҳолатда сақлашга сарфланади.

Туризмнинг яна бир хусусияти унинг мамлакатимиздаги бир қатор минтақаларнинг иқтисодиёти ва маданиятига фаол таъсир кўрсатишидан иборатдир. Туризм хўжаликларининг ташкил қилиниши ва фаолияттирадиши йўл транспортининг, туристларга савдо, коммунал-маиший, маданий, тиббий хизмат кўрсатишнинг ривожланиши билан яқиндан боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикаси туризмнинг бозор муносабатларига ўтиш концепцияси бир неча босқичлардан иборатдир. Бозор муносабатларини амалга оширишнинг биринчи босқичи иқтисодиётда ва саноат ишлаб

чиқаришидаги мураккаб ўзгаришлар, минтақа ва соҳа миқёсидаги хўжалик алоқаларининг тикланиши, инфляция жараёнларини енгиб ўтиш, аҳолининг асосий қисмининг, шу жумладан туризм-экскурсия хизматларига тўлов қобилиятининг оширилиши даврига тўғри келди. Биринчи босқичнинг натижаси (1993-1995 йиллар) туризмни ривожлантириш концепциясида 100 000 киши миқдоридаги чет эллик туристларни қабул қилиш кўзда тутилган эди, натижада 15 млн. АҚШ долл. миқорида даромад олинди. Мазкур босқичда қурилиши тугалланмаган туризм объектларини фойдаланишга топшириш ва республика туризми моддий-техник базасининг халқаро стандартларга мос келишини таъминлаш ҳам кўзда тутилган эди.

Иккинчи босқичи иқтисодий вазиятнинг барқарорлаштирилиши билан бир қаторда туризм хизматлари бозорининг аста-секин шакллантирилиши билан ҳам характерланади. Бозор муносабатларини амалга оширишнинг иккинчи босқичида туризм соҳасини бошқаришнинг тажрибалар жараёнида синалган янги ташкилий шакллари ҳаётга татбиқ қилинди. Бу бошқарув шакллар туризм хизматлари бозорининг муайян эҳтиёжларини қондириш ва истиқболдаги мақсадларга мўлжалланган эди. Чет эл туризмига бўлган талабнинг қондирилишига алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

Агар биринчи босқич давомида туризмни бошқаришни маълум даражада марказлаштириш талаб қилинган бўлса, иккинчи босқич (1996-97 йиллар) туризм объектларини бошқаришнинг марказдан четлаштириш жараёни билан, ўз-ўзини бошқаришга ўтишнинг бошланиши билан характерланади. Бунда миллий ва чет эл туризмининг ташкил қилиш соҳасидаги давлат сиёсати сақлаб қолинади.

Учинчи босқич (1998-2000 йиллар) туризм соҳасида бозор муносабатларининг узил-кесил барпо қилиниши даврига мос келади ва у мустақил Ўзбекистон Республикасида рақобатбардош миллий туризм индустриясининг яратилиши билан характерланади. Бу давр мобайнида республикада туризм тизимини бошқариш марказдан четлаштирилади. Кўпчилик туризм объектлари ўз-ўзини бошқарадиган бўлади, хусусий фирмаларнинг, туристик корхоналарнинг акционерлик-кооператив фирмаларининг салмоғи ортади. Рақобатлаша олмайдиган субъектлар курашда мағлубиятга учраб, ёпилишга мажбур бўладилар.

Албатта, республика туризмнинг тараққиёт босқичларини амалга ошириш муддатлари ҳукумат томонидан белгиланган ижтимоий-иқтисодий ислохотларни амалга ошириш суръатларига боғлиқ бўлади. Аммо босқичларнинг иқтисодиёт ва туризм соҳасидаги тараққиётнинг ўзаро бир-бирига боғлиқлигига асосланган таркиби умуман олганда ўзгармай қолади.

7.2. Асосий туризм районлари

Бугунги кунда республикада тўртта асосий туризм райони фаолият кўрсатмоқда, булар Фарғона, Самарқанд-Бухоро, Тошкент ва Хоразм туризм

районларидир.

Фарғона туризм райони Ўзбекистоннинг Наманган, Андижон ва Фарғона вилоятлари ҳудудларидан иборат бўлиб, Қирғизистоннинг Ўш ва Жалолобод ҳамда Тожикистоннинг Ленинобод вилоятлари ҳудудларини ҳам ўз ичига олади. Бу тарихий-маданий, этнографик ва демографик жиҳатдан қараганда Ўзбекистон ва бутун Марказий Осиёдаги ноёб район бўлиб, бу ерда Марказий Осиёнинг уч туб халқи - ўзбеклар, тожиклар ва қирғизларнинг миллий руҳи, урф-одатлари ва ўзига хос миллатлараро муносабат маданиятини сақлаб қолган ноёб райондир.

Мазкур районнинг асосий таълимий туристик ресурслари археологик қазилмалар ва меъморчилик обидалари, қулай табиий шароитлар, анъанавий халқ ҳунармандчилиги ва санъати маҳсулотлари, саноат ва аграр комплекслар ва бошқалардир. Косонсой, Водил, Шоҳимардон қишлоқлари, “Кўксарой” (Нанай), “Ширмонбўлоқ” (Жанубий Фарғона канали), Андижон сув омборининг қирғоғи эса соғломлаштирувчи туризм марказларидир. Аммо шунинг ҳам қайд этиб ўтиш керакки, районнинг Қирғизистон ва Тожикистон ҳудудида жойлашган қисмида туризм ҳудудларидан ҳамкорликда фойдаланиш ва уни кенгайтириш учун улкан имкониятлар бор. Ҳақиқатда қулай табиий имкониятлар, дарёлар, кўллар ва сув омборларининг кўплиги тоғ-иклим шароитлари билан биргаликда келгусида бутун районни умумминтақавий ва республикалараро келишувлар асосида Ўзбекистон, Қирғизистон ва Тожикистоннинг кўшни ҳудудларида жойлашган ягона туризм ҳудудига айлантиришнинг мақсадга мувофиқлигини белгилаб беради. Шунингдек, бу ерда темир ва автомобил йўлларининг кенг тармоғи мавжудлиги ҳам Фарғона районида туризм мақсадларида фойдаланишга, унинг бутун ҳудудида туризм базалари ва дам олиш масканларини жойлаштиришга имконият яратади.

Тошкент туризм райони келгусида туризмнинг барча турларини ривожлантириш учун универсал имкониятларга эгадир. Маданият ёдгорликлари, пойтахт вилоятининг бугунги ҳаёти, қурилишлар, янги шаҳар ва қишлоқлар, замонавий маданият катта қизиқиш уйғотади. Мазкур туризм районининг табиати, бой ландшафти, ранг-баранг ўсимлик ва ҳайвонот дунёси унинг диққатга сазоворлигига сабаб бўладиган муҳим омилдир. Районда жойлашган Туябўғиз ва Чорвоқ сув омборларида дам олиш масканлари ташкил қилинган, “Чимён” комплекси базасида тоғ-пиёда ва тоғ-чанғи туризми ривожланган.

Оқтош, Кумушкон, Бурчмулла, Обираҳмат посёлкалари шаҳар атрофи туризми марказларига айланди, улардан Угом, Кўксув ва Чотқол дарёлари водийси бўйлаб юқорига туристик сафарларга жўнаб кетилади. Автомобил ва темир йўллари тармоғи Тошкент туризм районидаги туризм марказларини бир-бири билан боғлайди ва шаҳар атрофидаги темир йўл ва автомобил туризмни ривожлантиришга имкон беради.

Самарқанд-Бухоро туризм райони таркибига ҳудудлари Самарқанд, Бухоро ва қисман Навоий вилоятлари киради. Бу минтақада туризмнинг ривожлантирилиши асосан Самарқанд ва Бухородаги бутун дунёга машҳур

меъморчилик обидаларига мўлжалланган. Навоий шаҳри эса таълимий аҳамиятга эга. Районнинг географик жойлашуви туризмни ривожлантириш учун жуда қулайдир. Зарафшон дарёси водийси орқали ўтувчи темир йўл ва кенг тармоқланган шоссе йўллари, Зарафшон тоғ тизмаси орқали ўтган, унчалик баланд бўлмаган довлар ва яхши трассалар районни фаол ҳаракат воситалари маршрутларини ривожлантириш учун ғоятда қулайлаштиради.

Хоразм туризм районининг салоҳияти асосан Хиванинг Ичанқалъа кўриқхонасида жойлашган ва жаҳонда мисли йўқ ғоятда бой тарихий-меъморчилик ёдгорликларига таянади. Энг қадимий ва буюк цивилизациялардан бири бўлган Хоразмнинг кўплаб тарихий маданият ёдгорликлари бутун район бўйлаб жойлашган бўлиб, нисбатан тараққий этган алоқа йўллари тизими келажакда бу ерда район, районлараро ва давлатлараро аҳамиятга эга бўлган турли туризм маршрутларини ўрнатишга имкон беради.

Фаолият кўрсатаётган туризм районлари билан бир қаторда яна учта истиқболли районни ажратиб кўрсатиш мумкин булар Жиззах, Қарши-Термиз ва Қорақалпоқ ҳудудларидир. Жиззах туризм райони таркибига Сирдарё ва Жиззах вилоятлари ҳудудлари киради. Мазкур районнинг транспорт билан яхши таъминганлиги ва унда табиий ресурсларнинг мавжудлиги ундан туризм мақсадларида фойдаланиш истиқболларини белгилаб беради. Бу ерда шу ерлик ва яқинда жойлашган туризм районлари аҳолиси учун мўлжалланган дам олиш кунлари маршрутлари ва қисқа муддатли дам олишни ташкил қилиш мумкин.

Қарши-Термиз туризм райони Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари ҳудудларидан иборат. Районнинг географик шароитлари, экскурсия объектлари ва диққатга сазовор жойларнинг ранг-баранглиги райондан туризмнинг барча турлари учун фойдаланиш истиқболларини белгилаб беради. Шаҳрисабз, Қарши ва Термиз шаҳарларидаги археологик ва тарихий-археологик ёдгорликлар; Китобдаги астрономик кенглик, Дендропарк районда таълимий туризмни ривожлантиришнинг асосини ташкил қилади. Қашқадарё, Сурхондарё, Амударё қирғоқларида, Чимкўрғон, Пачкамар ва Жанубий Сурхондарё сув омборларида туризм ва дам олиш масканларини яратишнинг истиқболлари бор. Ҳисор тоғ тизмаси ёнбағирларида тоғ туризми базаларини жойлаштириш мумкин.

Келгусида Ўзбекистоннинг яна бир районини - Қорақалпоқ ҳудудини ҳам ўзлаштириш мумкин. Аммо бу ҳудудни ўзлаштириш коммуникациялар қуриш учун катта капитал маблағларни, катта ҳажмдаги ободонлаштириш ишларини талаб қилади.

Амударёнинг Хоразм туризм райони билан чегарадош бўлган ўнг қирғоғи туризм учун алоҳида қизиқиш уйғотмоқда. Бу ерда Тупроққалъа, Бургутқалъа, Гилдурсун, Қаватқалъа каби қизиқарли экскурсия объектлари жойлашган. Археологик ёдгорликлар қадимги Хоразм цивилизациясига оид бўлиб, таълимий туризм ресурслари сифатида тарихий-меъморчилик аҳамиятига эга бўлган Хоразм туризм райони билан ҳамбарчас боғлиқдир. Таълимий туризм учун алоҳида қизиқиш уйғотувчи яна бир ҳудуд Орол

денгизи ва Усюрт платосидир.

Республикада туризмни муваффақиятли ривожлантириш учун ЮНЕСКОнинг узоқ муддатли “Ипак йўли” халқаро лойиҳасини амалга ошириш катта аҳамиятга эгадир. Лойиҳанинг қайта тикланиши қадимий савдо қарвонлари босиб ўтган йўл бўйлаб жойлашган ва халқаро туризм алоқаларининг ягона тизимига бирлаштириладиган туризм марказларининг бутун бир комплексини яратишга имкон беради. Бу дастур лойиҳаси Ашгабад, Ниса (қадимий Парфин пойтахти), Мари (қадимги Марв), Чоржўй (қадимги Амул), Бухоро, Самарқанд, Панжикент (Зарафшон водийси), Ўратепа орқали ўтадиган туризм маршрутлари ташкил қилинишини кўзда тутади.

Маршрут кейинчалик икки йўналиш билан тўлдирилади - уларнинг бири Фарғона водийси орқали Ўш ва Қашқарга, иккинчиси Самарқанддан Тошкентга (қадимги Шош), Жамбул орқали Чуст водийси, Бишкек, Иссыккўл, Прижевальск, Қашқар шаҳарларига боради.

Республика ҳудудининг асосий қисми у ёки бу даражада “Буюк Ипак йўли” дастурининг амал қилиш доирасига киритилган бўлиб, бу нафақат туризм учун, балки иқтисодийнинг, ижтимоий ҳаёт ва маданиятнинг бошқа соҳалари учун ҳам сифат жиҳатдан янги шароитлар ва имкониятлар яратади. Бу эса ўз навбатида жиддий қўшимча қийинчиликлар яратади ва туристларга хизмат кўрсатишнинг сифатига республикада туризмни ривожлантириш моддий базасининг даражаси ва шароитларига халқаро стандартларга мос равишда янги талаблар қўяди. Қарвонсаройларни таъмирлаш ва улардан “Ипак йўли” лойиҳаси доирасида фойдаланиш ғояси ўзининг ўзига хослиги билан ажралиб туради.

Хулоса

“Туризм индустрияси” корхоналарини ташкил этиш, халқ хўжалигининг бошқа ҳар қандай соҳасидаги каби, туризм соҳасининг моддий-техник базасини шакллантириш учун бир марталик йирик капитал харажатларни талаб қилади. Капитал қўйилмалар барча даражалардаги экскурсия хизмати кўрсатишнинг пировард мақсадини амалга оширишда муҳим аҳамиятга эгадир. Туризм хизматларига бўлган талаб ва таклифнинг мутаносиблиги амалда сармоя сиёсати орқали ҳал қилиниши лозим.

Таянч иборалар

Ўзбекистон Республикаси туризмнинг бозор муносабатларига ўтиш концепцияси, концепциянинг асосий босқичлари, туризм индустриясининг ижтимоий-иқтисодий аҳамияти, буюк ипак йўли.

Назорат ва мулоҳаза саволлари

1. “Халқаро туризм” тушунчаси нимани англатади?
2. “Туризмда сармоя сиёсати” курсининг предмети ва вазифаларини

қисқача таърифлаб Беринг.

3. Ушбу курсни ўрганишдан мақсад нима?
4. Туризм индустриясидаги сармояларни сиз қандай тушунасиз?
5. Туризм индустриясидаги сармояларнинг миллий иқтисодиёт учун қандай аҳамияти бор?
6. Туризмда экскурсия хизматларига тўловларни аниқлаш.
7. Ўзбекистон туристик марказлари.
8. Минтақалар бўйича туристик маршрутлар тузиш.
9. Ўзбекистон Республикаси туризмнинг бозор муносабатларига ўтиш концепцияси босқичлари.
10. Республикада туризмни муваффақиятли ривожлантириш йўллари.

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида хавсизликка таҳдид барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари.- Т.,2000.
2. Мирзаев М. А., Алиева М. Т. Туризм ҳуқуқи: Ўқув қўлланма. –Т., 2003.
3. Stephen J Page, Paul Brunt, Graham Busby and Jo Connell, Tourism: a modern synthesis, Printed in Italy by G. Canale & Co 2003.
4. Биржаков М.Б.Введение в туризм. М С П, 2004.
- 5.www.interunion.ru – туристские ассоциации.
- 6.www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация.
- 7.www.wttc.org – Всемирный Совет по путешествиям и туризму.

8-бoб. ХОРИЖИЙ САРМОЯЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШНИНГ ҚОНУНИЙ-ХУҚУҚИЙ БАЗАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

8.1. Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолиятининг асосий йўналишлари.

8.2. Республикада иқтисодий ислохотларни жадаллаштириш.

8.3. Хорижий сармояларнинг ҳуқуқий асослари (жаҳон тажрибаси).

8.1. Ўзбекистон Республикаси, этно-иқтисодий фаолиятининг асосий йўналишлари

Ўзбекистон мустақилликка эришиб, суверенитетга эга бўлгач, республиканинг ташқи иқтисодий фаолият шароитлари тубдан ўзгарди. Ўзбекистоннинг халқаро муносабатларнинг тенг ҳуқуқли субъекти мақоми тобора аниқ мазмун касб этмоқда. Ҳозирги даврда Ўзбекистонни 122 давлат тан олган бўлиб, улардан 60 таси билан дипломатик муносабатлар ўрнатилган. Республика пойтахтида 20 дан ортиқ мамлакатнинг, шу жумладан Туркия, АҚШ, ГФР, Япония, Италия, Хитой, Франция ва бошқа мамлакатларнинг элчихоналари ишлаб турибди.

Ўзбекистон БМТ ва ОБСЕга, етакчи халқаро иқтисодий ташкилотлар ва молиявий институтларга аъзо бўлди. Бир қатор халқаро ташкилотлар республикада ўз минтақавий ваколатхоналарига эгадир. Хорижий ҳамкорлар билан алоқаларнинг кенгайтирилиши тобора барқарор ва изчил характерга эга бўлиб бормоқда. “Мерседес Бенц”, “Хёхст” (Германия), “Самсунг” “ДЭУ” (Жанубий Корея), “Ньюмонт Майнинг” (АҚШ), “Сиба Гейги” (Швейцария), “Рэнк Ксерокс” (Англия), “Филипс” (Голландия) каби машҳур йирик хорижий фирмалар биргаликдаги лойиҳаларни амалга ошириш бўйича амалий чора-тадбирларни бошлади.

Марказий банк, ТИФ Миллий банки, Молия вазирлиги ва республикадаги бошқа иқтисодий маҳкамаларнинг хорижий ҳамкорлар билан биргаликдаги фаолияти, шу жумладан, туризм соҳасидаги фаолияти ҳам кенгайиб бормоқда. Ўзбекистоннинг капитал сарфлаш учун битмас-туганмас бозори кўптомонлама ва иккитомонлама ҳамкорлик муносабатларини ўрнатиш ва ривожлантиришдаги унга бўлган улкан қизиқишнинг сабабидир.

Ҳозирги пайтда Ўзбекистондаги иқтисодий ислохотлар янги босқичга қадам қўйди, бу босқичда бозор ўзгаришларининг миқёси кенгаймоқда, иқтисодий регуляторларнинг аҳамияти ортиб бормоқда, рақобатчилик муҳити ва ресурсларни тежайдиган хўжалик механизми, ҳаётни таъминлаш соҳаларини давлат томонидан қўллаб-қувватланишнинг селективлиги кучайтирилмоқда. Йирик халқаро агентликлардан мутахассисларни таклиф қилган ҳолда ҳамда бошқа МДҲ мамлакатларидаги иқтисодий ўзгаришлар тажрибаларини ҳисобга олган ҳолда, республикада ташқи иқтисодий фаолиятнинг ҳуқуқий базасини такомиллаштириш бўйича доимий иш олиб борилмоқда.

Иқтисодий ислохотлар даврида ташқи иқтисодий алоқалар соҳасида ва

аввало, бозор иқтисодиётининг ташкилий-ҳуқуқий институтларини ривожлантиришда сезиларли муваффақиятларга эришилди. Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги, Ташқи иқтисодий алоқалар Миллий банки, Божхона бошқармаси, Миллий суғурта компанияси ташкил қилинди, республика ҳукумати, вазирликлар ва маҳкамалар таркибида, маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органларида тегишли функционал бўлинмалар фаолият кўрсатмоқда. Корхоналарнинг ташқи бозорга мустақил чиқиши учун, хорижий инвесторларнинг республика ҳудудида фаолият кўрсатиши учун ишончли кафолатларини таъминлашнинг халқаро меъёр ва қоидаларга мос келадиган керакли меъёрий-ҳуқуқий базаси ташкил қилинган.

Ташқи иқтисодий алоқалар соҳасидаги тадбиркорлик фаолиятини эркинлаштириш бўйича олиб борилаётган ишлар Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1994 йил 21 январдаги “Иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш, хусусий мулкни ҳимоялаш ва тадбиркорликни ривожлантириш чоралари тўғрисида”ги, “Хорижий сармоялар иштирок этган корхоналарни ташкил қилишни ва уларнинг фаолият кўрсатишини рағбатлантиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонларида ўз аксини топган.

Замонавий инфратузилмани барпо этиш мақсадида халқаро туризм соҳасига хорижий сармояларни жалб қилиш ташқи иқтисодий фаолият соҳасида ўтказилаётган иқтисодий ислохотларнинг муҳим таркибий қисмидир. Қўшма корхоналар ташкил қилиш республика учун қўшимча молиявий ресурсларга, замонавий технологилар, илмий-техник маълумотларга эга бўлиш, жаҳондаги хизмат кўрсатиш (товарлар ва хизматлар) бозорларига чиққан ҳолда тижорат фаолиятини амалга оширишга имкон беради.

Хорижий сармояларни жалб қилиш ва қўшма корхоналар фаолияти самарадорлигини ошириш Ўзбекистон иқтисодиётидаги давлат бошқаруви органлари олдида бир қатор сифат жиҳатдан янги вазифалар қўяди, бу вазифалар бошқарувнинг иқтисодий усуллари асосида ҳал қилинади. Бу эса хусусий тадбиркорлик учун ва хусусан муваффақиятли шаклланиши ва туризм соҳасида бозор муносабатларининг барқарорлашиши учун кафолатдир.

Ҳозирги кунда республикада хорижий инвесторларга кенг имкониятлар берилган, шу жумладан танлов асосида сармоя мақсадларида хоналар, бинолар, асбоб-ускуналар, турар жойлар сотиб олиш, ерни узоқ муддатли ижарага олишга рухсат берилган, хорижий капитални имтиёзли солиққа тортиш тизими ишлаб чиқилмоқда, хусусийлаштириш дастурида хорижий капиталнинг иштирокини кенгайтириш масаласи кўриб чиқилмоқда.

Хорижий инвесторларга зарур молиявий-иқтисодий кафолатларни таъминлаш учун Молия вазирлиги ҳузурида “Ўзбекинвест” Давлат суғурта компанияси ташкил қилинган.

Қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, нефть-газ, олтин қазиб олиш, рангли металлургия, машинасозлик, кимёвий толалар ва пластмасса ишлаб чиқариш ва албатта, туризм республикада хорижий сармояларни

сарфлашнинг имтиёзли соҳаларидир.

Республикада ташкил этилган бозор иқтисодиётига ўтиш тадбиркорликни ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш, давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисидаги, ташки иқтисодий фаолият тўғрисидаги, хорижий инвесторлар фаолияти кафолатлари тўғрисида, қимматбаҳо қоғозлар, банклар ва банк фаолияти, суғурта, биржалар ва биржа фаолияти тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг қонунларида, Президент Фармонларида ва ҳукумат қарорларида акс эттирилган қонуний асосларга мос равишда хорижий инвесторлар учун қуйидагилар кафолатланади:

- сиёсий хавфлардан суғурталаш;
- миллийлаштириш ва реквизициядан;
- қонуний фаолият наижасида олинган фойдалар ва хорижий валютадаги бошқа маблағларни чет элга ўтказиш;
- фойдани республика ҳудудида қайта сармоялаш ёки ундан мулк эгасининг хоҳишига кўра бошқа мақсадларда фойдаланиш;
- хорижий инвесторларга нисбатан янги қонунчилик сармоялаш шароитларини оғирлаштирган тақдирда 10 йил давомида сармоялаш амалга оширилган пайтда амал қилган қонунчиликнинг татбиқ қилиниши;
- хорижий инвесторларнинг ҳуқуқларини камситувчи меъёрий актлар қабул қилинган тақдирда давлат органлари томонидан ўзлари етказган зарарлар тўланиши.

8.2. Республикада иқтисодий ислохотларни жадаллаштириш

Хорижий инвесторлар учун бир қатор иқтисодий имтиёзлар кўзда тутилган, шу жумладан:

- ўзи ишлаб чиқарган маҳсулотни лицензиясиз тўсиқсиз олиб чиқиб кетиш;
- республикага товарларни импорт қилишда божхона божларининг йўқлиги;
- технологияларни кенгайтириш ва янгилашга қайта сармояланадиган хорижий сармоялар иштирок этган корхонлар даромадининг солиқдан қисман озод қилиниши;
- чет эллик жисмоний ва ҳуқуқий шахсларнинг давлат мулкани хусусийлаштириш жараёнига эркин аралашуви, шу жумладан кўчмас мулкнинг кенг кўламда сотилиши, хусусийлаштирилган корхоналар акцияларини 100%гача бўлган миқдорда сотиб олиш имкониятининг таъминланиши.

Юқорида баён этилган хорижий инвесторлар фаолиятини кенгайтиришнинг кафолат ва имтиёзлари билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1995 йил 2 июндаги “Ўзбекистон Республикасининг «Буюк Ипак йўли»ни қайта тиклашдаги иштирокини кучайтириш чоралари ҳамда республикада халқаро туризмни ривожлантириш тўғрисида”ги Фармони туризм соҳасида янги истикболларни

очиб берди. Ушбу Фармонга кўра Самарқанд, Бухоро, Хива ва Тошкентда қайта ташкил қилинаётган барча туризм корхоналари ташкил этилгандан пайтдан дастлабки даромад олингунга қадар, аммо рўйхатдан ўтган санадан бошлаб уч йилдан ортиқ бўлмаган давр мобайнида ҳар қандай солиқлардан озод қилинади.

Ташкилот ва корхоналар даромад олишнинг биринчи йилида фойда солиғининг 50%ни, иккинчи йилда 75% ва учинчи йилдан бошлаб 100% тўлайдилар. Берилган имтиёзларга қўшимча равишда Самарқанд, Бухоро, Хива ва Тошкентда туризм соҳасида қўшма корхона ташкил қилаётган хорижий инвесторлар 5 йил муддатга олиб чиқилаётган фойда солиғини тўлашдан озод қилинади. Инвесторлар ва тадбиркорларга берилаётган имтиёзлар ҳақида гап кетганда, хусусий меҳмонхоналар ва меҳмонхона инфратузилмаси объектларини қуришда барча тижорат банклари томонидан улар учун 5 йил муддатга кредитлар ажратилишини ҳам ёддан чиқармаслик лозим.

Туризмни янада ривожлантириш ва унинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш мақсадларида Ўзбекистон Республикаси Президентининг юқорида айтиб ўтилган Фармони билан “Ўзсаёҳатинвестбанк”ни ташкил қилиш тўғрисида қарор қабул қилинди, бу туризм соҳасига пул маблағларини ажратиш маркази бўлади ҳамда Буюк Ипак йўли трассасида жойлашган шаҳарларда янги меҳмонхоналар, отеллар, кемпинглар қурилиши учун катта миқдордаги молиявий маблағларни сармоялашга имкон беради.

Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 5 майда қабул қилинган “Хорижий сармоялар ва хорижий инвесторлар фаолиятининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонунининг 7-моддасига мувофиқ равишда Ўзбекистон Республикасидаги хорижий сармоялар давлат-ҳуқуқ муҳофазаси билан таъминланади. Хорижий сармояларнинг ҳуқуқий режими Ўзбекистон Республикасидаги шу каби ҳуқуқий ва жисмоний шахсларнинг режимига нисбатан камроқ даражада қулай бўлиши мумкин эмас.

Ўз сармояларини иқтисодиётнинг имтиёзли тармоқларига ва минтақаларга йўналтираётган хорижий инвесторлар учун Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги томонидан қўшимча имтиёзлар белгиланиши мумкин. Хорижий сармояларни Ўзбекистон Республикасига янада фаол жалб қилиш учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 13 апрелдаги “Ўзбекистон Республикасида сармояларнинг суғурта ҳимоясини таъминлаш чоралари тўғрисида”ги Қарори билан “Ўзбекинвест” Миллий суғурта компанияси ташкил қилинди. Унинг фаолият мақсади мамлакатимиздаги ва чет эллик инвесторлар томонидан сарфланаётган сармояларнинг суғурта ҳимоясини таъминлаш ҳамда чет элларда ўзбек инвесторлари ва экспортчиларининг иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилишдан иборатдир.

Компания фаолиятининг асосий вазифалари ҳукуматнинг Ўзбекистон Республикасига сармояларни жалб қилиш соҳасидаги сиёсатини амалга ошириш, республиканинг экспорт салоҳиятини кенгайтириш, инвесторлар ва экспортчиларнинг манфаатларини чет элларда ишончли муҳофаза қилиш,

хорижий суғурта агентлари билан ҳамкорликни ривожлантириш ва мустаҳкамлашдан иборатдир.

Шундан кейин, хорижий сармояларни жалб қилишнинг иқтисодий ислохотларни тезлаштиришдаги аҳамиятини ҳисобга олган ҳолда, ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ва БМТнинг тараққиёт бўйича ташкилотлари (ПРООН) билан ҳамкорлигини янада ривожлантириш мақсадларида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори билан Ўзбекистон Республикасининг хорижий сармоялар бўйича Агентлиги ташкил қилинди. ХИА нинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- сармоя муҳитини тадқиқ қилиш, хорижий сармояларни мувофиқлаштиришга қаратилган қонуний ва меъёрий актларни ишлаб чиқишда иштирок этиш;

- ўзбек тадбиркорларига республика иқтисодиётининг ишлаб чиқариш соҳасига сармоялар сарфлаш мақсадида чет эллик ҳамкорларни излашда ёрдам кўрсатиш;

- хорижий инвесторларга Ўзбекистон Республикасидаги сармоя муҳитининг турли жиҳатлари бўйича ахборот хизматлари кўрсатиш

- БМТ ва бошқа халқаро ва миллий ташкилотлар томонидан хорижий сармояларни жалб қилиш масалалари бўйича дастурларини амалга оширишда техник ёрдам кўрсатиш;

- ўзбек ҳамкорларига биргаликда тадбиркорлик фаолиятини олиб боришни таклиф қилаётган хорижий фирмаларнинг тўлов лаёқатига ва ишончилигига баҳо бериш;

- ўзбек тадбиркорларига потенциал хорижий ҳамкорлар учун тадбиркорлик, шу жумладан сармоя таклифларини тайёрлашда ёрдам кўрсатиш;

- хорижий сармояларни жалб қилиш ва уларни бошқаришнинг турли масалалари бўйича форумларни ташкил қилишда иштирок этиш;

- хорижий сармояларни жалб қилишга қаратилган ва Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига зид келмайдиган бошқа фаолият турлари билан шуғулланиш.

8.3. Хорижий инвесторларнинг ҳуқуқий асослари. (Жаҳон тажрибаси)

Хорижий сармояларни туризм миллий иқтисодиётига жалб этишдан манфаатдор ҳар қандай давлат ўз сармоя сиёсатини ишлаб чиқади. Бу сиёсат хорижий инвесторларни жалб этишнинг ўзига хос йўналишини, шунингдек, уларни жалб этишни рағбатлантириш тизимини аниқлаб беради ва сармоя фаолиятининг ҳуқуқий тартибини белгилайди.

Иқтисодий адабиётларда ва жаҳон тажрибасида хорижий сармояларни мувофиқлаштиришда турлича тартиб ва усулларнинг бўлиши қайд этилган.

Масалан:

- миллий тартиб;
- адолатли ва тенг ҳуқуқлилиқ тартиби;
- қулай муҳит барпо этиш тартиби;
- транспарент (шаффофлик) тартиби;

- жаҳон амалиётида қўлланилаётган бу каби тартиб ва усулларни қиёсий таҳлил этиш мақсадга мувофиқдир.

Иқтисодиётни ривожлантириш тажрибаси дунёнинг кўпгина мамлакатлари амалиётида синалган сармоя сиёсати ва унинг самарадорлигини баҳолашнинг умумлаштирувчи мезонлари билан бирга, ҳуқуқий тартибларининг турли вариантларидан шаклланган объектив қонунлар асосида тўпланган.

Саноати ривожланган мамлакатлардаги иқтисодий ва сиёсий барқарорлик хориж капитали ва инвестицияни махсус қонунларсиз ҳам етарлича ҳимоялаш имкониятини беради. Бу ерда хорижий сармоялар ҳам миллий ички сармоялар каби умумий қонунлар асосида мувофиқлаштирилади. Бу мамлакатлардаги аниқ ишлаб чиқилган қонуний база чет эл инвесторларининг тўлқонли фаолиятини, яъни янги компанияларни ташкил этишда эркин фаолиятини (рўйхатдан ўтказиш жараёни, мулк ҳуқуқий кафолати), фойда олиш (солиқ сиёсатидаги енгиллик ва имтиёзлар), низоларни тартибга солиш (меҳнат қонунларидаги шаффофлик, монополияга қарши аниқ тадбирлар) каби кафолатлайди.

Ғарб мамлакатларида ҳукумат капитал қўйилмаларини фаоллаштириш стратегиясида кўпроқ хорижий сармояларни мувофиқлаштиришнинг эгри усулидан (солиқ, амортизация, молия – кредит сиёсати) фойдаланишни афзал кўришади¹⁸. Ғарбда сўнгги икки ўн йилликда сармоя қарорларини қабул қилиш ва амалга оширишда маҳаллий ҳудудлар масъулияти ва роли ошиб бормоқда. Қатор давлатларда (АҚШ, Буюк Британия, Франция, Германия) маҳаллий органлар хорижий сармоялар ва инвесторлар фаолиятини мувофиқлаштиришда етарлича мустақилликка эгадир. Бу ерда сармоя бозорини мувофиқлаштиришнинг асосий воситаси сифатида даромад солиғи (фойда солиғи) қўлланилади. Бу солиқ ставкасининг ўзгариши фирма ва компанияларнинг сармоя фаолиятига бевосита таъсир этади.

Америка Қўшма Штатларида сармоя фаолияти сармоя кредити орқали ҳам мувофиқлаштирилади. Яъни капитал қўйилмаларига йўналтирилган фойда солиққа тортилмайди.

Умуман, сўнгги 20 йил мобайнида ривожланган мамлакатларда сармоя фаолияти кенг компьютерлаштириш, ресурсларни тежаш, янги замонавий технология, шунингдек маҳаллий ҳокимиятнинг роли ва жавобгарлигини ошириш ва янги бошқарув тизими асосидаги янги иқтисодиётни тузилмавий қайта қуришга йўналтирилган. Маҳаллий ҳокимиятларга сармоя дастурларини бошқаришда экологик сиёсатни юритиш ва ҳудудий

¹⁸ Валдайцев С.В., Воробьев П.П. Инвестиции. Учебник. - М.: ТК Вентри, издательство Проспект, 2003.- 38 с.

режалаштиришда асосий рол белгиланган. Жаҳон тажрибаси шундан гувоҳлик берадики, сармоя дастури ва лойиҳаларнинг муваффақиятли амалга ошиши унинг иштирокчилари орасида оптимал пропорцияни таъминлашга боғлиқдир.

Давлат ҳам бу жараёнда муҳим роль ўйнайди. асосан қуйидагиларни:

- ҳуқуқий мувофиқлаштиришни таъминлаш муниципал ташкилотлар билан шартномавий муносабатларни расмиллаштириш;
- моддий ва молиявий ресурсларни бирлаштириш учун солиқ енгилликларини ва бошқа молиявий имтиёзларни белгилаш;
- лойиҳани ҳаётга татбиқ этишда ва унинг ноҳуш оқибатлари (экология бузилиши, ҳудудий ер участкасининг бузилиши ва бошқалар) учун маҳаллий органларнинг жавобгарлигини аниқлаш;
- лойиҳани амалга ошириш учун, аҳолини, ижтимоий ташкилотларни жалб этиш мақсадида оммавий ахборот воситалари орқали лойиҳани ҳаётга татбиқ этишнинг мақсадга мувофиқлигини кенг тарғиб этишни унинг функциясига киритиш мумкин.

АҚШ, Бразилия, Хитой, Мексика, Ҳиндистон каби йирик давлатларда маҳаллий органларнинг зиммасига жуда масъулиятли вазифалар юклатилган. Айниқса, АҚШ ва Германияда алоҳида ҳудуд ва штатлар юқори даражадаги мустақилликка ва йирик миқдордаги молиявий ресурсларга эга.

Ривожланган давлатларда ҳудудий сармоя сиёсатини олиб бориш ўта муҳим масалалардан саналади. Давлат доимий равишда ҳар бир ҳудуднинг иқтисодий имконияти, ривожланган даражасини эътиборга олган ҳолда, сармоя сиёсатини олиб боради. АҚШда федерал даражада махсус хорижий сармояларни рағбатлантириш дастурлари ишлаб чиқилмаган. Хорижий сармоялар учун тавсия этиладиган барча имтиёз ва енгилликлар штатлар даражасида ишлаб чиқилган. Бу эса, ўз навбатида, хорижий сармояларни жалб этиш бўйича штатлар ўртасида эркин рақобатни вужудга келтиради. 50 та штат ҳар бир миллий ва хорижий сармояларни жалб этиш бўйича махсус ишлаб чиқилган ўз дастурига эга.

Ҳар бир штат аниқ мақсадга қаратилган хорижий сармояларни рағбатлантириш бўйича бир неча хил дастурларни ишлаб чиқади. Улар қўйидаги мақсадларда бўлиши мумкин:

- иш жойларини ташкил этиш;
- штат ва алоҳида штат ҳудудларининг иқтисодиётини ривожлантиришни рағбатлантириш;
- замонавий илғор технологияларни жорий этиш ва фан–техника тараққиёти ютуқларига эришиш ва х. к.

АҚШда штатлар миқёсида хорижий инвесторлар учун бериладиган имтиёзлар солиқ имтиёзлари, молиявий ёрдам, инфратузилмани ривожлантиришда ҳамкорлик, кадрлар тайёрлаш, ижара ҳақи ва электр тўловларини камайтириш, паст фоизларда кредит шаклида бевосита молиявий ресурслар ажратиш қабилардан иборат.

Ҳар бар штатнинг мустақил сармоя сиёсатини олиб бориши, эркин рақобатнинг вужудга келишига, шу ҳудудда ишлаб чиқаришнинг,

тадбиркорликнинг ривожланишига замин яратади.

Сўнгги йилларда қатор давлатларда ҳудудни иқтисодий ривожлантириш корпорацияларнинг ташкил этиш тажрибаси кенг қўлланилмоқда. Бу корпорациялар мазкур ҳудудда жойлашган фирмалар иштирокида махсус фондларни шакллантиради. Бу фонд маблағлари ҳудудда инфратўзилмани ривожлантиришга, янги қурилишларга йўналтирилади.

XX асрнинг 80 йилларида Буюк Британияда учта давлат корпорацияси ташкил этилиб, савдо-саноат вазирлигига бўйсундирилди. Улар ҳудудларда ўз бўлимларига эга бўлиб, бу бўлимлар ҳудудларда лойиҳалаш, ер участкаларини қурилиш фирмаларига тақсимлаб бериш, қурилиш учун ҳудудларни тайёрлаш ва муҳандислик-коммунал хўжаликларини барпо этиш билан шуғулланиб келмоқда.

Маҳаллий органлар муниципал облигациялар даражасида қурилишни молиялаштиришнинг асосий манбаи, ҳисобланади. АҚШда бундай облигацияларни штат ҳукумати, маҳаллий ҳокимият, унинг агентлик ва департаментлари муомолага чиқаради. Муниципал облигацияларнинг инвесторлар учун жозибадорлиги шундаки, бу облигациялардан олинган даромад федерал солиқдан озод этилади. Бундан ташқари, резидентлар учун бу облигациядан олинган даромад маҳаллий солиқлардан ҳам озод этилади.

Чет эл инвесторларига турли енгилликлар ва имтиёзлар жорий этиш бўйича Хитой давлати тажрибаси ҳам аҳамиятлидир. Хитой ҳукумати сармоялар оқимини ҳудудлар даражасида, маҳаллий ҳокимиятга катта ваколат берган ҳолда муваффақиятли равишда мувофиқлаштириб келмоқда. Марказий органлар умумий сармоя сиёсати доирасида қайси соҳага сармоялар йўналтириш зарурлигини аниқлаб беради. Маҳаллий органлар эса, сармояларни рағбатлантириш дастурларини бир вақтда ишлаб чиқади. Чет эл сармояларини жалб этиш учун “Солиқ каникули” ва енгилликлари, импорт тарифлари бўйича енгилликлар каби турлича рағбатлантириш усуллари ишлаб чиқилган. Айниқса, бир қатор эркин иқтисодий зоналарда ташкил этилган корхоналарга нисбатан бундай енгилликлар, имтиёзлардан кўпроқ фойдаланади.

Ҳозирда Хитой ҳукумати мамлакатнинг ички туманларга кўплаб хорижий сармояларни жалб этиш учун, уларга узоқ муддатга солиқ тўлашдан озод этиш, фойдасини ҳар қандай тўсиқларсиз олиб чиқиб кетиш каби шарт-шароитларни яратмоқда. Маҳаллий ҳокимиятлар маҳаллий иқтисодиётни ривожлантириш учун чет эл капиталини жалб қилишни рағбатлантириш дастурларини марказий органларининг рухсатисиз ҳаётга татбиқ этиши мумкин. Хитой давлатининг сармоялар бўйича қонунлари Япония, Жанубий Корея, Тайбэй, Сингапур каби давлатларнинг қонунларига кўп жихатдан ўхшаш ҳолда ишлаб чиқилган.

Шу билан биргаликда таъкидлаш лозимки, турли давлатларнинг қонунларида чет эл сармояларининг фаолиятига чекланмалар ҳам белгиланган. Деярли барча давлатларда чет эл капитални киритилиши мумкин бўлмаган тармоқлар мавжуддир. Қатор давлатларда чет эл сармоялари учун айрим тармоқлар тўлиқ ёпиқдир. Хорижий инвесторларнинг фаолияти

бўйича чекловларни мувофиқлаштиришда маҳаллий органларнинг иштироки ҳам салмоқлидир. Қатор давлатларда маҳаллий ҳудуддаги иқтисодий вазиятдан келиб чиқиб, хорижий инвесторлар фаолиятида турли чекловлар белгиланади. Масалан, АҚШда айрим штатларда фойдали қазилмаларга чет эл капиталини жалб этиш ман этилган бўлса, айрим штатларида ер участкасини сотиб олишда чекловлар белгиланган.

Бироқ жаҳон тажрибаси кўрсатмоқдаки, кўпгина давлатларда ҳудудий сармоя сиёсатида молиявий-иқтисодий имтиёзлар ва енгилликларнинг берилиши ҳудудларнинг иқтисодий ривожланишига замин яратмоқда. Республикамизда ҳам вилоятларнинг, туманларнинг сармоя фаолиятидаги фаоллиги ва мустақиллигини ошириш ҳудудларга чет эл сармояларини жалб этишда муҳим мезон бўлиши мумкин.

Жаҳон амалиётида инвесторларнинг манфаатларини химоя қилиш ва кафолатини таъминлашнинг қуйидаги усулларидадан фойдалинилади:

-миллий қонуниятларнинг чет эл инвесторларига нисбатан мос меъёрларини қабул қилиш;

-кўп томонлама шартномаларнинг меъёрларини мувофиқлаштириш;

-капитал қўйилмаларни ўзаро химоялаш ва рағбатлантириш бўйича давлатлараро икки томонлама шартномаларни мувофиқлаштириш;

-аниқ олинган сармоя лойиҳалари бўйича давлатлараро ва хорижий инвесторлар билан келишувларни мувофиқлаштириш.

Республикамизда қайд қилинган усулларнинг барчасидан фойдаланилса-да, лекин бу бизнинг фикримизча, етарли даражада эмас.

Юқорида қайд этганимиздек, республикамиз сармоя фаолиятига маҳаллий ҳокимиятлар мустақиллиги ва ролини ошириш, махсус сармояларни рағбатлантириш бўйича маҳаллий дастурлар ишлаб чиқиш ва ҳаётга татбиқ этишни кенгайтириш мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, ҳудудларда сармояларнинг манбаси сифатида муниципал ва кооператив облигацияларни мумолига чиқариш, улардан олинадиган даромадалар бўйича имтиёзларни белгилаш сармоя оқимини кўпайтириш манбаи бўлиши мумкин.

Кейинги йилларда Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан хорижий инвесторларни республикамизга жалб этиш мақсадида муҳим ҳужжатлар қабул қилинди. Жумладан, 2005 йил 11 апрелдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тўғридан – тўғри хусусий хорижий сармояларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора – тадбирлар тўғрисида”ги фармони фикримизнинг далилидир. Ўйлаймизки мазкур фармонга жавобан, хорижий инвесторлар Республикамизда туризм ва меҳмонхона, шунингдек бошқа сервис хизматлари ўчоқларини яратиш борасида дастурил амал бўлиб хизмат қилади ва Республикамизда туризм соҳасида инвeстoрлар учун кенг имкониятлар яратади.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, мамлакатимизда ишчи кучи кўп ва туризм инфратузилмаси унча ривожланмаган қатор минтақа ҳам мавжуд. Масалан: Жиззах, Қашқадарё, Сирдарё, Сурхондарё, Хоразм вилоятлари шулар жумласидандир. Ушбу ҳудудларда амалга оширилган

сармоялар киритиш учун фармонда имтиёзлар ҳам берилган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг тўғридан-тўғри хусусий хорижий сармояларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора – тадбирлар тўғрисидаги фармони илова қилинади.

Хулоса

Хорижий сармояларни жалб қилиш ва қўшма корхоналар фаолияти самарадорлигини ошириш Ўзбекистон иқтисодиётидаги давлат бошқаруви органлари олдида бир қатор сифат жиҳатдан янги вазифалар қўяди, бу вазифалар бошқарувнинг иқтисодий усуллари асосида ҳал қилинади. Бу эса хусусий тадбиркорликнинг муваффақиятли шаклланиши ва туризм соҳасида бозор муносабатларининг барқарорлашиши учун кафолатдир.

Таянч иборалар

Ўзбекистон туризм индустриясига муаммолари хорижий инвесторларни жалб қилиш, хорижий инвесторлар учун қонуний-ҳуқуқий базани ривожлантириш, хорижий инвесторларни рағбатлантириш, инвесторларга берилган кафолатлар, сармояларни суғурталаш масалалари.

Назорат ва мулоҳаза саволлари

1. Ўзбекистонда ҳозирги пайтда иқтисодий ислохотлар қандай аҳволда?
2. Ўзбекистондаги хорижий инвесторлар учун зарур моливий-иқтисодий кафолатлар қандай таъминланмоқда?
3. Ўзбекистон Республикасидаги хорижий инвесторлар учун, айниқса, туризм бизнеси соҳасидаги асосий ҳуқуқий иқтисодий имтиёзларни айтиб беринг.
4. Ўзбекистонда хорижий инвестицияларни суғурталаш тизимида қандай асосий имкониятлар ва муаммолар бор?
5. Республикада туризмнинг бошқарув тузилмаларининг фаолияти.
6. Ғарб мамлакатларида сармоянинг қўлланилиши.
7. АҚШда хорижий инвесторлар учун бериладиган имтиёзлар.
8. Жаҳон амалиётида инвесторларнинг манфаатларини химоя қилиш ва кафолатини таъминлаш усуллари.
9. Чет эл инвесторларга енгилликлар, имтиёзлар яратиш бўйича Хитой давлати тажрибаси.
10. ХИА нинг асосий вазифалари.

Адабиётлар

1. Каримов. И. А. Биз танлаган йўл демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли.- Т.: Ўзбекистон, 2003.
2. Биржаков М.Б. Введение в туризм. –М.- С. П., 2004. глава 4.

3. Мирзаев М. А. Алиева М. Т. ва Туризм ҳукуки: Ўқув қўлланма.-Т., 2003.
4. S. Medlik, Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality. Printed and bound in Great Britain by Biddles Ltd -3rd ed, 2003.
- 5.www.interunion.ru – туристские ассоциации.
- 6.www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация.
- 7.www.wttc.org – Всемирный Совет по путешествиям и туризму.

ХУЛОСА

Туризм республика иқтисодиётининг мустақил тармоғидир, у ўз бошқарув ташкилий тузилмасининг муайян шакллариغا эгадир, уларнинг ривожланиш самараси эса халқ хўжалигининг бошқа соҳа ва тармоқлари тараққиётига, бюджет ва валюта тушумларининг шаклланишига жиддий таъсир кўрсатади.

Туризм тараққиётининг истикболлари ва унинг иқтисодиётдаги устувор тармоқларидан бирига айланиши республиканинг бой туризм салоҳияти ҳамда табиий-иқлимий шароитларидан янада самаралироқ ва оқилона фойдаланишга боғлиқдир. Бу босқичдаги энг имтиёзли йўналишлардан бири фаолият кўрсатаётган тўрт туризм райони - экскурсия ресурслари зич жойлашган Фарғона, Тошкент, Самарқанд-Бухоро ва Хоразм районлари ҳудудида ҳамда Жиззах, Қарши-Термиз ва Қорақалпоқ минтақаларидаги учта узок муддатли истикболли йўналишларда тармоқни жадал суръатларда ривожлантириш дастурини ишлаб чиқишдан иборатдир.

Республикада халқаро туризмнинг ривожланишида “Буюк Ипак йўли” маршрути дастурини амалга ошириш энг муҳим аҳамиятга эгадир.

Мазкур тармоқ тараққиёти динамикасининг ҳамда унинг бугунги аҳволининг ретроспектив таҳлили нафақат туристларга хизмат кўрсатиш савиясининг пастлиги ҳамда туризм моддий-техник базасининг халқаро стандартларга мос келмаслигидан, балки туризмни бошқариш тизимининг ортиқча монополиялашганлиги республикада туризм тараққиётига салбий таъсир кўрсатаётганлигидан ҳам далолат беради. Туризмни бошқаришдаги ташкилий тузилмани қайта қуришнинг асосий йўналишлари ва механизми республикада радикал иқтисодий ислохотлар ўтказилиши ва бозор муносабатларига ўтиш билан ўзвий боғланиб кетади.

Ўқув қўлланмада ўзбек туризмнинг специфик хусусиятлари, унинг ўзига хос услуби муфассал баён қилинган, Ўзбекистон халқларининг меъморчилиги, тарихи ва қадимий маданияти билан боғлиқ энг ёрқин туристик маршрутлар ва объектлар таҳлил қилиб чиқилган ҳамда фаол дам олиш ва кўнгил очиш объектлари бўлган табиий-иқлимий хи туманларгаифланган.

Республикада туризм соҳасининг аҳволини объектив баҳолаш мақсадида соҳа фаолиятидаги асосий кўрсаткичлар (кўрсатилаётган хизматлар ҳажми, туризм-экскурсия корхоналари, туризм объектларининг даромади, фойдаси, моддий-техник базаси, туризм соҳасида банд бўлган ходимлар сони ва бошқалар) таҳлил қилинган, улар ёрдамида республикада туризмнинг бугунги шароитларда ва келажакдаги ривожланишининг асосий параметрлари кўрсатилган ва потенциал имкониятлари аниқланган.

Туризмни бошқариш тизимининг таҳлили бу тизимнинг мураккаб ва кўп вазифали иерархик тўзилишга эга эканлигини кўрсатди. Айни пайтда бу тизимнинг энг долзарб зиддиятлари ва камчиликлари кўрилди, туризм объектларини бошқаришнинг ташкилий тузилмаси ва асосий тамойиллари аниқланди. Концернлар, бирлашмалар ва уюшмалар кабилар рақобатга энг

кўп даражада бардошли ташкилий шакллардир.

Қўлланмада кўриб чиқилган туризм тизимининг бозорга мослашиш механизми рақобат шароитларида бозор хўжалигини юритишнинг ҳаракатлантирувчи кучларини кўрсатиб берди. Туризм тизимининг бозор муносабатларига ўтишидаги асосий йўналишлари белгилаб берилди. Туризм тизимида бозор конъюнктурасини, молиявий имкониятлар ва шарт-шароитларни ҳисобга олган ҳолда маркетинг ва менежмент элементларидан фойдаланиш асослаб берилган бўлиб, улар тармоқнинг фойда келтириши ва рентабеллигини, ижтимоий ва кадрлар сиёсатини таъминлайди.

Қўлланмада республикада туризмни бошқаришнинг ташкилий тузилмасини такомиллаштириш концепцияси кўриб чиқилган бўлиб, бу концепция замонавий ахборот технологияларидан ҳамда бошқарув тузилмасини ташкил қилиш ва вазифаларни қайта тақсимлашга имкон берувчи механизмлардан фойдаланишга асосланган. Шунинг ҳисобга олган ҳолда республика туризм тизимининг янги, туризмни бошқаришнинг ассоциатив шаклига асосланган икки бўлинмали ташкилий тузилмаси таклиф қилинган. Таклиф қилинган ташкилий бирликларни бошқарув тизими бошқарув тузилмаларидаги ўзаро алоқанинг ахборот моделларига таянади. Бу моделлар бошқарув қарорларини қабул қилиш жараёнига самарали таъсир кўрсатишга имкон берувчи ва уюшма аъзоларига тақсимланадиган ваколатлар даражасини белгиловчи вазифалар тўпламидан иборатдир.

Хусусийлаштиришни тезлаштириш, туризмнинг нодавлат секторини қўшма ва ижтимоий корхоналар, хусусий фирма ва компаниялар ташкил этиш орқали кенгайтириш зарурлиги асослаб берилган. Шарт-шароитларнинг ҳослигини ва реал имкониятларни ҳисобга олган ҳолда, биринчи босқичда давлат туризм корхоналарининг 40-45% қисмини хусусийлаштириш таклиф қилинади. Бу жараённинг келгусида ривожлантирилиши корхоналарнинг иқтисодий мустақиллигини кенгайтириш, тижорат тузилмаларини, туризм инфратузилмасининг транспорт, коммунал ва бошқа турларини ривожлантириш билан боғлиқ ҳолда амалга оширилади.

2000 йилга келиб, республикада чет эллик туристларни қабул қилиш миқдори 500 минг кишига, туристларни чет элларга ва МДҲ мамлакатларига юбориш эса 1 млн кишигача етди. Саёҳатчилар сони йилига 2,5 млн кишидан ортиши кутилмоқда. 2005 йилда эса республикада чет эллик туристларни қабул қилиш 800 минг кишига, туристлар чет элларга юбориш эса 1,5 - 2,0 млн кишига етади.

Республикада туризмнинг бошқарув тузилмаларини такомиллаштириш, туризмнинг моддий базасини ривожлантириш ҳамда тармоқда бозор элементларини жорий қилиш босқичларини ўз ичига олган ягона концепция бўйича ривожлантириш зарурлиги асослаб берилган. Концептуал қондалар ҳар бири давлат иқтисодиёти тараққиётининг муайян босқичига боғлиқ ҳолда амалга оширилиши керак бўлган биринчи навбатдаги чора-тадбирларнинг асосий йўналишларини ўз ичига олади. Мазкур концепцияни амалга ошириш Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги муайян

шарт-шароитларда туризм соҳасининг фаолиятини мувофиқлаштирувчи қонунчилик актлари комплекси ишлаб чиқилган тақдирдагина мумкин бўлади.

Туризмнинг асосий фаолияти унинг ижтимоий аҳамиятини мустаҳкамлашга, унинг инсонларни тарбиялашдаги ролини кучайтиришга қаратилган бўлиши лозим.

Кишиларда она Ерга, ўзлари яшаб турган Ватанга муҳаббат ҳиссини тарбиялаш миллий ҳарактернинг азалий жиҳатларидир, бу туйғуларни ҳар бир кишида ўстириш ва тарбиялаш лозим.

Шунга боғлиқ равишда асарда туризм-экскурсия хизматлари истеъмолининг илмий асосланган меъёрларини ишлаб чиқиш, унинг моддий базасини жаҳон стандартлари даражасигача кенгайтириш ва янгилаш юзасидан таклифлар берилган.

Атамалар луғати

Аванс - тўланиши кутилатган тўловлар ҳисобидан ажратиладиган пуллар, моддий ва бошқа қимматликлар.

Активлар - фирманинг хўжалик операцияларига жалб қилинган иқтисодий ресурслар бўлиб, улардан ижобий самара кутилади: балансининг активларга тегишли банди.

Акционер капитал – туристик фирманинг мулкдор-акционер бўлган шахсларнинг акцияси шаклидаги капитали.

Апартамент - меҳмонхона номери бўлиб, бир нечта алоҳида модулардан ташкил топади ва бу апартаментларда бир вақтнинг ўзида бир нечта оила яшашига имкон беради. Одатда меҳмон кутадиган хона, бир ёки бир нечта ухлаш хонаси, ошхона, айвондан иборат бўлади, анъанавий тарзда 2 .4. 6. кишига мўлжалланган бўлади.

Асосий шартлар – туристларни қабул қилиш ва уларга хизмат кўрсатиш қоидалари, талабаларнинг рўйхати. Қабул қилаётган томон белгилайди ва олдиндан шериклар ҳамда туристларга маълум қилинди.

Баланс активи - бухгалтерлик балансининг бир қисми бўлиб, тегишли санага келиб туристик корхона пул маблағлари ва бошқа активларини, уларнинг таркиби ва жойлаштирилишини акс эттиради.

Баланс фойдаси- чиқариб ташлашлар ва чегиришларгача бўлган фойда. Банкрот- қобилиятга эга бўлмаган қарздор; ўз қобилиятига эга эмас, деб тан олган мулкдор.

Банкротлик- қарз мажбуриятлари бўйича тўловларни амалга ошира олмаслик, суд томонидан тасдиқланади.

Бартер- бир товарни бошқасига натурал кўринишда алмаштириш.

Бизнес- фойда олишга қаритилган тадбиркорлик фаолияти (тижорат, воситачилик ва б)

Бизнес лойиҳа - туризмни, туристик маҳсулот (хизмат) турини қўшимча фойда олиш ёки ижтимоий муаммони ҳал қилишга қаратилган ҳолда ривожлантириш лойиҳаси.

Бизнесмен - фойда олиш учун таваккал қилишга тайёр турган ташаббускор, ишбилармон киши.

Бозор сегментацияси - туристик бозорнинг бирор ўзига хос белгиларга кўра алоҳида сегментларга, гуруҳларга, бўлақларга ажратиш.

Бозор танлаш – туристик бозорни тадқиқ этиш, баҳолаш ва бутун йиғиндилар ичидан маълум секторни, кейин сегментини ҳам бу бозорни талаб ва таклифни ҳисобга олган ҳолда ўзлаштириш учун ажратиб олиш.

Бухгалтерлик фойдаси – ялпи (умумий) тушум ва чиқимлар (харажатлар) ўртасидаги фарқ.

Бухгалтерлик баланси - йиғинди ведомость бўлиб, фирма маблағларнинг ҳолатини ҳам уларнинг таркиби ва жойлашиши (актив) ҳам манбалари, мақсад-вазифалари, қайтиш муддатлари (пассив) бўйича акс эттиради.

Вакил-компания (фирма) – мустақил хўжалик жамоаси бўлиб, унинг

устав фондида асосий (бош) жамоа катта капитал улушига эга бўлади ёки бошқа усулда бу фирма қабул қиладиган қарорларни белгилаб беради.

Валюта - хорижий давлатнинг пул бирлиги.

Валютасиз алмашиш –маълум кунлар ичида туристлар ёки туристлар гуруҳининг тақдим этилаётган хизматларнинг тенглиги асосида ўзаро бориб-келишлари.

Валюта курс- бир мамлакат пул бирлигининг бошқа мамлакат пул бирлигидаги нархи (котировка қилиниши).

Ваучер-киши(кишилар гуруҳи)нинг мақоми, хизматларга ҳақ тўланганлигини ёки ҳақ тўлашни қафолатлашни тасдиқловчи ва туристлар томонидан тегишли хизматларига эга бўлиш учун асос бўлувчи ҳужжат. Туристик саёҳати ташкиллаштираётган мамлакат ёки чет эл фирмаси томонидан берилади. Туристларни жўнатаётган ва қабул қилаётган фирмалар ўртасида ҳисоб-китоблар учун асос бўлиб хизмат қилади.

Визасиз алмашиш - паспортга виза қўймаган ҳолда туристлар гуруҳини алмашиш.

Гид(экскурсовод)- туристлар келган мамлакат(жой) ҳақида, диққатга сазовар жойлари, объектлар ҳақида профессионал ахборатга эга бўлган, шунингдек ушбу мамлакат тили ёки хорижий туристларнинг тилини ёхуд улар учун умумий тушунарли бўлган тилни яхши биладиган, экскурсия-ахборот, ташкилий хизматлар ва тур иштирокчиларига туристик хизмат кўрсатиш тўғрисидаги шартнома доирасида малакали ёрдам кўрсатадиган шахс. Индивидуал гид-ўз вазифаларини фақат лицензия асосидагина амалга оширадиган шахс.

Давлат корхонаси-давлатга тегишли бўлган ва у томонидан бошқариладиган унитар корхона.

Диверсификация- туристик корхананинг ишлаб чиқариш-хўжалик фаолияти соҳасини кенгайтириш, тақдим этилаётган хизматлар ватоварлар рўйхатини кўпайтириш.

Иқтисодиётнинг давлат томонидан тартибга солиниши-ваколатли давлат органлари томонидан хўжалик юрутувчи субъектларни ўзгараётган шароитларга мослаштириш мақсадида амалга ошириладиган қонунчилик ижро ва назорат чоралари тизими. Иқтисодий нуқтаи назардан мавсумийлик бир хилдаги иқлимий ва ижтимоий омиллар таъсири остида туристиктоварлар ва хизматларга туристик бозордаги талаб ва таклифнинг ҳар йили тебраниб туришидир.

Мавсум-туристлар оқимининг энг кўпайган вақти.

Сармоялар-фойда олиш ёки ижтимоий самара мақсадида туристик бизнес объектларига қўйиладиган молиявий,мулкӣ, технологик ва интеллектуал қимматликлар: туризмнинг турли соҳаларига узоқ муддатга капитал қўйиш.

Сармоялаш – туристик фаолият объекти ёки тадбиркорлик лойиҳасига маълум, шартномада айтиб ўтилган шартларда сармояни амалга ошириш.

Сармоялар-янги тадқиқотлар ва ишланмалар бўлиб, илмий-техник тараққиётининг намоён бўлиш шакли сифатида амалий аҳамиятга эга бўлади.

Ички туризм- бир мамлакат фуқороларнинг ўз ҳудудлари чегарасида амалга оширадиган туризми.

Ишбилармонлик туризми-туризмнинг бир тури бўлиб, унинг асосида маълум хизмат ёки касбий вазифаларни ҳал қилиш зарурати ётади. Хизмат мақсадларида вақтинча бориш ва хизмат сафарни, командировка жойида даромад олмай туриб, конференциялар ва съездларда қатнашишни ўз ичига олади.

Капитал-нарх, актив, ишлаб чиқаришнинг фойда келтирувчи омили, товарлар ва хизматлар, жумладан туристик бизнес товарлари ва хизматларини яратиш учун ишлаб чиқариш омили.

Капитал лойиҳа- инвестицияларни режалаштириш ва реализация қилиш шакли

Карантин гувоҳномаси- юқумли касалликлар борасида хавфли ҳисобланган мамлакатлардан келаётган туристлардан талаб қилинадиган ҳужжат. Белгиланган халқаро шаклга эга.

Кафил(грант)-бошқа шахснинг қарзини тўлашга кафолат берган шахс.

Конгрес-тур –маҳсус тур бўлиб, конференциялар, съездлар, семинарлар ўтказиш учун ташкил қилинади. Унга жуда қизиқиш катта ва энг даромадлиларидан бири ҳисобланади.

Қайта тиклаш қийматит бирор буюмнинг аниқ нусхасини қайтадан тиклашга кетадиган харажатлар.

Мавсумийлик - туристик оқимларнинг унчалик катта бўлмаган вақт оралиғида маълум жойларда тўпланиши хусусияти.

Маркетинг - туристик маҳсулотни ишлаб чиқариш, реализация қилиш истеъмолини ташкил қилишни бошқаришга комплекс ёндашув бўлиб, у туристик бозор талабларини ҳисобга олишга, туристик маҳсулот сотиш ҳажмини кенгайтириш мақсадида талабга фаоли таъсир кўрсатишга мўлжалланади.

Машурот - дастурда назарда тутилган асосий ва қўшимча хизматларни олиш мақсадида маълум вақт ичида туристларнинг режалаштирилган ҳаракат йўналиши. Линияли, айлана ва радиал маршрутлар бор.

Меҳмонхона ҳўжалигини таснифлаш – туристларга хизмат кўрсатиш даражаси,қулайлиги,ободонлаштирилганлиги ва шу каби бир қатор комплекслардан келиб чиқиб, энг юқори тоифа меҳмонхоналар беш юлдузли, энг паст тоифадаги меҳмонхоналар бир юлдўзли бўлади. Турли тоифадаги меҳмонхоналар яшаш шароитлари меҳмонхонани умумий жиҳозланишини, жамоа бўлиб фойдаланиладиган хоналарнинг ҳажми хоналарнинг ҳажми, автомобил тўхташ жойларининг борлиги, туристик инфраструктура, хизмат кўрсатиш регламенти ва алоҳида усули билан ажралиб туради.

Мотель – автотуристлар учун автострадада жойлашган меҳмонхона бўлиб, гараж, техник хизмат кўрсатиш станцияси, ёқилғи қўйиш станцияси, ёқилғи қуйиш станцияси ва бошқа зарур хизматлар билан таъминланган бўлади.

Нақд бўлмаган пуллар – банкдаги ҳисоб китоб рақамларидаги ёзувлар.

Ўтказиш потенциаллари – маълум муддат ичида тегишли минтақага иқтисодий, экологик ва ижтимоий – маданий зиён етказмаган ҳолда энг кўп миқдордаги туристларга назарда тутилган даражада хизмат кўрсатишдир. Унинг йўл қўйиладиган меъёридан ошиб кетиши туристларнинг қониққанлик даражасида пасайиши, тегишлича туристик маҳсулотларни ўтказиш камайишини келтириб чиқарадиган муоммолар пайдо бўлишига олиб келади.

Ўтказишни режалаштириш – фирма ичидаги куйидаги маълумотларни таҳлил қилиш: сотувлар обороти (сони), оборотнинг нархи, баҳо, туристик маҳсулотни ўтказишнинг бундан олдинги башоратлари ва унинг тебранишлари, бозорнинг ҳолати, рекламани режалаштириш. Ўтказиш режаси қолган бошқа ҳамма режаларни ишлаб чиқиш учун асос бўлиб хизмат қилади ва ўз ичига куйидагиларни олади: туристик маҳсулотнинг миқдорий ва нархдаги режалари, имтиёзлари, чегирмалар, сотиш шартлари ҳақидаги ахборот.

Пансион – тур бўлиб ўтадиган кун давомида тўла туристик хизматлар кўрсатиш.

Рекреацион туризм – туризмнинг энг оммавий тури бўлиб, одамларнинг дам олиш, даволаниш ва соғлиғини тиклаш мақсадида бирор жойга боришдир.

Саёҳат – одамларнинг макон ва замонда турли хил мақсадларда бир жойдан бошқа жойга ўтиши. Саёҳатлар чеклангин бўлади.

Сотувларни қўллаб-қувватлаш – товар ёки хизматни сотиб олиш ёки сотишни рағбатлантириш қаратилган қисқа муддатли ундовчичоралар.

Тадбиркорлик лойиҳасини техник-иқтисодий асослаш - тадбиркорлик лойиҳасининг сармоядан олдинги энг муҳим босқичларидан бири бўлиб, унинг мақсади лойиҳани амалий рўёбга чиқариш, асосланган қарорлар қилиш учун зарур шароитлар мавжудлиги ҳақида якуний ҳулоса чиқариш.

Таймшер (вақт бўйича бўлиниши)- туристик бизнесда кўчмас мулкка биргаликда эгалик қилиш бўлиб, бунда мулкка маълум вақт давомида эгалик қилинади ва ушбу вақтнинг муддати пул взносининг катталигига мутаносиб бўлади.

Тасдиқловчи китобча – расмий ҳужжат бўлиб, хизмат кўрсатганлик учун нақд бўлмаган пулда ҳисоб – китобларни расмийлаштириш мақсадида гуруҳлар билан бирга юрадиган таржимон - гидларга берилади. Туристлар учун хизматлар бажаришнинг тасдиғи ҳисобланади. Унда хизмат тури, туристлар сони, ҳақ тўланган хизматларнинг рўйхати кўрсатилади.

Турагент фирмалар – ўзлари туристик маҳсулотлар яратмайдиган лекин бозорда воситачилик қиладиган фирмалар.

Туризм – сайёҳлик қилаётган ва дам олиш, ишбилармонлик ва бошқа мақсадларда ўзининг одатдаги муҳитидан ташқарида, маълум давр мобайнида жойлашган шахсларнинг фаолияти.

Туризмда кооперациялашув – турли ихтисослашган, лекин мустақил бўлган корхоналар ўртасида туристик хизматлар ва товлар ишлаб чиқиш ва реализация қилиш бўйича доимий иқтисодий алоқаларни ташкил қилиш

шакли.

Туризм менежменти – туристик фирмаларнинг ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, ходимларни бошқариш принциплари, усуллари, воситалари ва шакллариининг йиғиндиси.

Туризмда тадбиркорлик - туризм соҳаси тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишдаги шахс ёки шахслар гуруҳи.

Туризмни барқарор ривожлантиришни режалаштириш – табиий, маданий ва туризмнинг бошқа ресурсларини келгусида жамиятга фойда келтирган ҳолда фойдаланиш тўғрисидаги талабларини белгилаб берувчи концепция.

Туризмни илгари суриш–туристик маҳсулот сотишга талабни шакллантириш ва уни кўпайтиришга қаратилган режалаштирилаётган тадбирлар мажмуи.

Туризмни режалаштириш - туристик бизнеснинг мақсадлари ва уларга етишиш йўллариини белгилаш. Туризмни режалаштириш – туристик ресурсларнинг мақсади, уларни сақлаш ва мувофиқлашган ҳолда ўзаро ҳамкорлик қилишини, туристик маҳсулотни ишлаб чиқариш ва замонавийлаштириш, ўтказиш ва сотиш, фойда олиш бўйича ишларни бажаришнинг ҳажми, усуллари, кетма - кетлиги ва муддатини назарда тутадиган чора-тадбирлар тизимини амалга ошириш.

Туризмнинг иқтисодий самарадорлиги - таҳлил этилаётган вақт давомида жонли ва буюмга айланган меҳнатни энг кам сарф қилган ва атроф-муҳитни оптимал даражада сақлаб қолган мамлакат ва хорижий туристларнинг тегишли талаби мос келадиган товарлар ва хизматларнинг энг катта ҳажмини яратиш ва реализация қилиш учун ишлаб чиқариш ва туристик ресурслардан фойдаланиш даражаси билан баҳоланади.

Туристик бозор - хизматлар ва товарлар умумий бозорнинг бир қисми бўлиб, иккита ташкил этувчи таркибий қисмнинг ўзаро нисбатидан иборат. Бу ташкил этувчилар қуйидагилардир, талаб(ички ва халқаро туристик бозорлар) таклиф (туристик диққатга сазовор жойлар ва дам олиш шакллари, туристик объектларнинг турлари, транспорт, хизмат кўрсатиш ва тегишли инфратузилмаси тизими, реклама - ахборот фаолияти).

Туристик бозордаги коммуникация - туристик маҳсулотнинг ҳажми, сифати, таркиби, унинг нархи ва конкрет туристик фирмалар томонидан тақдим этилиш шакли бўйича ахборотлар алмашиш тизими.

Туристик гуруҳ раҳбари - туристик фаолият субъектининг вакили бўлиб, ушбу субъект номидан иш олиб боради, туристларни кўзатиб боради, туристик хизматлар кўрсатилиши ҳақидаги шартноманинг шартлари бажарилиши таъминлайди.

Туристик лойиҳани баҳолаш - лойиҳанинг қиймат тавсифини аниқлаш бўлиб, бунда лойиҳалаштириш, янги туристик маҳсулот ва хизматни ишлаб чиқариш ва реализация қилишга кетадиган харажатлардан келиб чиқилади.

Туристик маҳсулот - туристларнинг улар саёҳат қилаётган вақт давомида эҳтиёжларни қондиришга қаратилган туристик хизматлар мажмуи.

Туристик саноат - иқтисодиётнинг шундай тармоғи бўлиб, унда

кишиларнинг касбий фаолият билан шуғилланишидан ташқари ҳар қандай мақсадда улар келадиган мамлакатда пул тўлаб бир жойдан иккинчи жойга вақтинча ўтиб юришлари пайтидаги эҳтиёжларини қондиришни таъминловчи ишлаб чиқариш комплекслари мужассамлашган.

Туристик фаолият субъектлари - қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтган ва туристик фаолият билан шуғулланишга тегишли рухсатномаси бўлган корхоналар, муассасалар, жисмоний шахслар

Туристик фаолиятини амалга оширишга бериладиган лицензия-махсус рухсатнома бўлиб, унинг эгаси Ўзбекистон Республикасининг “Туризм тўғрисида” ги қонунига мувофиқ фаолият комплексларини амалга ошириш ҳуқуқини тасдиқлайди

Туристик фирманинг нуфузи (имижи) – туристик фирманинг мақсади йўналтирилган ҳолда шакллантирилган образи. Бундан маълум қимматли тавсифлар ажратиб кўрсатилади ва бу реклама мақсадларида турларнинг истеъмолчилари (туристлар)га ҳиссий-психологик таъсир ўтказишга қаратилган бўлади.

Туристик хизмат - туристларнинг саёҳат ва доимий яшаш жойидан ташқарида бўлишлари вақтида уларга товарлар ва хизматларни харид қилишда турли қулайликларни таъминловчи барча фаолиятларнинг йиғиндиси.

Туристик виза - маълум вақт ичида мамлакатга туристик мақсадларда киришга рухсатнома. Шу виза билан келган турист ҳақ тўланадиган ишларда ишлашга ҳуқуқи йўқ ва белгиланган муддатдан сўнг мамлакатни тарк этиши шарт. Виза бериш билан элчихоналардаги консуллик бўлимлари шуғулланади. Виза берганлик учун йиғим олинади.

Туроператор фирмалар - бозорда ўзларининг туристик маҳсулотларини таклиф қиладиган ва уни реклама қиладиган тижорат корхоналари.

Турпакет-туризмнинг моддий ва номоддий хизматлари йиғиндиси. Тўртта асосий компонентни ўз ичига олади, белгиланган жой, ҳаракатланиш воситаси бўлмиш транспорт, жойлаштириш, яъни саёҳат вақтида яшаб туриши учун туристга таклиф қилинадиган жой, трансферт – туристни у етиб келган пунктдан автотранспорт билан у жойлашиши керак бўлган жойга етказиш. У мақсадли дастурни, ишлар комплекси, ишлаб чиқариш, иқтисодий, экологик ва ижтимоий-маданий жиҳатларни, шунингдек сармоя лойиҳаларни амалга ошириш асосида натурада ва қийматда ифодаланган ресурслар харажатлари ва иқтисодий асослаб беришдан иборат.

Халқаро туризм - Ўзбекистонда хорижий туристларни қабул қилиш ва уларга хизмат кўрсатишни ташкил қилиш.

Хорижий туризм - ўз мамлакати чегарасидан ташқарига туристик боришларни ташкил қилиш.

Чартер - сув ёки ҳаво кемасини маълум рейсга фрахтлаш бўйича шартнома.

Чикимлар - туристик корхонанинг туристик маҳсулот ва хизматлар, туристларни транспортда ташиш ва уларга хизмат кўрсатиш билан боғлиқ бўлган сарф ва харажатлари.

Эга - қонуний равишда мулкка жисмоний ёки иқтисодий эгалик қиладиган шахс.

Экологик режалаштириш - туризм объектларини жойлаштиришда энг мақсадга мувофиқ тип ва жойни танлаб олишда барча атроф-мухит элементларни тадқиқ қилиш, таҳлил этиш ва ҳисобга олиш.

Экскурсант - вақтинчалик келувчи бўлиб, у бирор мамлакатда (районда) 24 соатдан кам вақт бўлади.

Экскурсион фаолият - тарих, маданият, табиат, ёдгорликлари, музейлар, диққатга сазовор жойлар билан танишиш мақсадида илгаридан ишлаб чиқилган маршрут бўйича мутахассис экскурсовод кузатувида 24 соатдан ортиқ бўлмаган вақт ичида саёҳатларни ташкил қилиш бўйича ташкилотларнинг фаолияти.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикаси қонунлари

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. -Т.: Ўзбекистон, 2003. - 366.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Туризм тўғрисидаги” қонуни. //Ўзбекистоннинг янги қонунлари.-Т.: Адолат, 2000. - 131-140 б.

II. Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1995 йил 2 июндаги 1162 рақамли “Буюк Ипак йўли”ни қайта тиклашда Ўзбекистон Республикасининг иштирокини авж олдириш ва республикада Халқаро туризмни ривожлантириш борасидаги чора –тадбирлар тўғрисидаги” Фармони. //Халқ сўзи, 1995, 3 июнь.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбектуризм” МКсининг ташкил топиши” тўғрисидаги фармони № ПФ-447 27 июля 1992 йил. //Халқ сўзи, 1992, 27 июль.

III. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг №346 8 августда қабул қилинган “Туристик ташкилотларнинг фаолиятини такомиллаштириш” тўғрисидаги фармойиши. // Халқ сўзи, 1998. 9-август.

IV. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари

6. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиётининг қонуний асосларини мустаҳкамлаш фаолиятимиз мезони бўлиши даркор. //Халқ сўзи, 2006, 25 февраль.
7. Каримов И. А. Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим.// Халқ сўзи, 2006, 11 февраль.
8. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқи ва эркинликлари ҳамда манфаатлари – энг олий қадрият. //Халқ сўзи, 2005, 9 декабрь.
9. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. –Т.: Ўзбекистон, 2005.-92 б.
10. Каримов И.А. Ўзбекистон халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди.- Т.: Ўзбекистон, 2005. -160 б.
11. Каримов И.А. Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар, деб ҳисоблашар эди.- Т.: Ўзбекистон, 2005. - 62 б.
12. Каримов И.А. Биз танлаган йўл демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. – Т.: Ўзбекистон, 2003. -318б.
13. Каримов И. А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. -Т.: Ўзбекистон, 2000.-350б.

V. Дарсликлар

14. Алиева М.Т., Умаржанов А. А. Туристик мамлакатлар иқтисодиёти:

Дарслик. – Т.: Молия, 2005. - 339б.

15. Алиева М.Т., Салимова Б.Х. Меҳмонхона менежменти: Дарслик. - Т.: Молия, 2005. -275б

16. Кабушкин Н. И. Менеджмент туризма. - М.: Новое знание, 2005.- с.644.

17. Биржаков М.Б. Введение в туризм. - С.Пб.: Издательский Торгову́й Дом «Герда», 2004, - 444 с.

18. Елизаров Ю. Ф. Экономика организаций. Учебник - М.: Экзамен, 2005 –496 с.

19. Одинцов А.А. Менеджмент организации. Введение в специальность. Учебное. пособие. – М.: Экзамен, 2004, –397 с.

20. Козу́рев В.М. , Зорин И.В., Сурин А.И. и др. Менеджмент туризма. Экономика туризма. Учебник (серия менеджмент туризма) (ГРИФ).- М.: Финансу́ и статистика, 2004. –253 с.

21. Александров А.Ю. Международну́й туризм. Учеб. Изд. Гриф. Мо.- М.: Аспект. Пресс, 2004.- с.400

22. Сенин В.С. Организация международного туризма.- М.: Финансу́ и статистика, 2004.- 400 с.

23. Гуляев В.Г. Правовое регулирование туристской деятельности.- М.: Финансу́ и статистика, 2003.- 304 с.

24. Янкевич В.С. Маркетинг в гостиничной индустрии и туризме.- М.: Финансу́ и статистика, 2003. –415 с.

25. Валдайцев С.В., Воробу́ев П.П. Инвестиции. Учебник. - М.: ТК Венби, издательство Проспект, 2003.- 300 с.

26. Бутуров И.Н. Маркетинг и менеджмент иностранного туризма. - М.: Финансу́ и статистика, 2003. –107 с.

27. Medlik, Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality. Printed and bound in Great Britain by Biddles Ltd -3rd ed, 2003.- 256 p.

28. Brassington, F. and Pettit, S. Principles of Marketing. 2nd ed, Prentice-Hall, 2002 - 255 p.

29. Wright, L.T. and Crimp, M. The Marketing Research Process. 5th ed., Financial Times/Prentice-Hall, 2002 - 240 p.

30. Richard Sharpley and David J. Telfer, Tourism and Development: Concepts and Issues, Printed and bound in Great Britain by Cambrain Printers Ltd. 2002 300 p.

31. Middleton, Victor T.C., Marketing in travel and tourism. Printed and bound in Great Britain by MPG books Ltd, Bodmin, Cornwall -3rd ed., 2001 - 350 p.

32. Stephen J Page, Paul Brunt, Graham Busby and Jo Connell, Tourism: a modern synthesis, Printed in Italy by G. Canale & Co 2001- 240 p.

33. Villas F., Béchamel L. International Tourism. An Economic perspective. Chippenham, 2001 - 400 p.

VI. Ўқув қўлланмалар

34. Бекмуродов А, Болтабоев М, Амонбаев Б, Тошхўжаев М. Ўзбекистон иқтисодиётини либераллаштириш йилларида. 1-қисм. Макроиктисодий сиёсат ва иқтисодий ислохотлар. Т.: ТДИУ, 2005, 59 б.
35. Бекмуродов А, Хакимов Р, Сафаров Б, Захидов Г. Ўзбекистон иқтисодиётини либераллаштириш йилларида. 2-қисм. Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотлар ва фермерлик ҳаракати. Т.: ТДИУ, 2005, 66 б.
36. Бекмуродов А, Сатторов С, Тўраев Ж, Солиев Қ, Рўзиев С. Ўзбекистон иқтисодиётини либераллаштириш йилларида. 3-қисм. Кичик бизнес ва тадбиркорлик ривожидавр талаби. Т.: ТДИУ-2005, 66 б.
37. Бекмуродов А, Тожиев Р, Қурбанов Х, Алимардонов М. Ўзбекистон иқтисодиётини либераллаштириш йилларида. 4-қисм. Молия ва банк туризмидаги ислохотлар самараси. Т.: ТДИУ-2005, 62 б.
38. Бекмуродов А, Тоиров Ш, Махмудов Э, Исаков М, Тўраев Н. Ўзбекистон иқтисодиётини либераллаштириш йилларида. 5-қисм. Ташқи иқтисодий сиёсат савдо ва инвестициялар оқимлари. Т.: ТДИУ, 2005, 62 б.
39. Алиева М.Т, Хўжаев Ў.Х, Норчаев. А.Н. Туризм ривожланишини прогноزلаш: Ўқув қўлланма. –Т.: ТДИУ, 2006. -214б.
40. Ирматов М.М. Алиева М.Т. ва бошқалар. Туризмни режалаштириш. - Т.: Молия, 2005. -167б.
41. Алиева М.Т., Хўжаев Ў.Х. Халқаро туризмда сиёсатни шакллантириш. - Т.: Молия, 2005. - 210б.
42. Мирзаев. Р. Солнце путешествует по миру чтобы рассеять. - Т.: Ипак «Шарк», 2005. - 230 с.
43. Мирзаев Р. Туристические жемчужинё Узбекистана. - Т.: Ипак «Шарк», 2005. - 38 с.
44. Алиева М.Т., Мирзаев М. ва бошқалар. Туризм ҳукуқи: Ўқув қўлланма. – Т.: Талқин, 2003. -245б.
45. Косолонов А.Б. Теория и практика экологического туризма. Учебное пособие. - М.: Финансё и статистика, 2005. –253 с.
46. Жукова. М.Ж. Менеджмент в туристском бизнесе: Учебное пособие. – М.: Финансё и статистика, 2005. –288 с.
47. Жукова М.Ж. Индустрия туризма: менеджмент организации. - М.: Финансё и статистика, 2004. –200 с.
48. Ушаков Д.С. Технология вёездного туризма: Учебное пособие. – М.: Финансё и статистика, 2005. - 240 с.
49. Сапожникова. Е.Н. Страноведение. Теория и усулика туристского изучения стран. – М.: Финансё и статистика, 2005. –240 с.
50. Александров А.Ю. О природнёй туризм. Учебное пособие для ВУЗов.- М.: Аспект Пресс, 2004. –470 с.
51. Юрьев А.П. Планирование туризма: Учебное пособие. – Донецк, 2004.- 288 с.
52. Дурович А.П. Маркетинг в туризме: Учебное пособие 3-е изд., стереотип., (ГРИФ). – М.: Финансё и статистика, 2004. - 496 с.
53. Воронкова Л.П. История туризма и гостепримства: Учебное

пособие. - М.: Финансѹ и статистика, 2004. - 304 с.

54. Чудновсий.А.Д, Жукова М.А. Сенин., В.С. Управление индустрии туризма. -М.: Финансѹ и статистика, 2004. –437 с.

55. Здоров А.Б. Экономика туризма. - М.: Финансѹ и статистика, 2004. –266 с.

56. Балабанов И.Т. Балабанов А.И. Экономика туризма: Учебное пособие. - М.: Финансѹ и статистика, 2003. –176 с.

57. Дурович А.П. Реклама в туризме: Учебное пособие. - М.: Финансѹ и статистика, 2003. - 254 с.

58. Соколова М.В. История туризма. Ученое пособие. - М.: Финансѹ и статистика, 2002.- 352 с.

59. Travel Guide Uzbekistan – Tashkent: National Company Uzbekturizm 2003 -10p.

60. Gee Ch. Y., Makens J.C., Chey D. The Travel Industry. 3d. Wdit. - New York John Wiley Sons Ine. 2003- 250 p.

61. Lundberg D., Krishnamurthy M. – Tourism Economics. New York: John Wiley Sons Ine. 2003 - 210 p.

62. Hospitality, Tourism and heisure Management: Issues in Streegy and Culture. London, 2003 - 265 p.

63. Opperman, Martin and Kye – Sung Chon. Successful Tourism Management: Fundamentals of Tourism – New Delhi: Sterling Publish. Private LTD., 2002 - 258 p.

64. Tourism, Crime and International Security Issues / md. By Abraham Pizam and Yoe / Mans Fold. Chichester; John Wiley Sons, 2001 - 269 p.

65. Bonifase, Priseilla. Managing Quality Cultural Tourism – London, 2001 - 223 p.

VII. Илмий манографиялар, мақолалар ва бошқа асарлар

66. Перспективѹ развития международного туризма. Материалѹ V-Международной научно-практический конференции студентов и молодѹх ученѹх. – Донецк, 2002.

67. Туристик фаолиятда солиқ муаммолари ва уларни тартибга солиш. Халқаро илмий-амалий анжуман. -Т., 2002.

68. Халқаро бозорда миллий туризм. Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси, 2001. №1-2.

69. Халқаро туризмнинг Испания иқтисодиётидаги аҳамияти. Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси, 2001. №7-8.

70. Халқаро туризм иқтисодий ривожланиш воситаларидан бири. Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси, 2001 №11-12.

VII.1. Ўзбекистон Республикасида чоп этилган

71. Мирзаев. Р. Солнце путешествует по миру чтобѹ рассеять тени. - Т.: Ипак «Шарқ», 2005. –236 с.

72. Мирзаев. Р. Туристические жемчужинѹ Узбекистана.- Т.: Ипак

«Шарк», 2005. –86 с.

VIII. Докторлик, номзодлик ва магистрлик диссертациялари

73. Файзиева Ш. Р. Ўзбекистонда туризм ривожланишининг иқтисодий механизмини такомиллаштириш. Номзодлик диссертацияси. - Тошкент, 2006.

74. Норчаев.А.Н. Халқаро туризмни ривожлантиришнинг иқтисодий ўсишга таъсири. Номзодлик диссертацияси. – Т.: ТДИУ, 2004. -120б.

76. Хақимов Д.С.. “Ўзбекистонда миллий туризм моделининг шаклланиши, 2005 -107б.

77. Ибобеков Ф.Б. Ўзбекистонда туризм индустриясининг ривожлантириш истиқболлари, 2005 -96б.

XI. Илмий–амалий анжуманлар маърузалари тўплами

78. Алиева М.Т. Развитие индустрии туризма. «Международные Плехановские чтения», 19 апреля РЭА. им. Г.В.Плеханова, 2006.

79. Алиева М.Т. Развитие инфраструктурь туризма в Узбекистане. Материалъ VII-Международной научно-практической конференции студентов и аспирантов. Донецк, 2004.

80. Норчаев А.Н. Tourism as a dynamic branch of the economy of Uzbekistan. Материалъ VII-Международной научно-практической конференции студентов и аспирантов. Донецк, 2004.

81. Норчаев А.Н. The Uzbek model of tourism. Материалъ VII-Международной научно-практической конференции студентов и аспирантов. Донецк, 2004.

82. Норчаев А.Н. Туризм индустрияси менежменти. Республика илмий-амалий анжуман.- Т.: 2003.

83. Алиева М.Т. Тенденции развития туризма в Узбекистане. «Пятнадцатые международные Плехановские чтения», 27 апреля РЭА.им. Г.В.Плеханова 2002.

X. Газета ва журналлар

84. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиғи. №2, 2004.

85. «Туркистон» газетаси. 2003.

XI. Статистик маълумотлар тўпламлари

86. Tourism: 2020 vision, Madrid, 1997, 21 p.

XII. Интернет сайтлари

www.peugeotufa.ru – ценъ услуг

www.basheexpo.ru – вўставки, конференции.

www.interunion.ru – туристские ассоциации.

www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация.

www.wttc.org – Всемирный Совет по путешествиям и туризму.

www.interunion.ru – туристские ассоциации.

www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация.

www.tag-group.com – Консультативная группа по вопросам туризма (TAG).

www.e-tours.ru – деловые туры, выставки, конференции.

www.travel-library.com – Электронная библиотека путешествий.

www.uzbektourism.uz – Узбекизм МК.

XIII. Виртуал кутубхона электрон дарсликлари ва ўқув қўлланмалари

87. Алиева М., Норчаев А. Туризм менежменти: Электрон дарслик, 2005

88. Алиева М., Қутлимуратов Ф. Туризм иқтисоди: Электрон дарслик, 2005.

89. Алиева М. Туризмда сармоя сиёсати: Электрон дарслик, 2005.

XIV. Битирув малакавий ишлари (бакалавриат учун)

90. Аккулов А. Испанияда Халқаро туризм ривожланиши ва унинг иқтисодийга интеграциялашуви, 2005. -85 б.

91. Сидикова С. Ўзбекистон Республикасида туроператор фаолиятини ривожлантириш, 2005. - 97 б.

1-илова

Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони тўғридан – тўғри хусусий хорижий сармояларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора – тадбирлар тўғрисида.

Мамлакатда сармоя муҳитини янада яхшилаш, хусусийлаштириш, ишлаб чиқаришни, модернизация қилиш, техник жиҳатдан қайта жихозлаш ва реконструкция қилиш, республиканинг ортиқча ишчи кучи мавжуд бўлган минақаларда янги иш жойларини яратиш дастурларини амалга оширишга тўғридан – тўғри хусусий хорижий сармояларни кенг жалб этиш, шунингдек хорижий инвесторлар учун ишончли ҳуқуқий ҳимоя ва кафолатларни таъминлаш мақсадида:

1. 2005 йилнинг 1 июлидан бошлаб тўғридан – тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этадиган иқтисодиёт тармоқлари корхоналари асосий фаолияти бўйича даромад (фойда) солиғи, мулк солиғи, ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ва ҳудудларни ободонлаштириш солиғи, экология солиғи, микрофирма ва кичик корхоналар учун белгиланган ягона солиқ тўлашдан, шунингдек, республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашдан озод қилинсин.

Белгилансинки, тўғридан – тўғри хусусий хорижий сармоялар ҳажми қуйидагичи бўлганда мазкур солиқ имтиёзлари берилади:

300 минг АҚШ долл.дан 3 миллион АҚШ долл.ригача 3 йил муддатига;
3 миллиондан ортиқ АҚШ долл.дан 10 миллион АҚШ долл.гача – 5 йил муддатга; 10 миллион АҚШ долл.дан ортиқ бўлганда – 7 йил муддатга.

2. Ушбу фармоннинг 1 – бандида кўрсатилган солиқ имтиёзлари қуйидаги шартлар асосида қўлланилиши белгилаб қўйилсин:

мазкур корхоналар ортиқча ишчи кучи билан минтақалар – Қорақалпоғистон Республикаси, Жиззах, Қашқадарё, Сирдарё, Сурхандарё, Хоразм вилоятларида, шунингдек, Навоий, Андижон, Наманган ва Фарғона вилоятларининг кишлоқ аҳоли пунктларида жойлаштириш;

хорижий инвестор томонидан тўғридан – тўғри хусусий хорижий инвесторларни Ўзбекистон Республикасининг кафолати берилмаган ҳолда амалга ошириш;

корхонанинг устов капиталида хорижий иштириокчиларнинг улуши камида 50 фойзни ташкил этиш лозим;

ушбу корхоналар давлат рўйхатидан ўтказилгандан кейин тўғридан – тўғри хусусий хорижий инвесторларни киритиш;

хорижий сармояларни эркин алмаштириладиган валюта ёки янги замонавий технологик ускуна тарзида қўйиш;

мазкур имтиёзларнинг қўлланиш муддати давомида имтиёзлардан олинган даромадни корхона янада ривожлантириш мақсадида қайта сармоялашга йўналтириш.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги хорижий сармоялар ва кредитлар масалалари бўйича идоралараро Кенгаш зиммасига тўғридан – тўғри хусусий хорижий 05. - 2106 жалб этиладиган ушбу фармон иловасида кўрсатилган иқтисодиёт тармоқларига тааллуқли

эканини аниқлаш вазифаси юклатилсин.

4. Қуйидагилар белгилансин хорижий сармоялар иштирокидаги корхоналар томонидан Ўзбекистон Республикасининг кафолатсиз жалб этиладиган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизлар даромад (фода) солиғини ҳисоблашда солиққа тортиладиган базага киритилмайди:

- хорижий сармоялар иштирокида янги ташкил этиладиган корхоналарнинг асосий фаолиятдан кўрадиган зарарлари 5 йил муддат ичида солиққа тортиладиган даромад ҳисобидан тўлаш учун ҳисобот давридан кейинги йилларга тенг улушлар билан тақсимланади;

- кейинги қонун ҳужжатларида сармоялаш шарт – шароитлари ёмонлашган тақдирда мазкур фармоннинг 1-бандидаги имтиёзлар қанча муддатга берилган бўлса, ана шу муддат мобайнидан амал қилади.

5. Ушбу Фармоннинг 1 –бандига мувофиқ имтиёз олган корхоналар шундай имтиёз берилган муддат тугашидан кейин бир йил барвақтроқ фаолиятини тўхтаган тақдирда фойдани ўз мамлакатига ўтказиш ва хорижий инвесторнинг капиталини чет элга олиб чиқиб кетиш фақат берилган имтиёзлар суммасини бюджетга қайтарганда кейин амалга оширилади.

6. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Давлат солиқ қўмитаси, Иқтисодиёт вазирлиги, Савдо - саноат палатаси билан биргаликда бир ой муддатда ушбу Фармонда белгиланган тўғридан – тўғри хусусий хорижий сармоялар учун солиқ имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисидаги низомни ишлаб чиқсин ва белгиланган тартибда тасдиқласин.

7. Ўзбекистон Республикасининг “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги Қонуни 3-моддасининг тўртинчи қисмида хорижий инвесторлар учун белгиланган кафолатлар қуйидаги ҳолларда қўлланилиши маълумот учун қабул қилинсин;

- хорижий инвесторларга тўланадиган, дивиденд тарзида олинадиган даромадларга солиқ миқдори (ставкалари) кўпайиши;

- хорижий инвесторнинг чет элга ўтказиладиган даромадлари (фойдаси)ни ўз мамлакатига қайтариш тартиботини мураккаблаштирувчи ёки уларнинг миқдорини камайтирувчи қўшимча талаблар жорий этилиши, бунда давлат хорижий сармоялар иштирокидаги корхонанинг тўловга қобилиятсизлиги ва банкротлиги ёки кредит берувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, хорижий инвестор-жисмоний шахс содир этган жиноий қилмиш ёки маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳолларида ёхуд суд ёки ҳакамликнинг қарорига мувофиқ даромад (фойда)ни ўз мамлакатига қайтаришни тўхтатиб туришнинг бошқа зарурати бўлганда хорижий инвестор маблағларини қонун ҳужжатларини камситмайдиган тарзда қўллаш шартлари асосида ўз мамлакатига қайтарилишини тўхтатиб туриш ҳоллари мустасно;

- сармояларнинг миқдори бўйича сармоялаш ҳажмларига миқдорий чеклашлар ҳамда бошқа қўшимча талаблар, шу жумладан, хорижий сармоялар иштирокидаги корхоналарда хорижий сармояларнинг минимал миқдорини кўпайтириш тарзидаги талаблар жорий этилиши;

- республика корхоналарининг устав жамғармаларида хорижий

инвесторнинг улуш билан иштирок этиши бўйича чеклашлар жорий этилиши;

- хорижий инвесторларнинг визаларини расмийлаштириш ва ўзайтириш борасидаги қўшимча тартиботлар, шунингдек, хорижий сармояларни амалга ошириш бўйича бошқа қўшимча талаблар жорий этилиши.

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ўн кун муддатда Ўзбекистон Республикасининг “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги Қонуни 3-моддасининг тўртинчи қисмида белгиланган кафолатларни қўллаш тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқласин.

Бунда, юқорида кўрсатилган барча сармоялаш шарт-шароитлари ёмонлашган тақдирда хорижий инвестор мазкур кафолатни қўллаш тўғрисидаги тегишли ваколатли органни хабардор қилиши назарда тутилсин.

9. Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда бир ой муддатда мазкур Фармон қабул қилиниши муносабати билан амалдаги қонунчилик ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисидаги Вазирлар Маҳкамасига таклифлар киритсин.

10. Ушбу фармоннинг ижросини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Бош Вазирининг биринчи ўринбосари Р.Азимов зиммасига юклатилсин.

Тошкент шаҳри “Халқ сўзи” газетаси
2005йил 11апрелъ

Ўзбекистон Республикаси
Президенти И.Каримов

Педагогик технология

“Туризмда сармоя сиёсати ” фанини ўқитиш жараёнида янги педагогик технологиялардан фойдаланиш.

1-боб. Туризмда сармоя сиёсати фанининг предмети ва аҳамияти.

(Тақдимот усулидан фойдаланилади)

2-боб. Ўзбекистон иқтисодиётида халқаро туризмнинг роли.

(Видео-кассетадан фойдаланилади)

3-боб. Ўзбекистоннинг замонавий туризм индустрияси.

(Видео-кассетадан фойдаланилади)

4-боб. Давлат иқтисодиётини мустаҳкамлашда хорижий сармоянинг аҳамияти.

(Тақдимот усулидан фойдаланилади)

5-боб. Туризм ҳолатининг таҳлили ва унинг ривожланиш муаммолари.

(Фикрлар хужумидан фойдаланилади)

6-боб. Туризм соҳасининг муаммолари ва уларни ҳал қилиш йўллари.

(Тақдимот усулидан фойдаланилади)

“МУЛОҚОТ” тренинги

Тренинг ҳақида тушунча. Ушбу тренинг ўқувчи-талабаларнинг дарс жараёнида мустақил фикрлашга, ўз фикрларини эркин ҳолда баён эта олишга ҳамда уларда бахслашиш маданиятини тарбиялашга қаратилган бўлиб, одатда бундай машғулоти тингловчилар кам бўлган ҳолда ўтказилади.

Мақсад. Танланган мавзу, муаммо асосида тингловчиларнинг фикрларини ҳамда ушбу мавзуга бўлган муносабатларни аниқлаш, мустақил ҳолда умумий бир фикрга келишларига ва тўғри хулоса чиқаришларига ёрдам бериш, эркин ҳолда бахслашишларига шароит яратиш.

Ўтказилиш тартиби. Тренинг машғулоти бошлашдан аввал тингловчиларни мулоқат бахс- мунозарани ўтказишга қўйилган талабалар, қоидалар билан таништиради, сўнгра ушбу тренинг босқичма - босқич ўтказилишини тушунтиради.

1-босқич. Тренер машғулотларни ўтказиладиган мулоқотнинг мавзусини аниқлашдан бошлайди, масалан, “Сиз қайси маданият тарафдорисиз: Шарқ ёки Европа?”. Шу мавзуни ўртага ташлаб тингловчилардан Шарқ маданияти ва Европа маданияти тарафдорларини аниқлаб олади. Уларни шу тартибда гуруҳларга бўлади.

2-босқич. Ҳар бир гуруҳдаги тингловчилар ўз мавзулари асосида керакли материаллар: далиллар, мисоллар, аниқ фикрлар, ўз фикрларини тасдиқловчи кўргазмали материаллар, имкон бўлса видео-фильм, мақолалар, мутафаккир ва олимларнинг сўзлари ва ҳакозоларни тайёрлайдилар. Гуруҳдан бир кишини химоя учун танлайдилар, қолган эса ўз фикрларини қўшимча қилишлари мумкин. Тренер гуруҳларни таёргарлик кўришлари учун шароит ва имкониятга қараб вақт беради.

3-босқич. Гуруҳлар химояга тайёр бўлгач, тренер гуруҳларнинг бирига химоя учун сўз беради. (химояга чиқиш ихтиёрий равишда бўлиши мумкин). Гуруҳ вакили гуруҳ номидан сўзга чиқиб, уларга берилган мавзунинг тайёрланган материаллар, далиллар асосида химоя қилишга киришади. Гуруҳ вакили сўзини тугатгач, гуруҳнинг қолган аъзолари ўз фикрлари билан қўшимча фикрлар билдиришлари мумкин.

4-босқич. Машғулотнинг 3-босқичидаги каби бу босқичда ҳам тренер навбатдаги гуруҳ вакилига химоя учун сўз беради. 2-гуруҳ ҳам 1-гуруҳ каби ўз мавзуси бўйича химоя қилади. Химоя тугагач, тренер машғулотнинг кейинги босқичига ўтади. Ҳар иккала гуруҳнинг химояси вақтида тренер иложи борича уларга ҳалакит бермасликка, ўз фикр ва мулоҳазасини билдирмасликка савол бермасликка ҳаракат қилади. Ҳеч қайси гуруҳга ён босмаган ҳолда мулоқатни бошқаради, гуруҳлар химояси вақтида тартиб сақлашига ва мулоқатни ўтказишга қўйилган талаб ва қоидаларнинг тўлиқ бажарилишига ҳаракат қилади. Бу босқичда, асосан, икки гуруҳ эркин, мустақил фаолият кўрсатиши керак бўлади.

5-босқич. Гуруҳлар бир-бирларига савол беришни бошлайдилар. Гуруҳлар томонидан бериладиган саволлар улар химояси вақтида айтилган далиллар, мисолар, фикрларни янада ойдилаштириш мақсадида, шунингдек, ўз фикрларини янада таъкидлаб, исботлаб, қолганларини ҳам шу фикрга қўшилишларига даъват қилиш учун берилиши мумкин. Тингловчилар эркин ҳолда ўз чиқишлари билан барчага таъсир кўрсатишга, ўз фикрларини маъқуллашга ҳаракат қиладилар. Тренер бундай ҳолатга шароит, имконият яратади. Яъни у баҳс мунозарани самимийлик билан бошқаради.

6-босқич. Тренер ҳар икки томоннинг бир-бирларига саволлари айтадиган фикрлари, маъқуллайдиган сўзлари тугагач ҳар икки гуруҳ томонидан айтилган фикрларни умумлаштиради ва бу масала ҳақидаги ўз фикр ва мулоҳазаларини баён этади ва гуруҳ тингловчилари томонидан тушган саволларга керакли жавобни беришга ҳаракат қилади.

Машғулот охирида тренер ҳар иккала гуруҳнинг машғулот жараёнидаги фаолиятларини таҳлил этиб, уларга миннатдорчилик билдиради ва машғулотни якунлайди. Ушбу тренингнинг давомийлиги шароитга қараб белгиланади.

АҚЛИЙ ҲУЖУМ

Ақлий ҳужум гуруҳлараро ишларда қўлланиладиган, кўплаб ғояларни ишлаб чиқиш мумкин бўлган усулдир. Бу ҳақиқатдан ҳам талабаларнинг ўқув жараёнида фаол иштирок этишлари, турли ғояларни баён қилиш чоғида бошқаларни ҳам қизғин ишга йўллашлари, илҳом билан ишлашларига имкон берувчи ва унга рағбатлантирувчи усулдир. Ақлий ҳужум шунинг учун ҳам фаоллаштиришнинг муҳим усулики, унда танҳо ишлаш мумкин эмас, биргина ғоя гуруҳнинг барча иштирокчиларини бир хилда ўзига тортиб олади. Ўқитувчи савол ёки мавзунинг ажратиш олиши зарур, кейин эса ўқув фаоллиги 5 – 10 дақиқа оралиғидаги вақт чегарасида енгиллаштирилади. Ақлий ҳужум турли тарзда қўлланилиши мумкин: масалан, қандайдир

мавзуни муҳокама қилиш учун янги савол қўйиш ёки исталагн қандайдир муаммони ҳал этиш учун.

Асосий қоидалари қуйидагилар:

1. Айтилаётган барча ғоялар бир-бирига нисбатан муҳимликда тенгдир.

2. Киритилаётган ғояларга нисбатан танқид мавжуд эмас.

3. Ғояни тақдим этаётган пайтда сўзловчининг гапини бўлмаслик.

4. Сўзловчига нисбатан баҳоловчи компонент мавжуд эмас.

Усулни ишлатишга киришмоқ...

1-усул – гуруҳнинг барча иштирокчиларига бир мавзу бир савол қўйилади.

1. Ўқитувчи ўқув жараёнида ташаббусни ўз қўлига шундай тарзда олади: Аудиториядаги барча талабаларга савол беради ва қандайдир махсус мавзуга дахилдор барча мумкин бўлагн фикрларни айтишни сўрайди.

2. Барча, ҳатто аҳмақона ғояларни айтишга рухсат берилади. Айтилаётган фикрлар ичида биргина асосий мавзу сақланиб қолиши шарт.

3. Бирортасининг ҳам фикри шарҳланмайди, танқид қилинмайди, баҳоланмайди.

4. Асосий фикрларни ўқитувчи флип – карта доскага ёзиб олади ёки экранда кўрсатади.

5. Ақлий ҳужум тугагач, барча ғоялар тўпланиши, гуруҳларга ажратилиши ёки категорияларга ажратилиши мумкин.

2-усул – барча мавзу ва саволлар умумий йўналишни сақланган ҳолда катта гуруҳ таркибидаги гуруҳчаларга тақдим этилади.

1. Ўқитувчи умумий мавзу бўйича бир неча, балки 4 - 6та савол тайёрлаш мумкин.

2. Катта гуруҳ кичик гуруҳчаларга ажратилади ва ҳар бир гуруҳчага ақлий ҳужум учун алоҳида савол берилади.

3. Ҳар бир гуруҳга ақлий ҳужум маҳсулотини ёзиб олиш учун биттадан киши ажратилади, кейинчалик, жараён тугаши билан уни гуруҳнинг барча аъзоларига тақдим этади.

4. Ғоялар ҳар бир гуруҳга томонидан катта саҳифага маркетдан фойдаланиб ёзиб олиниши мумкин. Шундай саҳифа – плакатнинг юқорисига тайёрланган саволлар ёзиб қўйилади. Саҳифа – плакат жараёнининг охирида ҳар бир хохловчи нима ёзилган ва жамланганлигини кўриш учун осиб қўйилади.

5. Ақлий ҳужумнинг бу усули вақтнинг қисқача даврида бир саволнинг бир неча жиҳати ишлаб чиқилиши зарур бўлган жойда, айниқса, фойдалидир.

6. Ўқитувчи раҳбар – ёрдамчи сифатида ҳаракат қилади ва бир гуруҳдан иккинчи гуруҳга ақлий ҳужум амалга оширилаётган пайтда ўтиб туради.

Муҳим ғоялар ақлий ҳужум пайтида ишлаб чиқилган бўлиши ва мунозараларда муҳокама этилган бўлиши керак.

Кўпинча муҳим ғоялардан белгилаш ва улар ичидан энг яхшиларидан

танлаб олиш чоғида аудиторияга ёрдам бериш эҳтиёжи тез – тез юзага келиб туради. Яъни, номигагина кичик корхона яратиш каби. Якуний хулосага келиш, айниқса, қийин. Бу табиий, чунки ҳар бир иштирок этувчи “Ўзимнинг ғоям энг яхши” деган хусусият хосдир. Умумий позиция, ҳар қалай, тезда топилади ва бундан қуйидаги усул ёрдамга келиши мумкин.

Танлаш ва ҳисобга олиш тизими учун беш модда: усул қандайдир бир ғояни ҳал этиш пайтида, яъни номигагина кичик корхона тайёрлаш ҳолатларида бенуксон ҳисобланади:

ҳар бир киши турли йўл билан фойдаланиш мумкин бўлган 5 модда ажратилади, бундан ташқари улар ўзларининг шахсий ғояларига уларни боғлашлари мумкин эмас, яъни улар 5 модданинг барчасини ихтиёрий бир тахминга бериши ёки бошқа тахминларга 3 ва 2 нисбатан тақсимланиш мумкин. Улар, ҳатто, шуни истасалар, ҳар бир ғояга алоҳида модда ажратишлари мумкин. Улар 5 модданинг барчасидан фойдаланишлари зарур.

Моддалар йиғилади ва кўп сон бериш йўли билан ҳал этиш мумкин:

Мунозарали ҳолатларини овоз бериш йўли билан ҳал этиш мумкин:

Ҳар бир иштирокчи томонидан саҳифага ишлаб чиқилган ва қайд этилган муҳим фикрлар йиғилади, энди гуруҳ саҳифаси шаклида қайтадан таърифланади.

- бунинг энг осон йўли гуруҳчаларида иштирок этувчиларнинг барча ғоялари қайд этилган ўзун саҳифа тайёрлашдир, ғоя такрорланаётган ҳар бир ҳолатда унинг ёнига белги қўйиш зарур:

- назар ташласангиз, дастлаб барча 10 ғоядан энг юқори тўпланган балга кўзингиз тушади, шундан сўнг пасайиш тартибида қолган умумий баллар ўрин олди ва бошқалар:

- агар сиз 10 ғоядан иборат саҳифани якунлай олмасангиз, 5 моддадан иборат ҳисоблаш тизимидан фойдаланишингиз мумкин. Юқорида таъкидланганидек, саҳифада қолган ғоялар асосида шундай демократик йўл билан кутилган натижаларга эришилади.

ТАҚДИМОТ УСЛУБИ

Тақдимот услубида талаба мустақил равишда ахборат йиғади ва таҳлил қилади. Талаба ёки талабалар гуруҳи мустақил равишда ўз гуруҳи олдида бошқа манбалардан йиғилган ахборотларни жамлайди ва таҳлил қилади.

1-босқич. оммавий ахборот воситалари, интернет, махсус адабиётлар каби ноанъанавий манбалардан ахборотларни йиғиш.

2-босқич. Дастлабки таҳлил, тўғрилаш (корректировка), маърузани тайёрлаш (тақдимотга).

3-босқич. Гуруҳ олдида аниқ мавзу орқали тақдимот қилинади.

4-босқич. Ахборот етказилишини баҳолаш ўқитувчи томонидан, шунингдек гуруҳ томонидан аниқ мезонлар бўйича:

-ахборотнинг (докладни) тўлиқлиги;

-ахборотнинг ишончлилиги;

-мавзунинг долзарблиги;

-мавзу билан боғлиқлик даражаси.

1-боб. Туризмда сармоя сиёсати фанининг предмети ва аҳамияти.

(Тақдимот усулидан фойдаланилади)

4-боб. Давлат иқтисодиётини мустаҳкамлашда хорижий сармоянинг аҳамияти. *(Тақдимот усулидан фойдаланилади)*

6-боб. Туризм соҳасининг муаммолари ва уларни ҳал қилиш йўллари. *(Тақдимот усулидан фойдаланилади)*

ФИКРЛАР ҲУЖУМИ

Бевосита жамоа бўлиб “Фикрлар ҳужуми” (Мозговая атака) олиб бориш. Бу усулдан мақсад мумкин қадар катта миқдордаги ғояларни йиғиш, талабаларни айтиб берилган фикрлар инерциясидан ҳоли қилиш, ижодий вазифаларни ечиш жараёнида дастлаб пайдо бўлган фикрларни ечишдир. Бу усул А.Ф.Осборн томонидан тавсия этилган. Бу усулнинг асосий тамойили ва қоидаси баҳс иштирокчилари ишлаб чиққан ғоялар танқидини мутлақ таъқиқлаш ҳар қандай лўқма ва ҳазил – мутоибани рағбатлантиришдир. Бу усулдан фойдаланишнинг муваффақияти кўп жиҳатдан ўқитувчи – машғулот раҳбарига боғлиқ. “Фикрлар ҳужуми” иштирокчилари миқдори 15 кишидан ошмаслиги керак. Машғулотнинг давомийлиги бир соатгача.

Ялпи “Фикрлар ҳужуми”. Бу усул Ж. Дональд Филипс томонидан ишлаб чиқилган. У катта гуруҳларда (20 дан 20 тагача бўлган) янги ғоялар ишлаб чиқилган самарадорлигини сезиларли даражада оширишни таъминлайди. Барча иштирокчилар кичик – кичик 5 - 6 кишидан иборат гуруҳларга бўлинади ва ҳар бир кичик гуруҳ ҳал қилинадиган ижодий вазифа ва муаммо бўйича 15 дақиқа давомида мустақил равишда ўзаро “Фикрлар ҳужуми” ўтказди. Шундан сўнг ҳар бир кичик гуруҳ вакили ўз гуруҳларидан ишлаб чиқилган ғоя ҳақида ахборот берадилар ва ўқитувчи раҳбарлигида жамоа бўлиб унга баҳо берадилар ва улардан энг яхшилари, бетакрорлари танлаб олинади.

5-боб. Туризм ҳолатининг таҳлили ва унинг ривожланиш муаммолари.

Фикрлар ҳужумидан фойдаланилади.

Ахборот технологияси

Туристлар 2002 йилда қаярга сафар қилган

№	Мамлакатлар номи	Сони, млн.	Даромад, млрд
1.	Европа	400	240
2.	Америка қитъаси	114	114
3.	Шарқий Осиё / Океания	131,2	94,6
4.	Африка	29	11,7
5.	Яқин Шарқ	27,5	12,9
Жами		702	474

2002 йилда қайси мамлакатларга туристлар кўпроқ келган

№	Мамлакатлар номи	Сони, млн.	Даромад, млрд
1.	Франция	77	32
2.	Испания	52	33,6
3.	АҚШ	42	66
4.	Италия	40	27
5.	Хитой	37	20,3
6.	Англия	24,1	17,5

Баъзи алоҳида мамлакатларга келувчиларнинг намунаси

№	Мамлакат	Сони, млн.	Даромад, млрд.
1.	Венгрия	15,8	3,2
2.	Россия	8	4,1
3.	Туркия	12,8	9
4.	Испания	52	33,7
5.	Польша	14	4,5
6.	Ҳиндистон	2,3	2,9
7.	Япония	5,2	3,5

Туризм ва меҳмондўстлик ташкилотлари сармоя фаолиятини баҳолаш мезонлари

Present Value, NPV) Сармоялар рентабеллиги индекси (Profitability Index, PI) Даромадлиликнинг ички нормаси (Internal Rate of Return, IRR) Даромаддлиорликнинг модификация қилинган ички нормаси (Modified Internal Rate of Return, MIRR) Сармояларнинг дисконтланган ўзини оқлаш муддати (Discounted Payback Period, DPP)	муддати (Payback Period, PP) Сармояларнинг самарадорлиги коэффициенти (Accounting Rate of Return, ARR)
---	---

1-расм. Туризм ва меҳмондўстлик саноати ташкилотларида сармоя
лойиҳаларини баҳолаш мезонлари

15000 та мавзулар тўплами

**ТДИУ ва МДХ мамлакатлари иқтисодиёт мутахассисликлари
бўйича бакалаврият битирув-малакавий ишлари, магистрлик,
номзодлик ва докторлик диссертацияларининг намунавий мавзулари**

1. Инвестиция қарорлар қабул қилишда рискларни баҳолаш муаммолари.(3599)
2. Инвестиция бозор тузилмасида тижорат банклари ролини баҳолаш муаммолари. (3581)
3. Ўзбекистонда хорижий сармоялардан самарали фойдаланишни баҳолашни такомиллаштириш.(3574)
4. Ўзбекистон Республикасида валюта бозорининг шаклланиши ва баҳолаш муаммолари ҳамда унинг келажакда ривожланиш истикболлари.(3609)

Адабиётлар шарҳи

«Туризмда сармоя сиёсати» фанидан маъруза матни тайёрлаш даврида қуйидаги адабиётлар кенгрок ва чуқуррок шарҳланди:

1. Кабушкин Н. И. Менеджмент туризма, 2004.
2. Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Экономика туризма: Учебное пособие. -М.,2003.
3. Александров А.Ю. Международнўй туризм: Учебник.- М., 2004.
4. Тухлиев. Н, А.Таксанов Экономика большого туризма Ўзб.Мил Энцикл, 2001.

Н.И.Кабушкиннинг «Менеджмент туризма» китобида асосан менежмент масалалари ёритилган. Ушбу китобда истеъмолчи, талаб, эhtiёж, таклиф, бозор сегменти масалалари чуқур ва етарли берилган. Лекин туризм соҳасида ўрганилганда мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Балабанов И.Т., Балабанов А.И. «Экономика туризма» китобида туризм иқтисоди масалалари қисман ёритилган. Туризмни ўрганишда туризм бозори унинг сегментлари, туризмда талаб ва таклиф муносабатлари ўрганилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

А.Ю. Александровнинг «Международный туризм» китобида ривожланган мамлакат туризм моделлари кўриб чиқилган. Россия туризми мисолида туроператорлар, турагентлар фаолияти ўрганилган. Туризмда талаб ва таклиф муносабатлари кўриб чиқилган.

Н.Тухлиев., А.Таксановларнинг «Экономика большого туризма» китобида Ўзбекистонда туризмнинг ривожланиши ва унинг истикболлари кўрсатиб берилган., лекин туризм бўйича иқтисодий кўрсаткичлар чуқур таҳлил қилинмаган.

М.Т. АЛИЕВА, И.А. АХМЕДОВ

ТУРИЗМДА САРМОЯ СИЁСАТИ

(Ўқув қўлланма)

Мухаррир: Вахобова М.М.

Техник муҳаррир: Сайфутдинов Ш., Пирматов Х.

Компьютерда саҳифаловчи ва дизайн: Хайдаров Н.

ТДИУ босмахонасида босилди.

700049, Тошкент ш., Ўзбекистон шох кўчаси, 49-уй.

Шартли босма табағи – 6,3

Адади 500 нусха

104,1,102,3,100,5,98,7,96,9,94,11,92,13,90,15,88,17,86,19,84,21,82,23,80,25,78,27,76,29,74,31,72,33,70,35,68,37,66,39,64,41,62,43,60,45,58,47,56,49,54,51

2,103,4,101,6,99,8,97,10,95,12,93,14,91,16,89,18,87,20,85,22,83,24,81,26,79,28,77,30,75,32,73,34,71,36,69,38,67,40,65,42,63,44,61,46,59,48,57,50,55,52,53